

Medierevolusjonen Al- Jazeera

En studie av hvordan de ansatte i Al- Jazeera oppfatter kanalens evne til å påvirke ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten og i Qatar.

Christina Øvestad Eikeland

Hovedoppgave i statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

Desember 2004

Forord

Før dere går i gang med å lese oppgaven, vil jeg gjerne få takke en del mennesker som har hjulpet meg under datainnsamlingen og under senere skriveprosessen. Først vil jeg takke Axel og Bjørg Sømme, som gjorde feltarbeidet mitt i Qatar gjennomførbart økonomisk, og ikke minst sosialt. Axel og Bjørg åpnet hjemmet sitt for meg i to måneder uten å ha truffet meg på forhånd. Deres enorme gjestfrihet og hyggelige selskap vil aldri bli glemt. Marit Skatvedt vil jeg også takke i denne forbindelse, fordi hun som min første norske kontakt i Qatar, videreformidlet boligønsket mitt til ”Hydrofamilier” i den qatarske hovedstaden Doha. Monica Lund Haugom fortjener også en takk, fordi hun hjalp meg å skaffe kontakter i det norske miljøet i Qatar.

I Al- Jazeera vil jeg takke Ahmed Kamel, kanalens byråsjef i Brussel, som ble min første kontakt (og senere venn) i kanalen. Ahmed fungerte som en døråpner for meg ved Al- Jazeeras hovedkontor i Qatar, og uten hans hjelp er det lite trolig at jeg hadde møtt den velviljen på kanalen som jeg gjorde. Ved hovedkontoret i Qatar, vil jeg spesielt takke daværende sjefsredaktør Ibrahim Hilal for hans åpenhet og positive innstilling til undersøkelsen min. Uten hans støtte, kunne jeg ikke ha kommet og gått slik jeg gjorde ved kanalens hovedkontor. Ved Al- Jazeera vil jeg også takke tre nøkkelinformanter som hjalp meg, og som på ulike måter gjorde feltarbeidet mitt mye lettere. Søstre Dana og Mada Suyyaghs hjalp de første dagene med å sette opp en liste over interessante informanter med deres telefonnummer, var til uvurderlig hjelp i begynnelsen av feltarbeidet. Ahmed Salah El- Dins hyggelige selskap og behjelpelighet med å ordne småting, som blant annet å få tak i flere microkassetter til diktafonen min i Doha, var viktig for gjennomføringen av feltarbeidet mitt.

Her hjemme i Norge fortjener veilederne mine Berit Thorbjørnsrud og Anne Julie Semb en stor takk fordi de har holdt ut med meg, mine spørsmål og ikke minst det lange oppholdet i studiet som jeg hadde, høsten 2003 og våren 2004, da jeg reiste til Kairo for å jobbe som trainee på den norske ambassaden der. I løpet av ”Kairo-oppholdet” hadde jeg det så travelt med annen jobbing, at jeg nesten ikke fikk gjort noe med oppgaven min. Jeg vil i den forbindelse takke begge veilederne mine for deres tålmodighet med meg. Ellers vil jeg takke dem for omtanke og forståelse i

vanskeligere perioder med oppgaven. Berit vil jeg spesielt takke for motiverings-samtalen hjemme hos henne kvelden før jeg skulle reise på feltarbeid til Qatar. Det kjentes godt at noen trodde på prosjektet mitt da!

Til slutt vil jeg takke studievenninnen Anna Therese Klingstedt for hennes uvurderlige tekniske assistanse. Foreldrene mine Tove Øvestad og Oddbjørn Eikeland fortjener også en takk for deres tålmodighet, og ikke minst for deres hjelp med korrekturlesning og kommentarer.

Oslo, den 12. desember 2004.

Christina Øvestad Eikeland

Innholdsfortegnelse

INTRODUKSJONSKAPITTEL	1
1.1. INNLEDNING	1
1.2. VALG AV TEMA	2
1.2.1. OPPGAVENS TITTEL OG FORSKNINGSPØRSMÅL	3
1.3. AVGRENSNINGER OG BEGREPSAVKLARINGER	5
1.3.1. MEDIER	5
1.3.2. YTRINGSFRIHET	5
1.3.3. SENSUR	6
1.3.4. DEMOKRATI	7
1.3.5. DEMOKRATISERING	8
1.3.6. MIDTØSTEN	9
1.4. OVERSIKT OVER LITTERATUREN	9
1.5. GEOGRAFISK BAKGRUNNSINFORMASJON	12
1.5.1. POLITISKE REFORMER OG MANGEL PÅ SÅDANNE I MIDTØSTEN	12
1.5.2. QATAR- ET PROGRESSIVT ØRKENMONARKI	16
1.6. MASSEMEDIENE I MIDTØSTEN	19
1.6.1. MASSEMEDIENE I QATAR. HVOR GÅR YTRINGSFRIHETENS GRENSER?	23
1.7. KOMMENTARER TIL KAPITTELINNDELINGEN	26
2. METODEKAPITTEL	28
2.1. INNLEDNING	28
2.2. HERMENEUTIKK	28
2.3. CASE- STUDIER	29
2.4. DATAINNSAMLINGEN	31
2.4.1. FELTARBEIDSFORBEREDELSE	35
2.4.2. INTERVJUGUIDEN	38
2.4.3. STRATEGISKE UTVALG	39
2.4.4. FELTARBEIDET	40
2.4.5. INTERVJUENE	43
2.4.6. FORDELER OG ULEMPER MED Å GJØRE FELTARBEID	46
2.5. ETTERARBEID - FRA TALE TIL TEKST	48
2.5.1. IDENTIFISERING AV INFORMANTENE I UNDERSØKELSEN	49
3. TEORETISK TILNÆRMING	50
3.1. INNLEDNING	50
3.2. MENNESKERETTIGHETSBEGREPET	51
3.2.1. HISTORISK- MENNESKERETTIGHETENES GRUNNLAGSTANKER	51
3.2.2. MENNESKERETTIGHETENE BLIR INTERNASJONAL LOV	52
3.2.3. ER MENNESKERETTIGHETENE VESTLIGE, UNIVERSELLE ELLER BEGGE DELER?	53
3.2.4. ISLAM OG MENNESKERETTIGHETENE, ELLER MENNESKERETTIGHETENE SETT FRA MIDTØSTEN	56
3.3. YTRINGSFRIHET	58

3.3.1.	YTRINGSFRIHETENS BEGRUNNELSER	58
3.4.	MEDIENES ROLLE I UTVIKLINGEN AV DEMOKRATI	62
3.4.1.	MEDIENES VAKTBIKKJEROLLE	63
3.4.2.	MEDIENES INFORMASJONSROLLE	64
3.4.3.	MEDIENES SIVILE- FORUMSROLLE	65
3.4.4.	KRITIKK AV DE KLASSISKE TEORIENE	66
3.4.5.	MEDIENES DEMOKRATISERENDE ROLLE I DEN TREDJE VERDEN	66
3.5.	AVSLUTTENDE KOMMENTARER	69
4.	BAKGRUNNSKAPITTEL OM FJERNSYNSKANALEN AL- JAZEERA	71
4.1.	INNLEDNING	71
4.2.	"ONE OPINION AND THE OTHER OPINION"	73
4.2.1.	POPULÆR BLANT SEERNE MEN ØKONOMISK SVAK	74
4.2.2.	PROGRAMMER OG FJERNSYNSVERTER MED STJERNESTATUS	76
4.3.	ORGANISERINGEN AV AL- JAZEERA OG KANALENS FREMTIDSPERSPEKTIVER	81
4.4.	AVSLUTTENDE SPØRSMÅL	83
5.	ANALYSE	84
5.1.	INNLEDNING	84
5.2.	AL- JAZEERAS INFORMASJONSROLLE I MIDTØSTEN	85
5.2.1.	AL- JAZEERAS UTTALTE AMBISJONER I FORHOLD TIL INFORMASJONSROLLEN	85
5.2.2.	HVORDAN OPPFYLLER AL- JAZEERA SIN INFORMASJONSROLLE I PRAKSIS?	87
5.2.3.	REAKSJONER PÅ AL- JAZEERAS INFORMASJONSROLLE	90
5.2.4.	KOMMENTAR	92
5.3.	AL- JAZEERAS INFORMASJONSROLLE I QATAR	93
5.3.1.	KOMMENTAR	97
5.4.	AL-JAZEERAS ROLLE SOM VAKTBIKKJE I MIDTØSTEN	98
5.4.1.	AL- JAZEERAS UTTALTE AMBISJONER I FORHOLD TIL Å VÆRE VAKTBIKKJE	98
5.4.2.	HVA GJØR AL- JAZEERA RENT FAKTISK SOM VAKTBIKKJE?	100
5.4.3.	REAKSJONER PÅ AL- JAZEERAS ROLLE SOM VAKTBIKKJE	102
5.4.4.	KOMMENTAR	105
5.5.	AL- JAZEERAS ROLLE SOM VAKTBIKKJE I QATAR	106
5.5.1.	KOMMENTAR	108
5.6.	AL- JAZEERAS ROLLE SOM SIVILT FORUM I MIDTØSTEN	110
5.6.1.	AL- JAZEERAS UTTALTE AMBISJONER I FORHOLD TIL Å VÆRE ET SIVILT FORUM	110
5.6.2.	HVA GJØR AL- JAZEERA RENT FAKTISK I FORHOLD TIL Å OPPFYLLE SIN ROLLE SOM SIVILT FORUM?	111
5.6.3.	REAKSJONER PÅ AL- JAZEERAS ROLLE SOM SIVILT FORUM	115
5.6.4.	KOMMENTAR	117
5.7.	AVSLUTTENDE KOMMENTARER I FORHOLD TIL ANALYSERESULTATENE	119
6.	AVSLUTNINGSKAPITTEL.	120
6.1.	HOVEDFUNN	121
6.2.	VEIEN VIDERE	124

<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>125</u>
<u>VEDLEGG</u>	<u>131</u>
QUESTIONNAIRE	131

Introduksjonskapittel

1.1. Innledning

Flertallet av landene i Midtøsten er i dag styrt av autoritære regimer, noe som for innbyggerne i regionen innebærer mangel på grunnleggende menneskerettigheter og demokrati. Komparative undersøkelser som World Development Report (Randall 1998:185) viser, at av alle verdens regioner, er det regionen Midtøsten og Nord-Afrika som har vært mest motstandsdyktige mot demokrati. Selv om man her finner noen av de mest autoritære monarkiene og militaristiske regimene i verden, er det imidlertid klare bevegelsestegn i enkelte av regionens stater mot økt demokratisering. Denne trenden kjennetegnes blant annet av at det er blitt større muligheter til å slippe til for stemmer som krever mer politisk åpenhet og medbestemmelse. ”Demokratisering i krabbeform” er prosessen som foregår i Midtøsten blitt kalt, siden det hele tiden tas skritt både fremover og tilbake (ibid: 186).

Medienes rolle i demokratiseringsprosesser er blitt relativt lite drøftet, selv om ytringsfrihet tidlig ble anerkjent som et av grunnvilkårene for et fritt statsstyre eller demokrati (Korthner et al. 1989: 600). Ytringsfrihet har en sentral rolle i ethvert demokrati hvor ytrings- og pressefrihet fungerer som kontroll av myndighetenes maktbruk, samtidig som det gjør det mulig for borgerne i et land å ta informerte avgjørelser ved valg til for eksempel nasjonalforsamlingen. I faglitteratur om Midtøsten har medienes rolle i demokratiutvikling vært lite drøftet, grunnen til dette kan være at mediene i regionen tradisjonelt har vært blant de mest lukkede og kontrollerte i verden. Det er ingen tvil om at dette på mange måter stemmer, de fleste mediene er sterkt sensurerte. Bildet er imidlertid ikke helt entydig, og det er også viktig å fremheve diversiteten i de arabiske mediene. I noen arabiske land, som for eksempel i Libanon, er det mye større pressefrihet enn i land som Syria og Algerie. Den lille golfstaten Qatar er et annet land i regionen som har hatt en positiv utvikling de siste åtte årene. Det qatarske regimet har gitt større medbestemmelsesrett til sine innbyggere gjennom å innføre lokalvalg til kommunestyre, samtidig som de har åpnet opp for større ytringsfrihet ved å oppløse informasjonsministeriet, som er den tradisjonelle sensur-

innstansen i landene i Midtøsten. Disse endringene har blant annet ført til at mediene har fått større spillerom. Fjernsynskanalen Al- Jazeera har blitt det fremste symbolet på den nye åpenheten i Qatar, med et daglig seertall på over 50 millioner mennesker i hele verden (Tucker 2003 [intervju]).

1.2. Valg av tema

Satelittkanalen Al- Jazeera er blitt et fenomen i Midtøsten, og er også et meget spesielt medieforetagende på verdensbasis. Kanalen regnes i dag som verdens tredje største 24-timers nyhetskanal, etter CNN og BBC- World, i forhold til seertall. At verdens tredje største nyhetskanal kunne oppstå i Midtøsten, og få muligheten til å operere med så mye frihet som Al- Jazeera har fått, må kunne tas som et tegn på større åpenhet og liberalisering i alle fall i Qatar, der kanalen virker fra. Journalistene på Al- Jazeera som jeg intervjuet under feltarbeidet i Qatar våren 2003, fremhever imidlertid at demokratiseringsprosessen etter 11. september 2001 har blitt møtt av meget store utfordringer, og at den amerikanskledete krigen mot terror har vært negativ for alle som ønsker større åpenhet og bedre rettsikkerhet i regionen. Krigen mot terror har dessverre gitt de autoritære regimene i Midtøsten et nytt legitimeringsgrunnlag for å kneble all opposisjon, og for å begrense innbyggernes politiske og sivile rettigheter. Al- Jazeera rapporterer om demokratiutviklingen i Midtøsten, om positive og negative skritt som blir tatt, om innskrenkning av sivile og politiske rettigheter og om myndigheters overgrep. Kanalens ansatte forsøker å bevisstgjøre mennesker i Midtøsten om politiske prosesser globalt og internasjonalt.

Med denne oppgaven ønsker jeg å gjøre en analyse av Al- Jazeeras muligheter og evner til å påvirke ytringsfrihetssituasjonen og demokratiseringsprosessen i Midtøsten og i Qatar. Jeg spør om hvilken reell påvirkningsmulighet de ansatte i Al- Jazeera oppfatter at kanalen har. Empirien til oppgaven har jeg hovedsakelig skaffet gjennom intervjuer med de ansatte i Al- Jazeera. Jeg har også snakket med journalister i andre mediebedrifter i Qatar. Jeg mener at for faget statsvitenskap er dette en nyttig studie, fordi den prøver å kartlegge om, og da eventuelt hvilken rolle en mediebedrift kan spille i forhold til utviklingen av demokrati, og hvilke forutsetninger som må ligge til grunn hvis dette skal skje. Så vidt meg bekjent er det tidligere ikke gjort mange

lignende studier innenfor statsvitenskap i Norge. Al- Jazeera har i alle fall ikke vært gjenstand for noen undersøkelse, selv om kanalen etter den 11.september 2001 har vært i medienes søkelys nesten konstant. Ytterst få bøker er til dags dato kommet ut om kanalens virksomhet, noe som verken står i stil med kanalens innflytelse eller seertall. En av årsakene til dette, er sannsynligvis at Al- Jazeera til nå bare har hatt sendinger på arabisk, noe som virker ekskluderende på de fleste seere utenfor den arabiske verden. Hadde kanalen hatt sendinger på engelsk ville nok situasjonen vært annerledes. Av den grunn må all pågående forskning på Al- Jazeera regnes som en form for ”basisforskning”, som i hovedsak må baseres på primærkilder som intervjuer og observasjon.

1.2.1. Oppgavens tittel og forskningsspørsmål

Al- Jazeera har, siden sin oppstart i 1996, revolusjonert arabisk kringkasting ved å diskutere åpent temaer som i utgangspunktet har vært oppfattet som tabuer i Midtøsten. I kanalens sendinger har ytringsfrihet som tema blitt brakt på bane, og kanalens journalister og programverter debatterer regionens sensurgrenser, og de hevder at de bevisst prøver å utfordre disse. Helge Rønning (2003 [samtale]) professor i medievitenskap ved UIO, hevder at Al- Jazeeras bidrag i kampen for ytringsfrihet i Midtøsten er meget viktig. Han sier videre at ”Enhver ytringsfrihetsdebatt er også en sensurdebatt, hvor grensene for ytringsfriheten diskuteres.” (ibid). Selv om ytringsfrihet og demokrati ikke er begreper som man raskest forbinder med Midtøsten, tas det også demokratiske skritt i flere av landene i regionen. Hva som er drivkraften i denne utviklingen kan være forskjellige ting, og ha ulike årsaker. Klassiske medieteorier fremhever imidlertid at mediene kan være en viktig drivkraft i demokratiutviklingen, blant annet gjennom å bidra som en arena for diskusjon og meningsutveksling mellom ulike grupper i samfunnet, et sivilt forum. Mediene har i tillegg en viktig informasjonsfunksjon og en vaktbikkjefunksjon. Det er på bakgrunn av denne ideen om mediers muligheter til å bidra i demokratiseringsprosesser, og Al- Jazeeras spesielle stilling i Midtøsten, at jeg har valgt tittelen for denne hovedoppgaven:

Medierevolusjonen Al- Jazeera. En studie av hvordan de ansatte i Al- Jazeera oppfatter kanalens evne til å påvirke ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten og i Qatar.

Jeg har valgt å fokusere på *de ansattes oppfatninger* siden disse, journalistene, producerne og redaktørene overfor offentligheten hevder at det er de som styrer Al-Jazeeras redaksjonelle politikk. Dette innebærer at det er de ansatte som avgjør hvilke debatter og saker som skal fokuseres på i Al-Jazeeras sendinger. Det må understrekes at de ansatte er samfunnsengasjerte mennesker som lever i Midtøsten, og at de derfor lettere kan oppfatte og avdekke Al-Jazeeras effekt på ytringsfrihet og demokratisering i regionen, enn en forsker som kommer utenfra. På den annen side kunne en anta at hvis de ansatte selv skulle vurdere sitt eget arbeids effekt, så ville resultatet blitt noe ubalansert. Man skulle kanskje forvente at de ansatte ville være meget positive til egen innflytelse. Ut fra intervjudataene mine kan jeg imidlertid understreke at noen slik tendens ikke har kommet frem. De fleste informantene virket meget realistiske i forhold til Al-Jazeeras rolle.

For å strukturere oppgaven, og få et klart fokus, har jeg satt opp to relevante forskningsspørsmål som jeg i oppgaven vil forsøke å finne svar på. Det første spørsmålet er av mer beskrivende karakter, jeg spør:

- På hvilken måte kan en fjernsynskanal som Al-Jazeera presse sensurgrensene og åpne opp for større ytringsfrihet i Qatar og i Midtøsten forøvrig?

Under dette punktet blir det viktig å identifisere om, og eventuelt på hvilke områder, de ansatte i Al-Jazeera kan identifisere positive endringer i forhold til ytringsfrihet, både i Qatar og i Midtøsten generelt. Det er viktig å forstå hvordan de ansatte forstår og bruker begrepet ytringsfrihet, og hvor de mener at sensurgrensene går. Under dette punktet kan det også være nyttig å identifisere forskjeller, hvis disse finnes, mellom Al-Jazeeras rolle i det qatarske samfunnet, og kanalens rolle i Midtøsten generelt. Er sensurgrensene som Al-Jazeera må holde seg innenfor ulike i Midtøsten og i Qatar? Og hva er eventuelt grunnene til dette? Samtidig vil jeg prøve å finne ut om Al-Jazeera har hatt en positiv effekt på utviklingen av demokrati i Qatar og i landene i Midtøsten, gjennom å diskutere utsagn fra ansatte i kanalen opp mot det som klassiske medieteorier sier om mediers rolle i utviklingen av demokrati. Jeg stiller spørsmålet:

- Kan en fjernsynskanal som Al-Jazeera spille en rolle i utviklingen av demokrati, eller er dette en alt for stor rolle for en mediebedrift?

I forhold til dette spørsmålet vil jeg forsøke å identifisere hvilke rammebetingelser som må ligge til grunn for at en mediebedrift skal kunne bidra i demokratisk retning. Hvilken betydning har for eksempel eierskap og finansiell og politisk uavhengighet for en mediebedrifts bidrag i demokratisk retning?

1.3. Avgrensninger og begrepsavklaringer

1.3.1. Medier

Begrepet medier er en flertallsform av ordet medium. Et medium er et middel for å bringe en beskjed fra en person til en annen. Slik vi bruker ordet medier i dag betyr det alle former for formidlende kommunikasjon slik som aviser, radio, fjernsyn og film. Medier som mottas av mange mennesker kalles massemedier (Ndelela 1997:4). I denne oppgaven vil jeg konsentrere meg om fjernsynsmediet, og i hovedsak satelittkanalen Al- Jazeera, som sender fra Qatar i Den arabiske golfen. Andre fjernsynskanaler som det vil bli henvist til, og som det er naturlig å sammenligne Al- Jazeera med er Qatar TV, Al- Arabiyya, Abu Dhabi- Channel, CNN, BBC og NRK. Fjernsynsmediet er et naturlig valg, fordi dette mediet den siste tiden har gjennomgått store forandringer som kan ha dyptgripende innvirkninger både politisk og kulturelt i Midtøsten. Bare de siste årene har antallet satelittkanaler, blitt mer enn fordoblet i regionen, og utviklingen bare fortsetter (El-Nawawy & Iskandar 2002: 33).

1.3.2. Ytringsfrihet

Ytringsfrihet betyr retten til fritt å gi uttrykk, i tekst og tale, for meninger om politikk, religion, moral og andre forhold. Ytringsfrihet ble tidlig anerkjent som et av grunnvilkårene for et fritt statsstyre. En viktig del av ytringsfrihet er trykkefrihet, eller pressefrihet som den også kalles. Prinsippet om ytringsfrihet er gjennomført i de fleste demokratiske stater. Den hører til en av de frihetene som er uttrykkelig nevnt i FNs Menneskerettighetserklæring, artikkel 19, og i Konvensjonen for sivile og politiske rettigheter av 1966, artikkel 19 (Korthner et al.1989: 600). Ytringsfrihet er, som tidligere nevnt, en nødvendig forutsetning for et demokratisk styresett, men i alle demokratiske land har en, med ulike begrunnelser av moralsk, religiøs eller sikkerhetsmessig karakter, gjort innskrenkninger i borgernes ytringsfrihet. Hvor disse grensene

går, avgjøres imidlertid ofte av kulturelle og religiøse grunner, og det kan være store forskjeller mellom stater i forhold til hvor store disse innskrenkningene er, og på hvilke områder de pålegges (Østerud 1997:294).

1.3.3. *Sensur*

Sensur kommer fra det latinske ordet *censura* som betyr forhåndskontroll. Begrepet sensur brukes i moderne tid fortrinnsvis om offentlig kontroll av trykksaker som bøker, aviser og tidsskrifter, av verker som er bestemt for oppførelse på scenen, av fjernsynssendinger og av film. Sensur i betydningen forhåndsgranskning av det som skal trykkes, er omtrent like gammel som boktrykkerkunsten, og har eksistert i de fleste samfunn (Korthner et al. 1998:173). Det er vanlig å dele sensurbegrepet inn i to kategorier; religiøs og politisk. Religiøs sensur, utøves i hovedsak på skrifter og ytringer som myndighetene mener kan forderve moralen og oppfordre de troende til blasfemi. Kurfyrsten av Mainz var den første i den vestlige verden som tok i bruk sensur i 1486, og i 1493 kom paven med den første oversikten over bannlyste bøker *Index Librorum Prohibitorum*. Det var strenge straffer for å utgi og lese kjetterske skrifter. I dag kjenner man den religiøse sensuren særlig i forhold til skrifter som mange muslimer oppfatter for blasfemiske, som for eksempel Salman Rushdies *Sataniske Vers*. Den andre typen sensur, politisk sensur, som kjennetegnes ved at informasjon med vitende og vilje av de styrende skjules for allmennheten, kjenner man fra de tidligste samfunn. Politisk sensur ble imidlertid mye mer utpreget samtidig med spredningen av boktrykkerkunsten, og deretter med den allmenne alfabetisering og utvidelse av stemmeretten. Utviklingen av massemedier økte også myndighetenes ønsker og muligheter for sensur (Robertson 1993: 52-53). Sensur oppfattes å være i konflikt med mange av de viktigste verdiene i liberale demokratier, som f.eks ytringsfrihet og pressefrihet, men også i demokratiske stater finnes det kontroll over hva som kan publiseres. Grensene for ytringsfriheten veies her opp mot andre friheter som f.eks. retten til å slippe å bli utsatt for rasistiske utsagn, eller mot utsagn som nører opp under annet rasehat som nynazisme.

1.3.4. *Demokrati*

Ordet demokrati kommer fra det greske ordet demokratia, hvor røttene til ordet er demos (folk) og kratos (styre). Demokrati blir vanligvis oversatt med folkestyre. Selve spørsmålet om hvem folket innebefatter, har imidlertid til alle tider vært grunnlag for strid og ulike tolkninger. Så vel i det antikke Hellas, som i dagens samfunn, har noen personer blitt utelukket og sett på som ukvalifiserte til å delta i folkestyre. Dette har omfattet barn og ungdom, kvinner, slaver, og i dagens samfunn ofte gjestearbeidere og innvandrere. Kjerneprinsippene bak demokratiet regnes likevel som frihet og likhet. I denne sammenhengen betyr frihet prinsippet om kollektivt selvstyre, i det de individer som danner et politisk fellesskap, selv bestemmer innholdet av de beslutninger som de skal rette seg etter. Likhet gir uttrykk for prinsippet om borgernes likeverd på den måten at alle skal ha lik innflytelse på de bindende beslutninger (Østerud et al. 1997:39).

Jeff Haynes (1997: 82) skiller i sin bok *Democracy and Civil Society in the Third World* mellom tre ulike former for demokrati. Disse kaller han fasade demokrati, formelt demokrati og substansielt demokrati. Det som kjennetegner **fasade demokratiet** er at det bare har en ytre utseende som et demokrati. "*Facade democracies have the outward appearance of democracy with hardly any of the substance.*" (ibid). Man arrangerer valg men ofte finnes det bare en presidentkandidat og et begrenset antall politiske partier å velge mellom. Borgerne har i prinsippet sivile og politiske rettigheter fordi regimet har underskrevet FNs menneskerettighetskonvensjoner, men i praksis er denne rettighetstankegangen ikke inkorporert i lovverket. Haynes mener at flere land i Midtøsten hører til under denne kategorien, blant annet Egypt, Syria, Libya og Irak under Saddam Hussein. Et **formelt demokrati** kjennetegnes ved regulære og "frie valg", av universell stemmerett, og et flerpartisystem. Rent teoretisk blir regimet stilt til ansvar for sin politikk gjennom velgernes mulighet til kaste regimet gjennom valg. Dette skjer imidlertid ikke i praksis, for det som er spesielt med det formelle demokratiet er at det styrende partiet, eller det sittende regimet, aldri siden de overtok makten fra de tidligere koloniherrne, har mistet makten over statssystemet. Et formelt demokrati fungerer i praksis som en ettpartistat med alle demokratiets formelle mekanismer. Som eksempler på formelledemokratier trekker Haynes frem Malaysia og Zimbabwe (ibid:

81). Men etter Robert Mugabes store innskrenkelser på borgernes sivile og politiske rettigheter, vil nok Zimbabwe i dag falle i kategorien fasade demokrati.

I et **substansielt demokrati** utvides ideen om demokrati utover formelle mekanismer som f.eks. frie valg. I et substansielt demokrati intensiveres begrepet demokrati, og man legger vekt på individuell frihet og representasjon gjennom valgte offentlige fora, og individets deltakelse i det sivile samfunn. Det legges også til grunn at alle borgere skal ha lett tilgang til offentlige beslutningsprosesser, og at deres stemme skal bli hørt, hvis beslutninger som angår deres hverdag skal tas. I et substansielt demokrati finnes det effektive kanaler for å stille offentlige tjenestemenn til ansvar hvis de har tatt feilaktige beslutninger. Haynes sier: *“Substantive democracy is concerned with the development of equity and justice, civil liberties and human rights; in short, genuine participation in rule by the majority of citizens.”* (ibid:85-86).

1.3.5. Demokratisering

Demokratisering betegner den prosessen som foregår når et autoritært styre bryter sammen og ender med at et fullstendig demokrati er etablert. Østerud et al. (1997:41) deler denne prosessen inn i perioder. Den første perioden, etter at det autoritære styret bryter sammen, kaller de overgangsperioden. Ved denne periodens slutt bør en ny forfatning være vedtatt, og de demokratiske institusjonene har begynt å virke. Dessuten har de politiske elitene nå tilpasset sin virksomhet til de nye demokratiske normene. I overgangsperioden blir restene av den autoritære strukturen avvirket, og nye former for politisk samarbeid og konkurranse blir etablert. Neste trinn i prosessen, konsolideringen av demokratiet, utgjør en mer langtrukket prosess enn den demokratiske overgangen. Når konsolideringen er slutt, er et fullstendig demokrati etablert. Jeff Haynes (1997) har beskrevet overgangen til et substansielt demokrati på en litt annen måte: Tre ting vil kjennetegne overgangen fra et formelt til et substansielt demokrati: 1) Klar og vedvarende sivil kontroll over de væpnede styrker; 2) Utvidelse av sivile og politiske rettigheter for alle innbyggerne i landet og; 3) Effektive kanaler for deltakelse i styret av landet, slik at også fattige, etniske og religiøse minoriteter, kvinner og unge mennesker får en reell innflytelse på styret av landet (ibid: 86).

1.3.6. *Midtøsten*

Midtøsten som betegnelse på et landområde stammer fra de vestlige kolonimaktene tegnebord. Den amerikanske marinehistorikeren Alfred T. Mahan lanserte navnet for første gang i 1902, i en utredning om britisk marinestrategi. Det strategisk viktige området det her var snakk om, var sentrert rundt Persiabukta, også kalt Den arabiske golfen, et område som tidligere ikke var dekket med den etnosentriske betegnelsen ”The Near East”, eller ”The Far East” (Butenschøn 1995:142). I dag er det vanlig å regne Midtøsten som en region som strekker seg fra Marokko i vest til Afghanistan i øst. I år 2000 regnet man at det bodde rundt 280 millioner mennesker i regionen (Arab Human Development Report 2002:35). Selv om Midtøsten betegner en region med mange fellestrekk i forhold til språk, religion og kultur, er det også store forskjeller, både mellom land og internt i land. Noen land, som De arabiske emiratene og Kuwait, tilhører kategorien av land som har verdens høyeste bruttonasjonalinntekt, mens andre land som Yemen, ligger helt på bunnen av skalaen. Og selv om arabisk er et samlende lingvistisk trekk, domineres også regionen av helt andre språk som farsi, hebraisk og tyrkisk. Islam er den dominerende religionen, men man har store minoriteter av kristne, deriblant koptere, maronitter, armenere og jøder. Islam er også delt mellom retningene sunni og shia, og religionens plass i politikken er gjenstand for stor uenighet. Jeg velger allikevel å bruke begrepet Midtøsten som en samlebetegnelse i denne oppgaven. De ansatte i Al- Jazeera kommer fra så godt som alle landene i regionen, og det ville derfor vært lite hensiktsmessig å ekskludere noen informanter fra undersøkelsen fordi deres erfaringer angående kanalens påvirkning er knyttet til land som jeg har valgt å utelukke. Jeg er imidlertid klar over implikasjonene ved å bruke et såpass vidt begrep som Midtøsten, og vil under egne avsnitt i analysen vie særlig oppmerksomhet til ett land Qatar. Jeg velger Qatar, siden det er vertsland for Al- Jazeera, og siden jeg selv har gjort et syv ukers feltarbeid i landet. Dette gjør det lettere å vurdere utsagnene fra de ansatte i forhold til mine egne erfaringer.

1.4. Oversikt over litteraturen

Mye har blitt sagt om Al- Jazeera etter 11. september 2001, men relativt lite er blitt skrevet. Det foreligger riktignok en hel mengde avisartikler om kanalen, der man i

hovedsak fokuserer på kanalens tilknytning til Al- Qaida og Bin Laden. De færreste av disse gir imidlertid noen gjennomgående analyse av kanalens virksomhet og kontroversialitet. Avisartiklene har allikevel dannet utgangspunktet for mye av min og andres kunnskap om kanalen og disse skal ikke undervurderes. Artikler fra den arabiske avisen *Al Ahram Weekly* må spesielt nevnes i denne forbindelse, fordi avisen, som utgis i Egypt, og som finnes i nettutgave, har presentert et mer nyansert og utdypende bilde av Al- Jazeera enn det som har kommet frem i de fleste vestlige aviser. Fagtidsskriftene *Middle East Journal* og *Middle East Insight* har også hatt noen interessante artikler om mediene i Midtøsten, hvor Al- Jazeera trendsettende rolle er blitt understreket. Det amerikanske universitetet i Kairo står ellers for en meget god nettside, for alle som interesserer seg for, eller driver med forskning på medier i Midtøsten. Nettsiden blir utgitt av universitetets avdeling for medier og kommunikasjon under navnet TBS, eller Transnational Broadcasting Studies. På sidene legges det kontinuerlig ut artikler om mediepolitikk i Midtøsten, og Al- Jazeeras rolle fremheves ofte. TBS er det eneste stedet hvor jeg hittil, utenom Al- Jazeeras egne nettsider, har funnet debatterende artikler om Al- Jazeera knyttet sammen med andre artikler under tema. Andre fordeler med sidene til TBS er at de blir oppdatert kontinuerlig, og at det gjennomgås en kvalitetskontroll av artiklene før de legges ut på nettet, pga. nettsidene ligger under Det amerikanske universitetet i Kairos egne hjemmesider. Al- Jazeeras egne nettsider på engelsk, som ble åpnet i mars 2003, er selvfølgelig også meget viktige. Al- Jazeera English Net som nettsiden heter, ble imidlertid etablert litt seint i forhold til mitt arbeid med denne oppgaven. I forhold til bakgrunnsinformasjon og inspirasjon er det boken: *Al- Jazeera. How the Free Arab News Network Scooped the World and Changed the Middle East*, som har vært viktigst for denne oppgaven. Boken er skrevet av Mohammed el- Nawawy, som er egypter og professor i medievitenskap ved University of West Florida, og medieforskeren Adel Iskandar ved University of Kentucky, også han egypter. Boken kom ut våren 2002, og gir et meget helhetlig og solid bilde av mediebedriften Al- Jazeera. Forfatterne stiller i boken mange meget interessante spørsmål om Al- Jazeeras rolle både nasjonalt og internasjonalt. De stiller blant annet spørsmål om Al- Jazeera spiller en signifikant rolle i forhold til å utvikle sine arabiske seeres politiske interesse, og i neste omgang

mobiliserer dem til å arbeide politisk. De prøver også å forstå hvorfor Al- Jazeera er så provoserende for mange av verdens regimer, men så elsket av sine seere, og de spør om Al- Jazeera har igangsatt en ny æra av endring og ansvarlighet i Midtøsten. Mange av spørsmålene som stilles i boken besvares ikke av El- Nawawy og Iskandar, men de danner grunnlag for videre studier og debatt. En del av spørsmålene er også såpass kontroversielle at det kanskje ville skape problemer for forfatterne om de var blitt besvart i boken. El- Nawawy og Iskandar er som nevnt begge egyptere, og for ikke å miste sin troverdighet på hjemmebane, må de passe seg for å mene for mye om kontroversielle spørsmål. Litteraturlisten til El- Nawawy og Iskandars bok består nesten utelukkende av avisartikler og personlige intervjuer. Dette viser hvilken ”basisforskning” de har drevet, og hvor lite sekundærlitteratur på feltet som finnes. Litteraturlisten viser også at det meste av debatten om Al- Jazeera har foregått innenfor dagspressen. I tillegg til den rene Al- Jazeera boken til El- Nawawy og Iskandar, foreligger det noen få oppdaterte bøker om medier i Midtøsten. Av disse kan nevnes Kai Hafez (2001) sin bok *Mass Media, Politics & Society in the Middle East*. Hafez er forsker ved Det tyske Midtøsteninstituttet i Hamburg, og underviser blant annet i statsvitenskap. Boken til Hafez er en antologi og gir en nøye gjennomgang av mediene i Midtøsten, med særlig fokus på mediekontroll og eierskap, medienes rolle i samfunnsutviklingen og mediene som kulturbærere. Bokens innledningskapittel har vært viktig for min undersøkelse, fordi Hafez her beskriver mediene i Midtøstens rolle i ”Patterns of Political and Social Change”. Hovedspørsmålet forfatteren stiller seg er imidlertid om bedre tilgang til utenlandske medier og en utvidet mediehorisont, er nok til å generere politisk forandring i Den arabiske verden og i Midtøsten. Al – Jazeeras rolle er ikke spesifikt diskutert i studien til Hafez, men boken er oversiktlig gjennom at den deler de arabiske mediene opp i ulike kategorier i forhold til åpenhet og regime-tilknytning. Denne kategoriseringen er meget nyttig for å forstå medienes mulige effekt på ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten. I antologien *Democratization and the Media*, redigert av Vicky Randall (1998) gjennomgås medienes rolle i demokratiseringsprosesser. Selv om boken ikke spesifikt fokuserer på mediene i Midtøsten, finnes det her et kapittel skrevet av Anabelle Sreberny- Mohammadi som omhandler fjernsynsmediets rolle i demokratiseringsprosesser i Midtøsten. Ifølge

Sreberny- Mohammadi er fjernsynsmediet ekstremt viktig fordi det også når den store befolkningsandelen i de arabiske landene som er analfabeter. I 1995 var denne andelen på 43 % (*Arab Human Development Report* 2002), og de fleste av disse var kvinner. Sreberny- Mohammadi hevder at sosiale endringer kan skje gjennom at vanlige folk via fjernsynsmediet får se en annen virkelighet enn den de selv lever i. Som et illustrerende eksempel bruker hun kjønnsrollen. Gjennom innkjøpte programmer fra Europa, som dubbes til arabisk, forstyrres de tradisjonelle kjønnsrollebildene og aktuelle diskusjoner om kvinnes plass i samfunnet kan for første gang følges fra hjemmet, hvor de fleste arabiske kvinner befinner seg. Sreberny- Mohammadi er meget positiv til fjernsynets effekt på kvinnefrigjøring og demokratisering og fastslår at: *"There can be no democracy without women. Televisual media may have their strongest effects in the area of gender, but this is also an area of the least research."* (Sreberny- Mohammadi 1998:193). Selv om Sreberny- Mohammadi i sin studie hovedsakelig fokuserer på kjønn, går hun også direkte inn på medienes rolle i demokratiseringsprosesser i Midtøsten. I konklusjonen på undersøkelsen kommer Sreberny- Mohammadi frem til at mediene har store muligheter til å endre sosiale praksiser i arabiske samfunn. De nye frie arabiske mediene som Al- Jazeera i dag er den fremste representanten for, fungerer ikke som konserverende elementer i samfunnet, men er premissleverandører for samfunnsmessig endring.

1.5. Geografisk bakgrunnsinformasjon

1.5.1. Politiske reformer og mangel på sådanne i Midtøsten

I de siste årene har man i en del land i Midtøsten opplevd omfattende liberalisering på flere områder. Reformen introdusert på 1980- og 1990- tallet i land fra Marokko til Qatar, har ført til at mer folkelig deltakelse er blitt tillatt og til at flere valg har blitt gjennomført. Den har også ført til at ratifiseringen av FNs menneskerettighetskonvensjoner er kommet lenger og til at større pressefrihet er innført i en rekke land. Samtidig er det blitt større muligheter for mennesker til å organisere seg, fordi myndighetenes harde grep om det sivile samfunnet har blitt noe svekket (*Arab Human Development Report* 2002:108). Ved nærmere ettersyn er imidlertid bildet mer komplekst. Liberaliseringsprosessen som foregår i flere av landene, er fremdeles sterkt

statlig regulert og partiell (ikke total), siden den ikke er kommet alle innbyggerne i landene til gode. Fattigdom, analfabetisme, kjønnsrollemønster og skille mellom by og land skaper store ulikheter mellom mennesker i regionen, noe som bidrar til å ekskludere mange fra den offentlige samtale. Dette har ført til at mange mennesker i Midtøsten har blitt ekskludert fra den politiske liberaliseringsprosessen som har foregått. For å illustrere dette, kan man se på kvinnelig deltakelse i det politiske systemet: I et land har man en demokratisk valgt nasjonalforsamling, men kvinner er nektet retten til å stille til valg. I andre land der kvinner og menn har like politiske rettigheter, er kvinnene likevel sterkt underrepresenterte i alle politiske organer. Andelen kvinner i arabiske parlament er svært lav, ifølge UNDP (*Arab Human Development Report* 2002:108) bare på 3,5 %. Dette tallet kan ses i forhold til kvinne-representasjonen Afrika sør for Sahara, hvor andelen ligger på 12,7 % (ibid). Forskjellene mellom landene i Midtøsten er imidlertid store: I noen land i regionen foregår det en reell demokratisering. I andre land gjennomgår regimene mer begrensede kosmetiske reformer, og motsetter seg ofte krav om økte offentlige friheter og deltakelse. I flere land har demokratiseringen blitt forsinket eller den har stoppet opp, og man har sett en tilbakegang med hensyn til folkelig deltakelse, samtidig som man har opplevd flere brudd på menneskerettighetene (Algerie og Yemen) (Brynen 1995: forord). Det er vanskelig å generalisere for alle de 22 landene i Midtøsten. Likevel viser undersøkelser gjort av UNDP og Verdensbanken en rekke fellestrekk for landene i regionen (Randall 1998:185). UNDPs Human Development Index¹ viste i 1996, at av de tjue landene fra Midtøsten som ble målt, hadde alle landene unntatt to lavere skår på HDI enn på GNP. De største ulikhetene ble funnet blant de oljerike golfstatene Kuwait, Qatar og Oman. Mange utviklingsforskere har tidligere hevdet at demokratisering vil komme med økt økonomisk utvikling i regionen, og større utjevning blant folk, men på bakgrunn av tallene fra Midtøsten ser dette ikke ut til å stemme, siden man i en del av de rikeste landene finner størst underskudd på demokrati (Saudi-Arabia og Oman). Sosial utjevning har imidlertid vist seg å være

¹ HDI: utviklingsmål. I dette inngår: 1) Standarden på utdanningssystemet som måles ved å kombinere antall voksne som kan lese og skrive med antallet elever i grunnskole, videregående skole og i høyere utdanning. 2) Levetidens lengde som regnes ut fra hvor mange år en nyfødt kan forventes å leve og 3) Levestandard målt som bruttonasjonalinntekt per innbygger (Vilby 1997: 236).

viktig siden arbeidsløshet og generell relativ deprivasjon² er kjent som en av hovedårsakene til at unge, desillusjonerte mennesker, i hovedsak menn, slutter seg til ekstremistiske organisasjoner som velger å stå utenfor det etablerte politiske systemet, og som kjemper for sin sak med vold og terror (Brynen 1995:53). Saad Eddin Ibrahim, en kjent egyptisk sosiologiprofessor og menneskerettighetsforkjemper, fremhever at positive regionale utviklingstrekk er viktige for å styrke demokratiseringsprosessenene i Midtøsten. Han fremhever spesielt viktigheten av å løse Israel- Palestinakonflikten. Det som skjer i Irak og Afghanistan er også av stor betydning. I ”*Kampen mot terror*” har mange regimer i regionen sett seg nødt til å stramme inn på folks politiske rettigheter, fordi regimene er bekymret for at deres standpunkt, ”*With Bush*”, er så upopulært i befolkningen at dette vil kunne føre til destabilisering av landet, og i ytterste konsekvens regimets fall. Demonstrasjoner har derfor blitt møtt med vold fra politiets side, og mange hevder at de ser en signifikant utvikling i negativ retning etter 11. september 2001. En positiv utvikling i Israel- Palestinakonflikten vil antakeligvis virke motsatt, det vil roe ned befolkningen i de store arabiske statene som Egypt og Jordan, som har pro-amerikanske regimer. En løsning på Israel- Palestinakonflikten vil forhåpentligvis også føre til at regjeringssjefene vil våge å åpne opp for større liberalisering og politisk deltakelse blant folk, når frykten for innbyggernes aggresjon ikke er så stor lenger. På grunn av trusselen fra Israel, har flere av de arabiske statene hatt store utgifter til forsvaret. Hvis denne konflikten opphørte, kunne pengene brukes til utbygging av infrastruktur, helsevesen og skole. Pengemangelen i offentlig sektor er en situasjon som oppleves særlig prekær i folkerike stater som Egypt, som har hatt en massiv befolkningseksplasjon de siste tretti årene. I golfstatene har underskudd på demokrati andre årsaker. Her har ikke mangel på penger til sosial utjevning og økonomisk tilfredshet vært en faktor, siden regimene i landene, på grunn av de massive oljeinntektene, ikke har trengt å bekymre seg for innbyggernes tilgang til et godt helsevesen, skolesystem eller infrastruktur. Den enorme oljerikdommen er derimot blitt fremsatt som en av kjerneårsakene til mangel på folkelig deltakelse og

² Relativ deprivasjon betyr at forventninger om sosial status øker raskere enn de faktisk blir innfridd. Et eksempel som ofte blir brukt er nyutdannede akademikere som ikke får jobb i det offentlige eller i det private næringsliv men som ender opp enten som arbeidsledige eller i beste fall som taxisjåfører uten mulighet til sosial mobilitet oppover. I Midtøsten betyr dette at de verken har råd til å gifte seg eller stifte bo (Haugom 2000 [forelesning]).

underskudd på demokrati. Siden statens inntekter i disse landene ikke er avhengig av skatteinntekter fra landets innbyggere, men heller av det internasjonale oljemarkedet, er makthaverne mye mindre anhengige av hjemmlig opinion og støtte i befolkningen. I disse statene, som på fagspråket kalles "rentier states", er slagordet fra Den amerikanske revolusjonen "no taxation without representation" snudd på hodet, og man kan snakke om "*no representation without taxation.*" Den store tilgangen på økonomiske midler støtter ikke bare opp om de sittende regimenenes maktapparat, men opprettholder også en massivt utbygget velferdsstat og styrker de neopatrimoniale³ båndene mellom regimene og deres støttespillere. Bruk av tvangsmakt blir mindre viktig, siden politisk legitimitet kjøpes gjennom økonomiske tjenester og gaver. Dette gjelder imidlertid bare i forhold til ekte statsborgere, som i flere av disse landene ikke utgjør mer enn en tredjedel av landets innbyggere. Flertallet av innbyggerne i de fleste golflandene består av fattige fremmedarbeidere uten noen sosiale og økonomiske rettigheter i forhold til staten. Rentierstatsmodellen er imidlertid blitt kritisert fra flere hold, fordi den unnlater å ta hensyn til historiske og kulturelle forhold i landene, som også har sementert de gjeldende maktforholdene i disse landene (Brynen 1995: 15-16). Stammesamfunnene som statene ble grunnlagt på, var tradisjonelt ikke kjent for å legge vekt på enkeltindividets rettigheter, verken i forhold til politikk eller i forhold til andre individuelle rettigheter. Stammene på den arabiske halvøya ble styrt av stammeledere som fungerte som "pater familias" for alle som tilhørte stammen. Eldre menns ord ble lagt vekt på i beslutninger og verken kvinner eller slaver hadde noen som helst krav på å bli hørt når viktige politiske og økonomiske avgjørelser skulle tas. Denne tankegangen råder fremdeles i flere av golflandene, og selv om man i Kuwait har et slags parlament som velges av landets statsborgere, så har kuwaitiske kvinner ingen stemmerett. Noe demokrati i en moderne betydning av ordet kan man altså ikke snakke om.

³ Neopatrimonialisme betyr at den offentlige og den private sfære overlapper hverandre. Måten det politiske systemet fungerer på er ikke lenger fullt ut tradisjonelt (jf. Prefikset neo-). Det foregår en stadig interaksjon mellom hva som kalles gammeldags eller nedarvede normer og den moderne stats logikk. Den offentlige sektor er tilpasset private interesser. For det første er offentlig forvaltning personifisert i den forstand at tilgangen til arbeid i forvaltningen er like mye avhengig av de arbeidssøkendes personlige egenskaper og særlig bekjentskaper som av objektive og formelle egenskaper. For det andre er ansettelse i offentlige institusjoner sett på som en hovedkilde til personlig materiell berikelse. Er man ansatt i offentlig forvaltning gir dette tilgang til materielle ressurser langt utover det som ligger i lønnen for utført arbeid (Bøås & Dokken 2002:50).

1.5.2. Qatar- et progressivt ørkenmonarki

I den lille golfstaten Qatar ser det ut som utviklingen av demokrati er går i riktig retning. Et illustrerende eksempel er det nye fokuset som er blitt satt på kvinners politiske rettigheter. Landet avholdt den 8. mars 1999 lokalvalg til kommunestyre, og kvinner, ble for første gang i Den arabiske golfen, tildelt stemmerett og retten til å stille som kandidater til kommunestyrene. Den 7. april 2004 ble lokalvalg avholdt for andre gang i Qatar og Sheikha Yusuf Al- Jeffairi ble den første kvinnen i Qatar som ble valgt inn i et kommunestyre (www.thepeninsulaqatar.com:01.01.03). Den ”unge” emiren Sheikh Hamad Bin Khalifa Al- Thani som overtok makten i Qatar i et blodløst statskupp mot faren sin i juni 1995, sjokkerte alle nabolandene da han proklamerte at Qatar skulle bli et demokrati. Som en begynnelse på denne prosessen oppløste han informasjonsministeriet, som hadde stått for det meste av sensureringen av mediene frem til 1995. Han gav kvinner stemmerett og rett til å stille til valg i 1998, og det ble avholdt lokalvalg i 1999. Samtidig ble en komité utnevnt som skulle stå for utforming av en konstitusjon, som skulle danne grunnlaget for parlamentsvalg innen 2005. Den ferdige konstitusjonen ble lagt frem i april 2003, og det ble holdt folkeavstemning over dens gyldighet den 29. april samme året.

Mange har kalt emirens beslutninger en ”enmanns revolusjon” i denne konservative ørkenstaten, hvor 95 % av kvinnene bærer ansiktsslør (niqab), hvor de fleste unge giftes bort til slektninger som tenåringer, hvor beduiner snakker med hverandre på mobiltelefon mens de gjeter kamel- og saueflokkene sine i ørkenen, og hvor falkehold og kamelveddeløp er kongelige forlystelser. I Qatar praktiseres den strengeste tolkningen av islam, Wahhabi, som stammer fra Saudi-Arabia, og både svinekjøtt og alkohol er forbudt å føre inn i landet. Selv om emiren de siste åtte årene har beveget staten mot demokrati, er lite forandret i forhold til hvordan landet styres på nasjonalt nivå. Emiren har fremdeles absolutt all makt, men han regjerer med innflytelse fra islamsk lovgivning eller sharia, og konsultasjoner med ledende skikkelser innenfor det qatarske samfunnet, ofte stammeledere og ledende foretningsmenn og gjennom konsensus innenfor den kongelige familien (El- Nawawy & Iskandar 2002: 72). Lovdekreter fra emirens kontor blir skrevet ut etter at emiren har hatt møte med sin selvutnevnte lovgivende forsamling Majlis Al- Shoura. Den

dømmende makt er imidlertid uavhengig, selv om dommerne pekes ut av emirens regjering, som stort sett består av lojale medlemmer av kongefamilien. Qatar har imidlertid et meget effektivt politi, og en sikkerhetstjeneste som er plassert under innenriksministeriet, og det er kommet beskyldninger om at sikkerhetstjenesten skal ha utøvd tortur mot siktede. Det er imidlertid lite åpenlys opposisjon mot regimet i Qatar og mange har spekulert på emirens motiver bak den nye politiske åpenheten i landet. Et forslag er at en gradvis demokratisering vil være hensiktsmessig i forhold til landets økonomisk vekst, samtidig som det vil styrke regimets legitimitet og dermed hindre voldelige politiske opptøyer, som forekommer i noen av nabolandene, for eksempel i Bahrain. Kimen til opptøyer er imidlertid i høyeste grad til stede i et land som i 2001 hadde ca 770 000 innbyggere, men hvor bare 25 % av befolkningen regnes som opprinnelige innbyggere, og dermed har fulle statsborgerlige rettigheter (www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/qa.html 17.03.02). De resterende 75 % er fremmedarbeidere av forskjellig slag og med forskjellig status. På toppen av den sosiale fremmedarbeiderrangstigen troner de hvite europeiske og amerikanske ekspertene i oljebransjen, mens filippinske barnepiker og sudanesiske og indiske løpegutter befinner seg på bunnen. Mange av fremmedarbeiderne, som i hovedsak kommer fra fattige land som Pakistan, Afghanistan, India, Bangladesh, Sudan og Yemen, lever under meget kummerlige forhold. Mange bor år etter år på timannsrom sammen med andre fremmedarbeidere, i brakker der det verken er innlagt vann eller strøm.. I sommerens 50 varmegrader lider man virkelig uten airconditioning. Fremmedarbeiderne er imidlertid bundet i et slags patron- klientforhold som kan være svært vanskelige å komme seg ut av. Ofte opparbeider klienten gjeld til patronen, som gjør det umulig for ham eller henne å komme ut av kontrakten. Patronen, som må være qatarer, oppbevarer også klientens identitetspapirer og pass, noe som gjør det umulig å forlate landet uten patronens godkjenning. Mange av fremmedarbeiderne ønsker imidlertid heller ikke å dra fra landene i Den arabiske golfen, siden de i hjemlandene sannsynligvis ville tjene enda dårligere, hvis de i det hele tatt hadde vært så heldige å få en jobb. Mange forsørger en hel familie i Bangladesh på en dårlig fremmedarbeiderlønning. Det er imidlertid kommet håp om endring i forhold til fremmedarbeideres arbeidsvilkår etter at emiren i mai 2004 innførte en ny arbeidsmiljølov. I følge den nye

loven av 20. mai, har arbeidere nå rett til å danne fagforeninger og å gå til streik for å forbedre arbeidsvilkår og lønn. Både analytikere i Al- Jazeera og i den qatarske avisen *The Peninsula* fremhever dette som meget positive skritt i retning av større åpenhet og demokrati. En slik arbeidslovgivning finnes ikke i noen andre land i Golfen. Angus Hindey, assisterende redaktør av tidsskriften *Middle East Digest*, uttalte at: "*Qatars new labour law is part of the country's democratization programme.*" (english. aljazeera.net 20.05.04). Allerede i 1996, understreket emiren demokratiseringsvilje i en tale på Georgetown University: "*We simply got to reform ourselves. We're living in a modern age. People log on to the Internet. They watch cable TV. You cannot isolate yourself in today's world. And our reforms are progressing well. In a tribal society like Qatar, however, it could take time for everyone to accept what we've done. But change, more change is coming.*" (El- Nawawy & Iskandar 2002:74- 75). Som emiren fremhever i sin tale, må Qatars innenrikspolitikk ballanseres mellom emirens reformønsker og de konservative kreftene i samfunnets motstand mot endring. Disse konservative, ofte religiøst baserte kreftene, er sterke i de fleste golfstatene, og statslederne er klar over at de ikke kan overleve som eneherskende monarker uten deres støtte. Moza Al- Malki, som var en av de sju kvinnelige kandidatene som stilte som kandidat til lokalvalget i 1999, fortalte en kvinnelig journalist i det amerikanske tidsskriftet *The New Yorker*, at hun før valget hadde sendt rundt et spørreskjema om valg og demokratiske rettigheter til velgerne i sin valgkrets. Femti prosent av velgerne svarte at de aldri hadde hørt om demokrati før. Mozas mor hadde hengt seg opp i kommune- ordet og hun ble rasende da hun hørte at datteren ville stille, fordi hun trodde at dette ville bety at datteren skulle hente andre menneskers søppel. Det var dette *hun* forbandt med ordet kommune. Denne uvitenheten blant folk flest, gjør veien mot demokrati vanskeligere i Qatar enn i mange andre land. Samtidig er presset imot større liberalisering og reformer massivt fra den store nabo i vest, Saudi-Arabia. Saudi-Arabia fungerer som storebroren blant golfstatene, og har stor makt over de mindre golfstatenes innenriks- og utenrikspolitikk. I Saudi-Arabia frykter regimet at større liberalisering og demokratisering i andre golfstater vil føre til krav internt om større medbestemmelse, noe Saudfamilien ikke er klare til å gi innbyggerne i Saudi-Arabia. Situasjonen her er mye mer ustabil enn i Qatar, og man har i Saudi-Arabia opplevd flere opptøyer fordi folk flest er lei av at de mange tusen prinsene behandler landets statskasse (enorme oljeinntekter) som sin egen lommebok, mens vanlige saudiere de siste tjue årene har

opplevd et betydelig fall i levestandarden. At kravene om større medbestemmelse vil øke i Saudi-Arabia med økende liberalisering, og kanskje til og med demokrati i nabolandene, synes nokså sikkert. Presset på de mindre, og mer reformvennlige Golf-regimene er derfor massivt. Noen analytikere hevder til og med at Saudi-Arabia vil innvandre det første landet i Golfen som innfører demokrati, for å hindre at deres eget regime faller. Dette er også vurderinger som Sheikh Khalifa Al- Thani og hans regjering må ta i betraktning når de innfører nye reformer i Qatar. Reformen må innføres langsomt og med kløkt, slik at de ikke opphisser konservative krefter verken innenfor eller utenfor landets grenser.

Qatar er et av landene i verden med størst GNP per innbygger. Landet er ikke større enn 11,437 kvadratkilometer, og består stort sett av ørken. Før man fant olje i 1939, og gass noe senere, var perler Qatars viktigste naturressurs og eksportartikkel. Innbyggerne i landet var nomader og levde av det som kamelene og havet kunne gi dem. Med utbygging av oljevirksomhet skjøt moderniseringen imidlertid fart, og på ti år, fra 1949, da oljeutvinningen startet for alvor, til 1959, utviklet Qatar seg fra å være et beduinsamfunn til å bli et moderne velferdssamfunn, med et velutbygget skole- og helsevesen og et moderne byråkrati. Utviklingen av velferds- og forbrukersamfunnet har siden den tid bare gått fremover, og med en oljeeksport på 600.000 fat per dag og verdens tredje største gassreserver etter Russland og Iran, ser fremtiden lys ut, økonomisk sett for landets rundt 200.000 qatarere, som allerede nyter godt av gratis utdanning, helsevesen, gratis eller nesten gratis bolig, samt sterkt subsidierte priser på mat, elektrisitet og vann (Robinson & Greenway 2000:161). I Qatar betaler man heller ikke inntekts- eller formueskatt. Dette en regel som gjelder både for fremmedarbeiderne og de ekte qatarerne.

1.6. Massemediene i Midtøsten

Massemediene i den arabiske verden har siden begynnelsen av 1980- tallet gjennomgått massive endringer. Introduksjonen av ny teknologi som satelittfjernsyn og Internett har utvidet medierommet utover det lokale, nasjonale og regionale nivå. Den nye teknologiens evne til ikke å la seg stoppe av nasjonale grenser, har gjort det mulig for konsumenter med tilgang på denne å delta i en global diskurs, som foregår på tross av

de autoritære myndighetenes misbilligelse og forsøk på kontroll. Siden den første amerikanskledete Golfkrigen i 1991, da mange mennesker i Midtøsten for første gang peilet seg inn på CNN for å få troverdig informasjon om krigen (selv om fremstillingen også her var sensurert), har medieutviklingen i regionen blitt bestemt både av interne og eksterne faktorer. På grunn av globaliseringen og teknologiutviklingen, er en effektiv kontroll av mediene for nye ideer og tanker i dag mye vanskeligere å gjennomføre enn den var for ti, femten år tilbake. Spørsmålet om denne medie-revolusjonen også vil vise seg å ha effekt på ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten, er allikevel på mange måter fremdeles åpent. Det som synes klart er imidlertid at det er arabiske medier som i alle tilfeller må stå for denne utviklingen, ikke eksterne engelskspråklige, vestlige medier, som på grunn av språk- og kulturbarrierer ikke har særlig god kontakt med grasrota i de fleste arabiske land (Hafez 2001: 3- 4). For å undersøke dette forholdet nærmere, må man først finne ut hvilke typer massemedier som finnes i Den arabiske verden. William Rugh gjorde i 1979 et forsøk på å dele de arabiske mediene inn i tre kategorier i forhold til redaksjonell frihet og åpenhet generelt. Dette er en kategorisering som også i dag kan danne et utgangspunkt for å forstå mediehverdagen i Midtøsten. Rugh kalte kategoriene ”*mobilized press*”, ”*loyalist press*” og ”*diverse press*”. 1) Den mobiliserte pressen er karakterisert av en nesten total underordning under det politiske systemet, som er dominert av revolusjonære regimer. Som eksempel blir mediene i Algerie, Egypt, Irak, Libya, Syria, Yemen og Sudan nevnt. 2) Den lojale pressen er privateid og ikke alltid underlagt statlig sensur. Pressen fortsetter imidlertid å støtte regimet, spesielt siden regimet fortsetter å styre ressurstilgangen deres (papir, trykksverte etc.) Regimet fortsetter også å forfølge journalister juridisk. Av land nevnes Bahrain, Jordan, Qatar, Saudi- Arabia, Tunisia og De forente arabiske emirater. 3) Den diversifiserte eller mangfoldige pressen er det man kjenner som den frie presse. I 1979 var dette ifølge Rugh noe som kjennetegnet pressen i Libanon, Marokko og Kuwait, selv om pressen både i Marokko og Kuwait hadde lojalistiske tendenser.

Rughs kategoriseringer kan fremdeles brukes på pressen i Midtøsten selv om den i utgangspunktet var laget i forhold til trykte medier som aviser og andre tidsskrifter, og selv om en del av landene i kategoriseringen ikke i dag lenger hører til under de

samme kategoriene som de gjorde på 1970- tallet. Noen land som Kuwait, har opplevd en reversering av pressefriheten og befinner seg i dag i kategorien av lojale land. Egypt har opplevd en liberalisering av pressen under Sadat og Mubarak, og store deler av pressen faller i dag under kategorien lojal. Mediene i Algerie opplevde i løpet av 1980- tallet en liberalisering, og flere av de trykte mediene ble kategorisert som diversifiserte. Etter valget i 1991, med den påfølgende borgerkrigen, ble imidlertid mye av friheten trukket tilbake og man opplevde en sterkere sensurering av mediene. I Jordan var kong Hussein redd for internt opprør fra palestinerne etter at landet startet fredssamtaler med Israel i 1993, og det ble satt strenge restriksjoner på hva pressen kunne rapportere om, og hvilken type kritikk som kunne komme fram. I løpet av 1990- tallet foregikk det også en innstramming av den marokkanske og den tunisiske pressen i forbindelse med de respektive myndighetenes prosjekt med å kneble all islamistisk virksomhet, og alle islamistiske sympatisører internt i landene. Etter 11. september 2001, ble denne innskrenkningen av innbyggernes sivile og politiske rettigheter ytterligere legitimert gjennom kampen mot internasjonal terrorisme. Til og med i Libanon, som Rugh i 1979 klassifiserte som et land med fri presse, har press fra Syria og Israel ført til at det er innført større sensur i forhold til den sekteriske delen av pressen, som kontrolleres av blant andre Hizbollah. I Israel, som uten tvil alltid har vært det landet med størst pressefrihet i regionen, legger militæret press på mediene for å få dem til å fremheve nasjonale målsettinger i turbulente tider, og israelsk vold mot palestinerne skal for eksempel alltid presenteres som selvforsvar eller forsvar av nasjonal sikkerhet. Dette er ikke ulikt det som har skjedd i Tyrkia i forhold til pressens dekning av konflikten med kurderne. Pro- kurdiske skrifter og politiske kommentarer er forbudt, og journalister blir nektet å rapportere fritt fra områdene i sør-øst, hvor kurderne ”dominerer”. I Iran har endringene gått den andre veien, mot større åpenhet, etter at Mohammed Khatami ble statsminister i 1997 og krevde at det måtte bli slutt på all sensur. I 1998 ble for første gang en kritisk artikkel mot det iranske regimets behandlingen av Rushdie- affæren utgitt i Iran, noe som ble sett på som en milepæl. I 1999 ble dessverre en del av liberaliseringen stoppet av Khatamis motstandere, med den konservative Ayatolla Khamenei i spissen (ibid).

Ytringsfriheten er begrenset i så godt som alle landene i Midtøsten. I de fleste landene, bortsett fra de aller mest konservative og tradisjonelle landene som Saudi-Arabia, avhenger sensur og begrensninger på ytringsfriheten av regimenenes varierende behov for dette. Sensuren kan enten dreie seg om juridiske eller rent skjønnsmessige begrensninger. Grensene for ytringsfrihet er derfor vanskelige å definere. Grensene har imidlertid stort sett korrespondert med de respektive politiske systemene i landene, noe som betyr at de semiautoritære og neopatrimonielle regimene i for eksempel Egypt, Marokko og Jordan har hatt større åpenhet og mangfold innenfor pressen enn de totalitære og teknokratisk militaristiske statene som Irak og Syria. Men siden også disse regimene har endret seg ved at nye generasjoner har tatt over makten i Marokko, Jordan og Syria, eller som i Iraks tilfelle at det gamle regimet er blitt kastet med makt, vil all form for kategorisering av mediene bli tidsbegrenset og vil stadig være i endring. Da Rugh i 1979 gjorde sin kategorisering av mediene i Midtøsten, var så godt som alle mediene statskontrollerte og statseide, slik er det ikke i dag. Satelittfjernsyn og Internett har gjort det umulig å stenge grensene for informasjon, og denne erkjennelsen har gjort at mange regimer i Midtøsten har oppfordret interne private aktører til å ta opp konkurransen med de utenlandske selskapene. *"If we can't beat them, join them!"* har blitt et slags mantra, og mange store medieselskaper har oppstått i kjølvannet av denne nye internasjonale konkurransesituasjonen. Blant dem er The Middle East Broadcasting Center (MBC) og Arab Radio & Television (ART) som begge, som så mange andre arabiske medieforetak, er eid av rike saudiarabiske foretningsfolk med sterke knytninger til den saudiarabiske kongefamilien. Saudi-arabiske interesser har de siste 15 årene bygget opp flere store medieimperier, og har satset stort på satelittkanaler i tillegg til at de fra før har eid store arabiske mediekonsern i Midtøsten, England og Italia. Saudi-Arabia er den største konsumenten av arabiske og ikke minst egyptiske filmer, og den arabiske filmindustrien er helt avhengig av de saudiarabiske oppkjøperne. Dette har ført til at man i store deler av arabisk film er forsiktige med å debattere kontroversielle temaer og tabuer, og ikke minst vokter man seg for alt som kan oppfattes som kritikk av tradisjonelle puritanske islamske verdier. Mange ser på den saudiarabiske dominansen innenfor mediene i Midtøsten som en indirekte måte å påtvinge de andre arabiske mediene utenfor Den

arabiske golfen mer konservativisme og selvsensur. Al- Ahram Foundation i Kairo har kalt denne utviklingen "*Beduinisering av arabisk kultur*" (ibid: 9). I denne sammenheng er det også viktig å understreke at privateide mediebedrifter i Midtøsten ikke nødvendigvis er mer liberale enn statlige mediebedrifter, slik mange i Vesten er vant med å tenke. I Saudi-Arabia er de fleste private mediekonsernene eid enten av prinser eller av mennesker med sterke bånd til kongefamilien. I de fleste andre landene i region er også skillet mellom privat og offentlig kapital ofte meget uoversiktlig, fordi eierne av disse medieselskapene er knyttet til regimet gjennom ulike former for neopatrimoniale bånd. De fleste av de privateide fjernsynsstasjonene og radio-stasjonene i regionen kommer i Rughs kategori lojale, siden de til tross for en meget profesjonell nyhetsdekning og mediepolitikk som inneholder kritiske rapporter og kommentarer, aldri kritiserer eller kommenterer eget regime eller vennligsinnene lands regimer i negative termer. Et eksempel som nevnes av Hafez (2001: 7) i denne sammenhengen, er fjernsynskanalen Middle East Broadcasting System (MBC)s kringkastede kritikk av Oslo- avtalen. MBC påstod i sine sendinger at avtalen var undertrykkende for palestinerne. Samtidig unnlater imidlertid MBC konsekvent å nevne den undertrykkelse av opposisjonelle, tortur og lignende som foregår i de arabiske statene. Hafez mener at det i den arabiske verden i dag, bare er Al- Jazeera som fortjener å bli kategorisert som diversifisert på grunn av kanalens uredde dekning av sensitive tema.

1.6.1. Massemediene i Qatar. Hvor går ytringsfrihetens grenser?

Etter vestlig standard er både ytrings- og pressefriheten i Qatar begrenset. Offentlig kritikk av islam, det sittende regimet og medlemmer av kongefamilien er forbudt. Selv om informasjonsministeriet ble lagt ned i 1996 og sensur offisielt ble avskaffet, har to aviser blitt stengt etter å ha publisert artikler som de qatarske myndighetene mente gikk mot Qatars nasjonale interesser. Samtidig fortsetter ministeriet for islamske anliggender og stiftelser å sensurere kabelfjernsyn og importerte tidsskrifter og aviser. Det som slås særlig ned på er usømmelighet, som naken hud, og alle fysiske uttrykk for kjærlighet som for eksempel kyssing. I de importerte damebladene kjennetegnes sensuren ved at all naken hud som ikke tilhører hender, ansikt eller føtter, er tusjet over med sort sprittusj på en nokså amatørmessig måte. Ytringsfrihetens grenser i

Qatar er vanskelige å definere, og kan oppfattes som en stor selvmotsigelse. I 2000 ble det rapportert at qatarske journalister var blitt presset av myndighetene etter at de hadde publisert noen kritiske artikler om offentlige tjenestemenn og korrupsjon. Samtidig tillot man en qatarsk, arabiskspråklig avis å la leserne stemme over den mest populære og den minst populære ministeren i regjeringen. En offentlig tjenestemann som jobbet i utdanningsdepartementet ble imidlertid fengslet i 1999, etter å ha skrevet et kritisk brev mot emirens avgjørelse om å la kvinner stemme og stille til valg ved de kommende lokalvalgene (El- Nawawy & Iskandar 2002: 76). Qatar Television, som er den statlig eide fjernsynskanalen i Qatar, er kontrollert av myndighetene og fungerer omtrent som andre statseide fjernsynskanaler i Midtøsten. Her presenteres emirens gjøren og laden som hovedoppslag i nyhetene, og kritikk av det qatarske regimet og av vennligsinnede regimer og statsledere er totalt utelukket. Samtidig med dette, i samme land, får privateide Al- Jazeera operere fritt, uten statlig innblanding. I Al- Jazeeras debatt- og innringingsprogrammer kritiseres emiren blant annet for å ha møtt den israelske statsministeren ved FNs Milleniumsmøte i september 2000. Det qatarske regimet har også blitt direkte kritisert på Al- Jazeera for å ha tillatt det israelske eksportrådet å ha kontorer i landet. Sensurinstansene i Qatar slår imidlertid hardere ned på kritikk mot den form for barnearbeid som finner sted i Qatar. Barn helt ned i fire - årsalderen kommer til Qatar for å jobbe som kameljockeyer for rike qatarere. Disse barna er kjøpt av fattige foreldre i Bangladesh, India og Sudan, og har lange arbeidsdager på kamelryggen hver dag. De får lite mat for at de skal holde seg lettest mulig, og mange av barna blir handikappet eller drept i rideulykker fordi de faller ned fra kamelen og brekker nakken. Journalister både i Al- Jazeera og i qatarske arabiskspråklige aviser innrømmer at programmer og artikler som de har skrevet om barnearbeidet på veddeløpsbanen i Shahaniya, er blitt stoppet fra øverste hold.

Selv om de qatarske myndighetene har svekke kontrollen av mediene, er selvsensur blant de arabiske journalistene svært utbredt. Selvsensuren kjennetegnes ved at sosiale, kulturelle og politiske grenser legges til grunn for hva den enkelte journalist føler at han eller hun kan rapportere eller skrive om. Kritikk på det personlige planet av en navngitt person er for eksempel helt utelukket. Man kan fokusere på sak, ikke på person. Å skrive om statsledernes kjærlighetsliv eller utenomekteskapelige affærer à la

Monica Lewinski er ikke noe journalist i Midtøsten i det hele tatt vurderer. Journalistene foretar selvsensur, både fordi de vet at de ikke kan forvente seg støtte fra redaktøren om problemer skulle oppstå i forhold til det de har skrevet, men også fordi de selv mener at grensene for hva allmennheten trenger å vite går et annet sted enn det journalister i Vesten mener (Chayeb 2003 [intervju]. Tilgang på offentlig informasjon utgjør også et problem for journalistene i Qatar. Tidligere har informasjon om saker som pågår i rettsvesenet, kriminalsaker under etterforskning og behandling av straffedømte ikke vært tilgjengelig for journalister. Amnesty International rapporterte i 1999 at det foregår tortur under avhør for å få frem tilståelser i Qatar. Ingenting av dette er imidlertid kommet frem i de lokale mediene. Ministeriet for religiøse anliggender og stiftelser hevder at de ser seg nødt til å sensurere all informasjon som kan støte religiøse følelser, avsløre militære hemmeligheter, skade nasjonal sikkerhet eller Qatars forhold til vennligsinnede land. Det er allikevel i forhold til sex og bluferdighet at sensuren er strengest i Qatar, på dette området ligger sensurgrensene ikke langt fra dem som praktiseres i Saudi-Arabia. Likevel kan man i Qatar på andre områder, i motsetning til f.eks. i Saudi-Arabia, se en positiv utvikling mot større ytringsfrihet. De følgende eksemplene illustrerer dette: I juni 1998 utskrev emiren en arrestordre på en offentlig tjenestemann som i et brev kritiserte flere av emirens avgjørelser som antiislamistiske. I dag, bare seks år senere, skriver qatarske aviser daglig om den skammelige behandlingen av fremmedarbeiderne i landet, en sak som ville blitt sensurert for noen få år tilbake (ibid:78). Introduksjonen av Internett har også åpnet grensene for ytringsfrihet i Qatar, og selv om også nettet skannes for alt som kan ha med pornografi å gjøre, kan brukerne klage til ministeriet for religiøse anliggender og stiftelser på nettsider de mener er blitt urettmessig sensurert. Myndighetene tar slike henvendelser alvorlig og prøver å gjøre noe med saken hvis en nettside er blitt urettmessig sensurert. Qatarere flest kjenner seg ikke overvåket av myndighetene i forhold til ytringsfrihet, men de fleste synes å begrense sine ytringer i tråd med det de selv oppfatter som samfunnets egne religiøse og sosiale grenser.

1.7. Kommentarer til kapittelinnndelingen

I neste kapittel vil jeg beskrive de metodene jeg har brukt for å innhente datamaterialet til denne oppgaven. Det blir i dette kapitlet særlig lagt vekt på å beskrive og vurdere feltarbeidet som jeg gjorde i Qatar på Al- Jazeera hovedkontor våren 2003, siden dette representerer hoveddelen av kildeinnhenting til denne oppgaven.

Kapittel tre danner det teoretiske rammeverket rundt oppgaven. Forskjellige aspekter ved menneskerettighetsbegrepet blir diskutert, og jeg ser blant annet på forståelsen av, og legitimiteten til begrepet i Midtøsten. Etter denne innføringen trekkes ytrings- og pressefriheten ut og gis en nøyere gjennomgang, siden det er disse rettighetene som spesielt berører mediebedrifters virksomhet og journalisters muligheter og begrensninger. Klassiske medieteorier som knytter mediene til utvikling av demokrati blir så trukket inn og diskutert. Til slutt i dette kapitlet blir nyere teorier om mediers rolle i demokratiutvikling i land i Den tredje verden lagt fram, for å vise hvordan klassiske teorier er blitt utviklet videre, og bare med mindre modifikasjoner også har vært anvendt med suksess på land utenfor Europa og USA.

Kapittel fire er et empirikapittel der fjernsynskanalen Al- Jazeera beskrives. Her får leseren informasjon om hvordan kanalen oppstod, dens kontroversialitet, hva som kjennetegner Al- Jazeera i forhold til andre fjernsynskanaler og litt om kanalens finansiering og organisering. Etter denne innføringen blir kanalens mest kjente programmer og programverter beskrevet. Til slutt i kapitlet ser jeg litt på kanalens framtidsplaner og utfordringer i en krevende mediehverdag.

Kapittel fem inneholder analysedelen av oppgaven. Her drøftes de ansatte i Al- Jazeeras oppfatninger av kanalens evne til å påvirke ytringsfrihet og demokratisering gjennom rollene som henholdsvis informator, vaktbikkje og sivilt forum. Ved hjelp av utsagn fra de ansatte i Al- Jazeera, blir kanalens roller og forbindelsen mellom disse og demokratisering i Midtøsten og i Qatar drøftet.

Avslutningsvis forsøker jeg å oppsummere hovedfunnene i oppgaven, og vurderer hvilken påvirkning fjernsynskanalen Al- Jazeera har hatt på ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten og i Qatar. Deretter ser jeg på hva denne undersøkelsen kan si om mediers påvirkningskraft i demokratiseringsprosesser generelt, og jeg trekker frem noen ulike rammebetingelser som analysen viser at må være til stede for

at mediene skal kunne ha en positiv effekt på ytringsfrihet og demokratisering i stater med autoritære regimer.

2. Metodekapittel

2.1. Innledning

Metode er en generell tilnærming til et forskningsproblem. Denne tilnærmingen kan være enten kvantitativ eller kvalitativ, eller så kan elementer fra både kvantitativ og kvalitativ metode kombineres og brukes sammen på ulike måter. Kvalitative metoder brukes ofte til å måle begreper eller fenomener som ikke så lett kan måles ved hjelp av tall. Kvalitative metoder skiller seg i tillegg fra kvantitative metoder, ved at de ikke baserer sin bevismengde eller belegg på matematikkens logikk, tallenes tale og statistisk analyse. Kvalitative metoder er gradvis blitt mer akseptert og benyttet av statsvitere, selv om det fremdeles finnes forskere som ikke anser kvalitativ forskning som vitenskapelig. Et viktig formål med kvalitative studier er å oppnå en forståelse av sosiale fenomener på bakgrunn av fyldige data om personer og situasjoner. Kvalitative studier er ofte rettet mot en målsetning om å forstå virkeligheten slik den oppfattes av de personene som forskeren studerer (Thagaard 1998:11). Min oppgave baserer seg på kvalitativ metode. Valget av metode er tatt på bakgrunn av de fenomener som jeg ønsker å studere. Begreper som ytringsfrihet, sensur og demokratiseringsprosesser kan vanskelig måles ved hjelp av tall og statistikk, og må derfor beskrives og tolkes ved hjelp av andre forskningsredskaper. De sentrale begrepene som anvendes i denne oppgaven, er nært knyttet til fagfeltene filosofi, jus og statsvitenskap, hvor fortolkning har en meget sentral plass.

2.2. Hermeneutikk

Den kvalitative metode hører hjemme i en hermeneutisk erkjennelsestradisjon, som handler om tolkninger av meninger i et menneskelig uttrykk. (Malterud 1996:47). Hermeneutikken fremhever betydningen av å fortolke folks handlinger gjennom å fokusere på et dypere meningsinnhold enn det som er umiddelbart innlysende (Thagaard 1998:35). Hermeneutikken er en åpen forskningspraksis og foreskriver ingen spesielle forskningsmetoder. I alle samfunnsvitenskaper har hermeneutikken

imidlertid en sentral plass. En hermeneutisk tilnærming brukt under intervjuer medfører en tolkende lytting til det mangfoldet av betydninger som ligger i informantens uttalelser, med særlig vekt på muligheten for stadige omtolkninger innenfor intervjuets hermeneutiske sirkel (Kvale: 1997:81). Hermeneutikken tilbyr en formidling uten absolutt kunnskap. En hermeneutisk tilnærming legger vekt på at det ikke finnes en egentlig sannhet, men at fenomener kan leses på forskjellige måter (Thagaard 1998:35). Krokan (1998: 7) hevder at ifølge den hermeneutiske tradisjon er alle fortolkningsprosesser subjektive, og siden ens egen for forståelse vil prege tolkningen, er det viktig med et kritisk og bevisst forhold til ens egen forståelseshorisont. Fordi forståelseshorisonten er subjektiv, må den betraktes som åpen og uendelig. Det finnes med andre ord ikke bare en riktig tolkning. Dette understrekes av Geertz (1973), som hevder at fortolkningens overbevisende kraft vil være knyttet til hvordan forskeren argumenterer for at nettopp den fortolkningen er den rette (Thagaard 1998:35). Dette betyr at denne oppgaven er et bidrag i å belyse Al- Jazeeras påvirkning på ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten og i Qatar. Hvis man følger den hermeneutiske erkjennelsestradisjonen betyr dette at jeg i prinsippet ikke kan gi sikre svar på den problemstillingen jeg prøver å besvare, men at funnene som presenteres i hovedoppgaven min er et bidrag til økt forståelse av sakskomplekset.

2.3. Case- studier

Alle kvalitative studier er case-studier, men casestudier trenger ikke nødvendigvis å være kvalitative (Andersen 2002 [forelesning]). Betegnelsen case kommer fra det latinske ordet casus som betyr et enkelt tilfelle. Terminologien fremhever derfor at det dreier seg om et, eller noen få tilfeller, som gjøres til gjenstand for inngående studier. Det man ønsker er ofte å gå i dybden av et case og presentere en helhetlig analyse som står på egne bein. Undersøkelsesenheten ses på som et komplekst hele, der mange underenheter og deres forhold til hverandre pensles ut (Andersen 1997:8- 9). I boken *What is a Case* fra 1992 understreker Ragin at det er en utbredt oppfatning at case-studiet omhandler en empirisk avgrenset enhet som en gruppe eller en organisasjon, men at case- studier også inkluderer undersøkelser basert på utvalg som representerer ulike enheter, som informanter i en intervjuundersøkelse (Thagaard 1998:187). I følge

Robert Yin (1994:13), som regnes som en av nestorene innenfor case-forskning, er en case-studie en empirisk undersøkelse som: *"Investigates a contemporary phenomenon within its real life context, especially when the boundaries between phenomenon and context are not clear."* Siden fenomen og kontekst ikke alltid er så enkelt å skille fra hverandre ute i samfunnet, blir spesifikke datainnsamlingsmetoder og analyseprinsipper viktige deler av case-studiets tekniske definisjon. Yin mener at case- studieundersøkelsen gjør følgende: *"Copes with the technically distinctive situation in which there will be many more variables of interest than data points. And as one result: Relies on multiple source of evidence, with data needing to converge in a triangulating fashion. And as another result: Benefits from the prior development of theoretical positions to guide data collections and analysis."* (ibid). Yin understreker altså at case-studiet som forskningsmetode anvendes i situasjoner hvor undersøkelsesenheter eller case består av mange komplekse variabler, at case-studiet er avhengig av flere datakilder som bør trianguleres,⁴ og at case-studier drar fordel av tidligere teoriutvikling i forhold til datainnsamling og analyse. I tillegg avgrenser Yin case- studier til undersøkelser hvor fenomener studeres i sin naturlige sammenheng og hvor denne undersøkelsen baserer seg på flere ulike kilder av data. Disse kildene kan være dokumenter, arkiver, intervjuer, direkte observasjon, deltakende observasjon og fysiske gjenstander (ibid: 80). Det er ønskelig, og også vanlig, at forskeren bruker flere datakilder og kombinerer disse slik at man får en mest mulig gyldig (valid), troverdig, bekreftbar (reliabel) og overførbar fremstilling av caset. Det som allikevel skiller case- studier fra andre kvalitative studier, er at det legges til grunn et ønske om at selve case- studien skal kunne danne grunnlag for mer generell viten som peker ut over prosjektet, i motsetning for eksempel rent beskrivende undersøkelser, der generaliseringer oppfattes som mindre viktig. I case-studier er overførbarhet et ønske og en målsetting. Andersen (1997:10) understreker imidlertid at ambisjonen om å generalisere ikke må forveksles med troen på at det finnes universelle lover. Det er feil å tro at vi bare har forklaringer når vi kan identifisere universelle lover. I samfunnsforskningen har generaliseringer vanligvis kun gyldighet for bestemte klasser av fenomener under gitte forutsetninger. Det er et hovedmål for samfunnsforskningen å identifisere slike fellestrekk som binder sammen

⁴ Datatriangulering betyr at man skal gå til minst tre forskjellige datakilder (intervju, dokumenter, observasjon) for å sjekke en påstand. Får man samme svar fra alle kildene, styrker dette påliteligheten av påstanden. Yin (1994) sier: "An important clue is to ask the same question of different sources of evidence; if all sources point at the same answer, you have successfully triangulated your data."

og gir regelmessighet på tvers av ulike variasjoner. Andersen (1997) deler i sin bok *Case-studier og generaliseringer* case-studier inn i fire hovedtyper: 1) A-teoretiske studier, 2) teoretisk fortolkende studier, 3) teorigenererende studier og 4) teoriutviklende studier. Studien som denne oppgaven bygger på ligger nærmest opp til Andersens kategori 2, teoretisk fortolkende studier, fordi motiveringen for studiet stadig, som under A-teoretiske studier, er knyttet til en særlig interesse for det caset som studeres, samtidig som studiet av det enkelte tilfellet, eller fjernsynskanalen Al-Jazeera sin evne til å påvirke ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten, ses på som et eksempel på en eller flere klasser av fenomener som det allerede eksisterer en viss kunnskap om. Det finnes for eksempel allerede kunnskap om mediers muligheter til å påvirke ytringsfrihet og utvikling av demokrati. Andersen understreker at teoretiske fortolkninger av et case i lys av eksisterende begreper og teorier i 2) teoretisk fortolkende studier gir kriterier for empirisk relevans, og at ulike sider ved et case-materiale kan åpne for flere teoretiske tolkninger. Hensikten med denne studien er imidlertid å anvende generaliseringer for å kaste lys over bestemte saker, ikke å utvikle teoretisk innsikt videre, noe som anses som hovedmålet både innenfor 3) teori-genererende og 4) teoriutviklende casestudier. I denne studien vil klassiske medieteoriers generelle forventninger om hvordan demokratisering kan skje ved hjelp av mediene, gjøre det lettere å forstå caset Al-Jazeeras påvirkning på demokratiseringsprosesser i Midtøsten og i Qatar.

2.4. Datainnsamlingen

Som en del av planen for den kvalitative undersøkelsen må forskeren ta stilling til hvordan data skal samles inn og hvilke data som er best egnet til å belyse problemstillingen (Thagaard 1998: 55). Som nevnt ovenfor kan en benytte seg av både dokumentanalyse, intervjuer og ulike former for observasjon i kvalitative case-studier. Man kan benytte seg av *primærdata*, som er data som aldri har blitt innsamlet før, eller *sekundærdata*, som er data som allerede er innhentet av andre forskere. Både primær og sekundærdata kan også benyttes i samme undersøkelse, hvor disse kan fungere som kontrollmekanismer i forhold til hverandre. Til å belyse denne oppgavens problemstilling har jeg hovedsakelig valgt å basere meg på primærdata, som i dette tilfellet er

intervjuer. Dette valget ble tatt fordi det ved undersøkelsens oppstartsfase forelå veldig lite velegnet og bra sekundærdata i forhold til caset mitt, fjernsynskanalen Al- Jazeera.

Intervjuer er kjent som en særlig velegnet metode for å få informasjon om hvordan folk oppfatter sin situasjon. Et særpreg ved informasjon fra intervjuer er at de begivenheter som beskrives, er gjenfortellinger av hendelser. De preges derfor av informantens forståelse av det hun eller han har opplevd (ibid: 55). Denne metoden var velegnet for mitt formål, som nettopp var å forstå hvordan *de ansatte* i Al- Jazeera oppfatter kanalens evne til å påvirke ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten. Empirien til hovedoppgaven min består derfor hovedsakelig av 22 kvalitative dybdeintervjuer som jeg gjorde i løpet av et 7 ukers opphold i Qatar, i januar- februar 2003. De fleste av intervjuene ble gjort med journalister, redaktører og producere ansatt i fjernsynskanalen Al- Jazeera. Resten av intervjuene ble foretatt med redaktører og skribenter i arabiske aviser i Qatar. Det ble i tillegg gjort ett intervju med en tjenestemann i utdanningsdepartementet i Qatar, på bakgrunn av anbefalinger fra andre informanter. Alle intervjuene ble foretatt på engelsk, noe som var uproblematisk, siden alle informantene som deltok i undersøkelsen var høyt utdannede mennesker som i hovedsak hadde engelsk som sitt andrespråk etter arabisk. Jeg hadde også tidligere intervjuerfaring på engelsk fra tidligere feltarbeid i Midtøsten, så for meg var dette heller ikke noe problem.

Ved siden av dette, og kanskje særlig i forkant av feltarbeidet, var *dokumentanalyse* viktig. Av dokumenter baseres denne oppgaven hovedsakelig på avisartikler fra den egyptiske avisen *Al- Ahram Weekly* og andre store internasjonale aviser som *The Guardian* og *International Herald Tribune*, samt artikler fra tidsskrifter som *Time Magazine* og *National Geographic*. De fleste avis- og tidsskriftsartiklene, særlig de fra de arabiske avisene, ble funnet på Internett. Ellers hadde jeg stor nytte av all bakgrunnskunnskap som finnes i boken *Al- Jazeera. How the Free Arab News Network Scooped the World and Changed the Middle East*. Forfatterne El- Nawawy og Iskandar har gjort en grundig jobb, og boken var til uvurderlig hjelp i innledningen av studiet. Boken gav nyttig innsikt i hvem som var redaktører for hvilke programmer, og hvilke personer som satt med ulike ansvarsområder i kanalen, og en del av personene som nevnes i boken kunne senere spores opp i Qatar. Kapittelet om Qatar

gav også bakgrunnsinformasjon i forhold til ytringsfrihetens kår i dette på mange måter meget lukkede landet. Av skriftlig kildemateriale må også nevnes noen brosjyrer jeg fikk på Al- Jazeeraas hovedkvarter, der kanalens programmer, sendefrekvenser og dekningsgrad beskrives. En av informantene gav meg i tillegg en interessant masteroppgave hvor Al- Jazeeraas troverdighet blant arabiske seere i USA måles ved hjelp av en survey- undersøkelse. Masteroppgaven er skrevet av den qatarske journalisten Khaled Al- Jaber, som har studert medier og kommunikasjon ved University of West Florida, USA, under professor el- Nawawy, som var en av forfatterne av Al- Jazeera boken. Al- Jaber kopierte også opp en del mer vitenskapelige artikler om Al- Jazeera til meg, som han hadde brukt i sin oppgave. Artiklene var stort sett skrevet av internasjonale medieforskere.

Observasjon innebærer at forskeren er til stede i de situasjonene hvor studien foregår og observerer de personer som er involvert. Observasjon kan omfatte aktiviteter, interaksjon mellom personer og samtaler (Thagaard 1998: 61). Det finnes i utgangspunktet to typer observasjon; deltakende og ikke- deltakende. Deltakende observasjon betyr at forskeren deltar på lik linje med informantene og til en viss grad utfører de samme oppgavene som dem. Ikke- deltakende observasjon betyr at forskeren følger informantenes aktiviteter fra sidelinjen, mer som en observatør. I tillegg kan observasjonen være åpen eller skjult. Åpen observasjon, i motsetning til skjult observasjon, består i at forskeren gir sin identitet til kjenne for informantene. Skjult observasjon oppfattes til dels som uetisk, men kan ikke unngås i f.eks. studier av mennesker på offentlige arenaer som kjøpesentre, demonstrasjonstog eller på offentlige transportmidler. I korrupsjonsstudier er også skjult observasjon til en viss grad akseptert (ibid: 67-69). I denne studien er både deltakende og ikke- deltakende, åpen observasjon brukt. Under feltarbeidet på Al- Jazeeraas hovedkvarter i Qatar var det intervjuene som sto i sentrum, men observasjon ble likevel viktig. Under hele oppholdet på Al- Jazeera ble de ansatte i kanalen observert fra sidelinjen. Jeg observerte hvordan de arbeidet sammen, hvordan kantineteltet ble et sosialt møtested hvor nye mennesker (meg selv inkludert) ble introdusert for hverandre, og hvordan de store nyhetsbulletinenes klokkeslett strukturerte hele arbeidet ved fjernsynskanalen. Informantene ble naturligvis også observert under intervjuene, noe som gjorde at jeg

fikk en viss ide om hvordan de opplevde selve intervjusituasjonen og spørsmålene som ble stilt. Samtidig observerte jeg også hvordan noen av de mannlige informantene benyttet situasjonen etter intervjuene til å tilbringe noen ekstra timer med en ung, kvinnelig, europeisk student. Mange metodebokforfattere legger vekt på at kvinnelige forskere ofte utsettes for kjønnsdikotomisering under intervjuer med mannlige informanter. Kjønnsdikotomisering betyr at den mannlige informanten fremhever kjønnsforskjeller mellom seg selv og forskeren og på den måten forsøker å ta kontroll over intervjusituasjonen (Thagaard 1998: 80). Dette opplevde jeg ikke i Qatar, selv om kjønnsbarriærene i dette samfunnet er meget store. Jeg tror dette kommer av at jeg kom utenfra og av den grunn hadde tilgang til både mannlige og kvinnelige arenaer i det qatarske samfunnet, samtidig som jeg oppførte meg dannet og gikk meget konservativt kledd. En kvinne uten dyd har ingen respekt i det qatarske samfunnet, verken blant kvinner eller menn.

Da jeg reiste på feltarbeid hadde jeg i utgangspunktet ikke tenkt å delta i noen aktiviteter på lik linje med informantene mine. På feltarbeid blir alt imidlertid ikke alltid slik man har tenkt. En anledning som kan nevnes er søstrene Mada og Dana Suyyaghs avslutningsfest på Al- Jazeera. Personlig hadde jeg tilbrakt en del tid med disse informantene, som var jenter på min egen alder. Da de skulle slutte i kanalen, og Al- Jazeera arrangerte avslutningsfest for dem, ble jeg invitert. Det jeg ikke visste, var at de i festlokalet hadde rigget til en scene hvor alle på festen skulle gå opp til en slags toastmaster og holde en avslutningstale. Da jeg ble ropt opp på scenen ble jeg litt overrasket og sa først nei, men dette ble ikke akseptert. Jeg måtte opp på scenen og fortelle alle i Al- Jazeera hvem jeg var, hva jeg drev med, og ikke minst hvilke fantastiske mennesker disse jentene var og hvilket tap de ville bli for kanalen. Min tale ble mottatt med jubel, og sjefsredaktøren syntes jeg gjorde det så godt i rampelyset at han ville prøve meg i studio. Etter denne ufrivillige sceneopptredenene følte jeg at jeg på mange måter ble mottatt ikke bare som en utenforstående forsker, men mer som en av dem. Jeg hadde blitt testet, og informantene mine hadde funnet meg akseptabel. Dette ufrivillige stuntet gjorde også sitt til at alle de ansatte i kanalen senere visste hvem jeg var, og jeg kunne komme og gå mer fritt i kanalens hovedkvarter. Selv om jeg under feltarbeidet, særlig gjennom denne deltakende observasjonen, kom nokså

nær noen av informantene mine, følte jeg allikevel at jeg var fjern nok til å se informantenes situasjon fra et annet perspektiv enn dem selv. Antakeligvis skyldtes dette at min kulturelle bakgrunn var og er helt annerledes enn deres. At feltarbeidet i Qatar ikke varte i mer enn syv uker, gjorde også sitt til at jeg som forsker ikke ble så sosialisert inn i samfunnets tenkemåte at jeg ikke klarte å stille spørsmål med det informantene mine tok for gitt (ibid: 71). Observasjonene som ble gjort på Al- Jazeeraas hovedkontor er også viktige fordi de gir meg som forskeren et bedre grunnlag for å tolke troverdigheten eller reliabiliteten i utsagnene informantene mine kom med under intervjuene.

2.4.1. Feltarbeidsforberedelser

Feltarbeid er anerkjent som den vanligste metoden å anvende innenfor kvalitativ forskning når en forsker ønsker å få innsikt og forske på et tema som det tidligere har vært lite forsket på, og hvor det foreliggende skriftlige kildematerialet enten er dårlig eller lite utfyllende. Feltarbeid krever imidlertid en del tid og anstrengelser både under selve feltarbeidet og på forhånd i forhold til feltarbeidsforberedelser. Avtaler skal inngås, tid til intervjuer skal settes av, og mange praktiske spørsmål som overnatting, visum og flyreise må ordnes. Feltarbeidsforberedelsene tar mye tid og koster ofte mye penger. Om man vurderer å reise på feltarbeid må disse spørsmålene vurderes nøye i forhold til hvor viktig feltarbeidsmaterialet vil være i undersøkelsen. Her vil tidligere feltarbeidserfaring også spille inn. Har man positive erfaringer fra tidligere feltopphold, er det lettere å dra på feltarbeid igjen. Tidligere felt erfaring gjør det også lettere å vurdere tidsbruk og ikke minst hvordan feltarbeideren selv fungerer i en feltarbeidssituasjon. Shaffir & Stebbins (1991: 25) hevdet at: *”Fundamentally, access involves gaining permission to conduct research in a particular social setting. Far from being a straightforward procedure, it involves negotiation and renegotiation, influences the kind of investigation that can be completed, and occurs throughout the research process. It is of course, an essential phase of the research process- a prerequisite, as it were for the research to be conducted.”*

Adgang til felten kan ofte bli mye vanskeligere enn det man har antatt på forhånd. Mulighetene til å få innpass og til å få anledning til å gjøre et feltarbeid er likevel større om forskerens og de som skal forskes på sine interesser er sammenfallende (ibid). Denne studiens hovedanliggende: Al- Jazeeraas evne til å påvirke ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten og i Qatar, opplevdes av mine første

kontaktpersoner som en positiv studie for deres del, noe som sikkert gjorde sitt til at tilgangen til felten gikk relativt smertefritt. Noe annet som metodelitteraturen fremhever som meget viktig når en forsker forsøker å få tilgang til felten, er at forskeren ikke bare presenterer seg selv, men også forskningsproblemet hun eller han arbeider med på en skikkelig måte. Det innebærer blant annet at man tilpasser presentasjonen av undersøkelsen sin på en måte som gjør at alle informantene forstår både hva du driver med og hvorfor nettopp deres bidrag er viktig i forskningen. I miljøer som ikke er akademiske, vil dette ofte si at man legger om språkbruken ved å kutte ned på fremmedord og akademiske termer slik at informantene forstår. "Døråpnere" er allikevel, slik som jeg ser det, de viktigste bidragsyterne for å få tilgang til felten. De såkalte døråpnerne, er mennesker som har makt og muligheten til å tilby eller avvise adgang til felten. Disse er spesielt viktige i land i Den tredje verden, hvor kontakter betyr nesten alt. I en mediebedrift er døråpnerne ofte redaktører eller profilerte journalister. Gjennom henvisning til disse, er det mye lettere for forskeren å henvende seg til andre "viktige personer" på feltstedet. Ved feltarbeid i Midtøsten betyr dette at man må holde seg inne med slike døråpnere, uten at man skal smiske og utnytte dem. Å bruke døråpnere og forstå betydningen av disse, betyr at man forstår og tar i bruk samfunnets egne måter for sosial omgang som ofte går gjennom det man i Norge ville kalt "kjennskap og vennskap."

Høsten 2001 ble valget om å skrive hovedoppgave om Al- Jazeera tatt på grunnlag av kanalens enorme popularitet og betydning i Midtøsten, samtidig som den var relativt anonym i Vesten. Jeg ønsket å finne ut mer om dette, men hvordan? Gjennom hundrevis av litteratursøk både i Bibsys og ellers på Internett, ble det klart at det fantes lite litteratur om kanalen. Helt tilfeldig kom jeg i november 2001 imidlertid over et program for fredsfestivalen Albert, som arrangeres på Chateau Neuf i Oslo annen hvert år. En av foredragsholderne skulle være Ahmed Kamel, som leder Al- Jazeeras Brussel- kontor. Kamel snakket i foredraget sitt om Al- Jazeeras rolle i dekningen av 11. september og den etterfølgende Afghanistan- krigen. I pausen presenterte jeg meg for Kamel og fortalte ham om min interesse for kanalen han jobbet i. Kamel var meget hyggelig og sa at jeg måtte ta kontakt hvis det var noe han kunne hjelpe meg med. Jeg hadde på bakgrunn av tidligere relativt mislykkede litteratursøk og tidligere felt-

arbeidserfaring i Egypt, bestemt meg for at jeg skulle gjøre feltarbeid, og så Kamel som en mulig døråpner for meg i Qatar. Både fra tidligere studier om Midtøsten, og fra det tidligere feltarbeidet mitt i Egypt, var det klart for meg at uten en døråpner i Qatar-ingen tilgang. Når jeg i tillegg måtte ta i betraktning at Qatar var et meget lukket, konservativt og dyrt land å gjøre feltarbeid i, ble det enda viktigere med kontakter i landet. Fra tidligere felterfaring visste jeg at et mindre enn 6- ukers feltarbeid ville være lite siden jeg i alle fall ønsket 20 intervjuer, og med en døgnpris på 800 NOK per døgn på hotell i Qatar, var privat overnatting det eneste alternativet kostnadsmessig sett. I Qatar trengte man invitasjon for å få visum, og det var bare 5- stjernes hoteller og privatpersoner med "residence permit" som kunne invitere gjester. Men hvordan skulle jeg komme i kontakt med disse menneskene som hadde oppholdstillatelse? Jeg husket at jeg hadde hørt at Norsk Hydro hadde noen norske familier i Qatar, og prøvde først uten særlig hell å sjekke Hydros nettsider om det eventuelt kunne finnes en norsk klubb i Qatar. Deretter søkte jeg på e- postadresser i Qatar for å forsøke å finne noen norske navn eller eventuelt noen arabiske kvinnenavn blant adressene. Det fantes noen adresser, men disse var ikke aktive. Så, ved en ren tilfeldighet snakket jeg med en venninne på statsvitenskap om frustrasjonene mine, og hun fortalte meg at beste-venninnen hennes, Marit Skatvedt, bodde med familien i Qatar. Jeg fikk e- post adressen hennes og skrev straks en e- post hvor jeg presenterte meg selv og prosjektet mitt, samtidig som jeg bad henne sende rundt en forespørsel om billig overnatting til de norske familiene i Qatar. Jeg fikk raskt svar fra familien Skatvedt at jeg kunne bo hos dem men at det ville være mer gunstig for meg å bo i hovedstaden Doha, siden det var her Al- Jazeera hadde hovedkontor. I Marit Skatvedt hadde jeg funnet en ny dør-åpner, uten denne kontakten er jeg redd at feltarbeidet økonomisk sett ikke ville latt seg gjennomføre. En uke etter kontakten med Marit fikk jeg en hyggelig e- post fra en familie i Doha som sa at de gjerne ville ha meg boende hos dem. Brevet kom fra Axel og Bjørg Sømme, som tilbød meg gratis overnatting så lenge jeg trengte det. Gjennom Axel fikk jeg i tillegg ordnet meg billig flybillett til Qatar gjennom Norsk Hydro. Han hjalp meg også med visum og sendte meg et invitasjonsbrev på engelsk. Ahmed Kamel fra Al- Jazeeras Brüssel-kontor ble så kontaktet og han gav meg navn på noen kontaktpersoner ved Al- Jazeeras hovedkontor i Qatar som visste at jeg skulle komme,

og som jeg skulle kontakte ved min ankomst i Qatar. Bortsett fra disse tidkrevende, rent praktiske feltarbeidsforberedelsene, leste jeg så mye jeg kunne om Al- Jazeera både på nettet og i store arabiske aviser. Samtidig jobbet jeg med intervjuguiden som jeg skulle bruke under intervjuene i Qatar. Det var viktig at jeg fikk dekket alle temaene jeg var interessert i, samtidig som det ikke ble for mange vanskelige eller støtende spørsmål. Jeg regnet i utgangspunktet med at intervjuene skulle vare i om lag en time og endte opp med 23 spørsmål, noe som hovedveilederen min og jeg egentlig syntes var litt i overkant. Det ble imidlertid klart under intervjuene at et av spørsmålene ble besvart ved et annet spørsmål og at et spørsmål ikke egnet seg, så i realiteten satt jeg igjen med 21 spørsmål, som var nokså passelig for et intervju med en times varighet.

2.4.2. *Intervjuguiden*

En intervjuguide inneholder emnene som skal tas opp i intervjuet og sier noe om hvilken rekkefølge de skal ha. Guiden kan gi en grov skisse over hvilke emner som skal dekkes, eller den kan være et detaljert oppsett med nøyaktige spørsmålsformuleringer (Kvale 1997: 76). Et strukturert intervju vil si at spørsmålene er utformet på forhånd, og at rekkefølgen er fastlagt i et spørreskjema. Det kvalitative aspektet ved denne fremgangsmåten er at informanten står fritt til å utforme svarene sine, og gjennom svarene kan hun eller han presentere kriterier for hvordan vedkommende forstår sin situasjon. Fordelen med en strukturert tilnærming er at svarene er sammenlignbare, fordi intervjuene gir informasjon om de samme temaene, men fra forskjellige personer (Thagaard 1998: 80). Intervjuguiden som er benyttet i denne studien er strukturert. Det betyr at jeg på forhånd hadde fastlagt spørsmålenes rekkefølge og innhold. Dette valget ble tatt for at det senere skulle være mulig for meg på en relativt enkel måte å sammenligne svarene som jeg fikk fra de ulike informantene. Jeg ønsket informasjon om rammebetingelsene for ytringsfrihet og sensur i Midtøsten generelt og mer spesifikt i Qatar, hvordan arbeidsvilkårene for journalistene i Al- Jazeera ble begrenset på grunn av sensur, hvordan de ansatte oppfattet kanalens påvirkning på andre kanaler i regionen, og Al- Jazeeras påvirkning på de arabiske seerne og regimene. Intervjuguiden skulle bestå av både intervju-spørsmål, som er konkrete spørsmål om hva og når, og forskningsspørsmål, som har en

mer drøftende karakter. Samtidig ble det lagt inn noen kontrollspørsmål for å få frem troverdigheten eller reliabiliteten i svarene. Intervjuguiden startet med noen enkle og lite kontroversielle bakgrunnsspørsmål om Al- Jazeera's profil og om hva som skiller kanalens målsettinger og metoder fra andre fjernsynskanaler i Midtøsten. De fleste metodebokforfattere hevder at det er meget viktig å starte et intervju med enkle spørsmål som alle informantene kan svare på. Dette fordi den tilliten som etableres i de innledende rundene av intervjuet skaper grunnlag for å stille vanskelige spørsmål senere. Intervjuguiden min ble, som tidligere nevnt, til slutt bestående av 21 spørsmål. Med så mange spørsmål er det imidlertid alltid en risiko for at informantene vil gå lei før forskeren har fått stilt alle spørsmålene. Det er ikke uvanlig at mange travle informanter kanskje vil gi forskeren maks en halv time, og ikke vil ha tid til å la forskeren gjøre seg ferdige med intervjuet. I tilfelle slike situasjoner skulle oppstå, er det viktig at forskeren har tatt stilling til hvilke spørsmål som er viktigst og som må besvares, om hun eller han bare skulle få 15 minutter til rådighet. I mitt tilfelle skulle det vise seg at jeg stort sett fikk den intervjutiden jeg trengte, og at de fleste informantene mine svarte på alle spørsmålene i intervjuguiden. Likevel var dette dilemma som jeg måtte ta høyde for da intervjuguiden ble utformet og jeg ikke visste hvordan jeg ville bli møtt av informantene mine.

I all metodelitteratur legges det vekt på dataenes validitet eller gyldighet. For at dataene skal være valide må de måle det de er ment å måle (Mordal 2000:62). Intervjudataene mine må være formet slik at de analyserer problemstillingen min for at de skal være valide. Det vil si at de må si noe om Al- Jazeera's evne til å påvirke ytringsfrihet og demokrati i Midtøsten og Qatar. Hvis spørsmålene i intervjuguiden ikke er formet mot dette målet (validitet), vil alt arbeidet med intervjuene på mange måter være bortkastet.

2.4.3. *Strategiske utvalg*

I kvalitative studier benyttes som regel strategiske utvalg. Strategiske utvalg vil si at informantene velges ut på en måte som er hensiktsmessig i forhold til problemstillingen. Et strategisk utvalg er sammensatt ut fra den målsetting at materialet skal inneholde adekvate data som både i dybde og i bredde har potensiale til å gi mest mulig relevante svar på problemstillingen. Vi er i utgangspunktet mest mulig opptatt

av å ivareta den *interne gyldigheten (validiteten)*, og å forholde oss til spørsmålet om hvorvidt vårt materiale, og senere våre tolkninger og funn basert på dette, sier noe om det vår studie har til hensikt å si noe om (Malterud 1996: 55). Helhetsperspektivet som preger kvalitative metoder, medfører at enkeltstående tilfeller betraktes som uttrykk for en større helhet. Derfor kan kvalitativ forskning basere seg på relativt små utvalg (Thagaard 1998: 51). I denne undersøkelsen har jeg intervjuet et strategisk utvalg av ansatte journalister, redaktører og andre ansatte i Al-Jazeera, samt noen journalister og redaktører fra andre aviser eller medieinstitusjoner i Qatar. Utvalget på litt over 20 personer er relativt lite, men under feltarbeidet følte jeg etter hvert at jeg nådde et slags *metningspunkt* som er viktig i strategiske utvalg. Metodelitteraturen fremhever at utvalget skal vurderes i forhold til et metningspunkt. Et metningspunkt vil si at svarene begynner å gå igjen hos informantene og at flere enheter ikke synes å gi ytterligere ny forståelse av de fenomener som studeres. I strategiske utvalg heter det at utvalget er stort nok når man når dette metningspunktet. Det betyr ikke at intervjuundersøkelsen som ble foretatt i forbindelse med denne hovedoppgaven ikke kunne ha vært større, og at mer informasjon ikke kunne ha fremkommet med 20 intervjuer til, men i forhold til den tids- og ressursbruk som er realistisk i forhold til et feltarbeid i forbindelse med en hovedoppgave på statsvitenskap, mener jeg at utvalget mitt var stort nok til å gi grundig og typisk informasjon om fenomenet som studeres.

2.4.4. Feltarbeidet

Feltarbeid er en undersøkelsesmetode hvor man deltar personlig i sosiale aktiviteter med en gruppe eller individer for å oppnå en innsikt som man skal dele med andre i forskningsøyemed (Wolcott 1995: 66). Feltarbeidet skal omforme utvalgte sider av virkeligheten til observasjoner og tekster. I denne fasen produseres materialet som ved hjelp av analysen skal systematiseres og sammenfattes (Malterud 1996: 64). Det kan være ubehag knyttet til feltarbeidserfaringene som magetrøbbel og forsvunnet bagasje eller fortvilelse over personlig mislykkethet eller "lost hope", men slike feltarbeids-erfaringer er ikke omstendigheter som bestemmer verdien av et feltarbeid som feltarbeid. Det som har betydning i dette henseende, er hva andre kan lære om det som studeres, gjennom en utførlig beskrivelse av feltarbeiderens undersøkende bestrebelser. Feltarbeidet, som kan oppfattes noe snevert, må være en del av en større

helhet, noe som strekker seg utover personlig erfaring og bort fra bare å "være i felten". Forskeren blir gjennom sin medvirkning selv en del av sine data. Forskeren skal imidlertid ikke prøve å eliminere seg selv og sin rolle, men identifisere sin påvirkning og drøfte betydningen av denne. Først da er det mulig å gjennomføre den videre bearbeidingen av materialet på en måte som ivaretar det som har vært sagt, hørt og gjort i møte med informantene (ibid). Det er viktig å understreke at et feltarbeid uten feltnotater og nedskrevne intervjuer og observasjon ikke kan kalles feltarbeid. Wolcott (1995: 66) hevder at: "*No one can claim to have "done all the fieldwork" who has not also written it up. Fieldwork is validated through the requisite reporting that results from it. Fieldwork that does not get written is partial and incomplete; alone, it amounts to no more than what may have been anything from an intellectual rich to a personal devastating experience.*"

Selve feltarbeidet som danner det empiriske grunnlaget for denne studien startet dagen etter at jeg ankom Qatar, da ringte jeg opp det ene telefonnummeret som jeg hadde fått av Ahmed Kamel og fikk snakket med Abdullah Al-Taher, som var manager for noe som kaltes General Office, en slags administrasjonsenhet ved Al- Jazeera. Jeg presenterte meg, fortalte om mitt prosjekt og sa at jeg ønsket intervjuer med de ansatte ved fjernsynskanalen, fortrinnsvis journalister, producere, programledere og redaktører. Jeg henviste til Kamel og Al-Taher sa at han hadde mottatt en faks om at jeg ville ta kontakt med dem. Al-Taher bad meg komme til Al- Jazeera over helgen for å få en omvisning i selve fjernsynsstasjonen, og samtidig skulle jeg få anledning til å snakke med noen av de ansatte. Lørdag, som er begynnelsen av den muslimske uken, ankom jeg kanalen, ble sikkerhetsklarert og hilst velkommen av Deputy Chief Editor. Etter dette fikk jeg en omvisning av en hyggelig, ung jordansk journalist, og vi avtalte å møtes neste kveld for å gjøre et intervju. Informanten lovet meg samtidig at hun ville hjelpe meg med å sette opp en liste med navn og telefonnumre til personer som hun trodde ville være gode informanter. Mada Suwayghs hjelp i denne innledende fasen var meget viktig, og hun ble fra starten av feltarbeidet, sammen med noen få andre informanter, en såkalt nøkkelinformant. En nøkkelinformant er en informant som forskeren opparbeider et personlig forhold til, og som gir forskeren spesielt mye innsikt (Thagaard 1998:70). For å få kontakt med interessante informanter, begynte jeg å ringe til personene jeg hadde fått på listen og henviste til Mada og hennes storesøster Dana, som var Al-Jazeeras sjefsproduser. De fleste som ble kontaktet var villige til å

stille til intervju, enten på Al-Jazeeras hovedkontor eller på et luksushotell i Doha. Det siste alternativet var det beste, siden jeg her fikk mer ro og tid sammen med informantene. Den berømte snøballen (ibid: 54) begynte snart å rulle, og hver gang jeg var innom Al- Jazeera ble jeg presentert for nye mennesker som jeg avtalte intervjuer med. Intervjuene med journalister og redaktører som jobbet i mediebedrifter utenfor Al-Jazeera ble arrangert via den eneste qatariske journalisten i Al- Jazeera, Khaled Mahmoud, som kjente de fleste journalistene i dette lille landet. Kontakt med disse informantene ble etablert via telefon og under henvisning til min kontakt i Al- Jazeera. Dr. Abdulaziz Al-Hor som jobbet i utdanningsministeriet, var den eneste informanten min utenfor mediene. Som tidligere nevnt, fungerte intervjuene best utenfor institusjonen Al- Jazeera siden informantene slappet bedre av, fordi de verken skulle tilbake til jobben eller ble forstyrret av andre kolleger under intervjuet. Erkjennelsen av dette ble nådd nokså fort, og informantene ble bedt om å møte til intervju på Sheraton, Ritz Carlton eller Diplomatic Club på deres fridager. De fleste hadde ikke noen problemer med dette. Disse hotellene ble valgt fordi de var relativt rolige på dagtid, sentralt plassert i byen samtidig som de er offentlige steder hvor det aksepteres at kvinner og menn sitter sammen og diskuterer. I Qatar, som er en strengt religiøs muslimsk kongedømme, representerer de internasjonale 5- stjerners hotellene fristeder hvor mennesker av begge kjønn kan møtes. At det ikke var for mye bakgrunnsstøy her var også meget viktig, siden alle intervjuene ble tatt opp på bånd. Bruk av båndopptaker ble vurdert på forhånd, og jeg kom frem til at fordelene var større enn ulempene for mitt vedkommende. I mye av metodelitteraturen advares det mot bruk av diktafon fordi dette gir intervjuet et mer formelt preg, noe som kan føre til at informantene er mindre ærlige og meddelsomme enn hvis opptak av samtalen ikke hadde funnet sted. Fordelen, som også Thagaard (1998: 90) fremhever, er at alt som sies blir bevart. Dette gir mindre rom for tolkning, og gjør samtidig at forskeren under intervjuet kan konsentrere seg om informanten og informantens reaksjoner. Notater ble likevel tatt under alle intervjuene i tilfelle opptaket av en eller annen grunn ikke skulle kunne brukes. Det overveiende argumentet i min avgjørelse om å bruke diktafon var at utsagnene ville finnes ordrett på opptaket, og at dette ville gjøre presentasjonen av resultatene mer reliabel eller bekreftbar. Samtidig ville dette gjøre det mulig for meg å

bruke direkte sitater i teksten for å belyse og underbygge argumenter. Informantene mine var i tillegg høyt utdannede mennesker som kjente implikasjonene ved et opptak. De forstod verdien av sitater, og noen spurte til og med om jeg ikke kunne bruke båndopptaker slik at de kunne være sikre på å bli sitert riktig. Den intervjusituasjonen jeg opplevde i forhold til diktafonbruk er nok relativt unik, hadde det ikke vært mediefolk jeg intervjuet, hadde det sikkert vært flere informanter som hadde reagert med angst på at alt det de sa skulle bli tatt opp. Å intervju mediefolk er imidlertid spesielt siden det stiller særlige krav til forskeren, siden hun eller han faktisk intervjuer profesjonelle intervjuere som vet om forskeren gjør et bra eller dårlig intervju. Deres erfaring gjør seg også gjeldende i forhold til bruk av intervjuutstyr, de forventer at det de sier blir tatt opp og brukt på en riktig måte, og at de blir riktig sitert. Enkelte av mine informanter var skeptiske til om jeg i etterarbeidingsprosessen skulle sitere dem feil og tillegge dem noe de ikke har sagt. Vanlige informanter ville nok ikke ha reflektert så mye over dette, de ville kanskje heller vært glade for å slippe å bli sitert med de følgene det vil kunne medføre for dem personlig.

2.4.5. *Intervjuene*

Utgangspunktet for et vellykket intervju er at forskeren på forhånd har satt seg inn i informantens situasjon. Det er nødvendig å stille spørsmål som oppleves relevante for informanten. I fremmede kulturer setter dette spesielle krav til intervjueren som både bør sette seg inn i feltstedets kultur og i feltstedets verdier, for å kunne formulere spørsmål som har tilknytning til informantens erfaringer. I løpet av selve intervjuet er det viktig å gi respons på det informanten sier, samtidig som forskeren har ansvaret for å drive intervjuet fremover og passe på at informanten ikke sklir helt ut på sidelinjen, men svarer på de spørsmålene som blir stilt (Thagaard 1998: 82). Intervjuene, som hovedsakelig danner det empiriske kildematerialet for denne oppgaven, ble innledet med litt småprat om helt dagligdagse ting. Noen ganger kunne informanten min og jeg sitte en halv time og snakke før jeg tok frem intervjuguiden min. Jeg satte av en hel formiddag eller en hel ettermiddag til hvert intervju, fordi jeg ikke ønsket at intervjusituasjonen skulle bli stressende verken for meg eller for informantene mine.

Metodelitteraturen fremhever viktigheten av at informanten opparbeider tillit til forskeren (ibid: 86). I selve innledningen til intervjuet, i møtet med informanten,

brukte jeg en del tid på å forklare informantene hva undersøkelsen dreide seg om. Jeg understreket at jeg var kommet helt fra Norge til Qatar for å intervju dem, og hvor viktig det var for undersøkelsen at de stilte opp til intervju. Selve intervjuene ble innledet med to spørsmål: Ett om Al- Jazeeraas profil, og ett om hva som kjennetegner kanalen i forhold til andre fjernsynskanaler i Midtøsten. Relativ raskt ble det oppdaget at de to første spørsmålene var nokså overlappende, slik at en del informanter også svarte på det andre spørsmålet under spørsmål 1 (se vedlegg) som gikk på om de kunne beskrive Al- Jazeeraas profil ut fra sine egne erfaringer gjennom å arbeide i kanalen. Det synes derfor nokså klart at åpningsspørsmålet kanskje var litt for generelt. På en annen måte fungerte dette imidlertid ganske bra, fordi informantene fikk fremsatt alle slagordene som tydeligvis må med i ethvert intervju som Al- Jazeera ansatte gir. Av eksempler kan det nevnes: *"Al- Jazeera stands for one opinion and another opinion."* og lignende, som virket noe innøvet på forhånd. Når informantene liksom fikk fremsatt disse "frasene" i åpningsspørsmålet, kunne vi gå videre på de mer konkrete spørsmålene, som nok krevde mer refleksjon hos informantene. Svarene som gikk igjen på det innledende spørsmålet, gir imidlertid en sterk følelse av hvordan Al- Jazeera ønsker å fremstille seg selv overfor resten av verden. Noe som kan være nyttig å vite. For redaktørene i Al- Jazeera og de qatarske informantene som ble intervjuet, ble det etter innledningsspørsmålene lagt inn et spørsmål om grunnene til at Al- Jazeera ble opprettet. Noen av informantene spurte om jeg ikke lurte på dette, og jeg tenkte at det selvfølgelig kunne være interessant å høre deres meninger. Jeg regnet imidlertid med at svarene på dette spørsmålet ville bære preg av spekulasjoner, siden det kun er emirens nærmeste krets som vet de egentlige grunnene for opprettelsen av kanalen. Informantenes ulike ideer om opprettelsen var imidlertid meget spennende, og jeg ble overrasket over hvor åpne og uredde de var på dette punktet. Spørsmålene 3- 8 omhandler Al- Jazeeraas påvirkning på ytringsfrihetssituasjonen i Midtøsten. Alle disse spørsmålene fungerte bra unntatt spørsmål 4, som var for spesifikt. Her ble det spurt om målsettingen ved et spesielt kontroversielt program, og informantene svarte at dette fikk jeg spørre den aktuelle programlederen om. Programlederen Faisal Al- Kassim var imidlertid en superstjerne som jeg aldri fikk intervjuet. Disse erfaringene førte etter hvert til at spørsmålet ble kuttet ut. Spørsmålene 9- 14 omhandler Al- Jazeera-

journalistenes arbeidsvilkår i Qatar og i Midtøsten. Her trekkes også journalisters arbeidsvilkår fra andre fjernsynsstasjoner og medier inn. Dette for å forsøke å belyse graden av pressefrihet i Midtøsten, og om ansatte i Al- Jazeera har større marginer i forhold til ytringsfrihet enn andre journalister i regionen. Disse spørsmålene fungerte bra. Her ble det også avgitt en del forskjellige svar, noe jeg synes er spennende. Dette gjaldt særlig spørsmål nr.14 ” *Is it states or individuals that feels more threatening to Al- Jazeera?* ” På kroppsspråket til informantene, og i forhold til svarene de hadde gitt på andre spørsmål, virket det som at de informantene som var minst redde for å si noe ”galt” sa at stater eller regimer var mest truende for kanalen, mens de som var litt mer engstelige sa at individer var mer truende. Spørsmålene 15-16 handler om Al- Jazeeras effekt på andre medier i Midtøsten. Etter ankomst til Qatar fikk jeg vite at det skulle åpnes en ny 24-timers nyhetskanal i Dubai med navn Al- Arabiyya i februar 2003, og at flere Al- Jazeeraansatte var blitt lokket over til denne kanalen med tilbud om meget høye lønninger. Dana og Mada, mine to jordanske venninner i kanalen, hadde sagt ja til Al- Arabiyya, og skulle forlate Al- Jazeera i februar. På bakgrunn av etableringen av Al- Arabiyya som en konkurrerende kanal til Al- Jazeera og alt oppstusset rundt kanalen i Qatar, besluttet jeg å legge inn et tilleggsspørsmål om Al- Arabiyya. Dette spørsmålet gikk på om Al- Arabiyya ville kunne flytte ytringsfrihetens ”red line” i Midtøsten, og om dette endelig ville bety konkurranse for Al- Jazeera? Dette spørsmålet syntes å engasjere de Al- Jazeeraansatte og jeg fikk flere spennende svar, noen meget negative og andre mer positive. Spørsmålene 16- 19 omhandler Al- Jazeeras rolle i det qatariske samfunnet. Her ble det lagt inn noen litt kontroversielle spørsmål i forhold til min vurdering av ytringsfrihetssituasjonen i Qatar før avreise til landet, men også disse spørsmålene virket ukompliserte for de fleste informantene. Mange av informantene hevdet allikevel at disse spørsmålene var greie å stille på engelsk, men at de på arabisk hadde virket veldig kontroversielle. Hva kunne dette komme av? Mange har jo hevdet at Al- Jazeera oppfattes så kontroversiell nettopp fordi debattene foregår på arabisk og ikke på engelsk, et språk som de fleste arabere er vant med å høre fra CNN og BBC. For de mest frittalende informantene ble det lagt til enda et spørsmål under denne Qatar- kategorien som går som følgende: ” *Do Qatari officials genuinely believe in freedom of information, or are they only using Al- Jazeera as a public relations tool* ”

to enhance their country's image overseas?" Noen av informantene ble meget begeistret for å bli stilt dette spørsmålet, selv om dette var et meget kontroversielt spørsmål også etter deres oppfatning. Svarene fra qatarerne var kanskje de mest spennende i forhold til spørsmålskategorien om Qatar, siden de fleste kjente godt til kongedømmet fra innsiden. Spørsmålene 20-22 fokuserer på Al- Jazeeras mulige påvirkning på åpenhet og demokratisering i andre arabiske regimer. Spørsmålene fungerte greit, selv om de kanskje var noe åpne. Dette førte til at noen av informantene gav meget lange og omfattende svar, mens andre nøyde seg med korte svar. Mange hang seg opp i at det var langt fra "political awareness" til "political action", som i spørsmål 21 blir knyttet sammen i et og samme spørsmål. Jeg tar selvkritikk på at veien mot "political action" er lang, og at spørsmålet nok burde nok vært delt opp i to spørsmål. Denne kritikken viser imidlertid det relativt høye nivået av politisk bevissthet hos informantene, siden de hengte seg opp i, og belærte meg om bruk av politisk terminologi. Det siste spørsmålet i intervjuguiden fokuserer på Al- Jazeeras fremtidige rolle. Dette spørsmålet ble i utgangspunktet valgt som avslutningsspørsmål fordi det lønner seg å avslutte intervjuer med spørsmål det er lett å svare på (Thagaard 1998:87). Metode- litteraturen sier at det er viktig at informantene ikke går fra intervjuet med en følelse av å ha blitt utnyttet eller stilt til veggs (ibid). Avslutningsspørsmålet mitt har selvfølgelig også en annen funksjon; det forteller noe om utfordringene de ansatte i Al- Jazeera møter i en konkurranseutsatt medie verden, og hvordan de ansatte ser for seg at disse utfordringene skal møtes. Svarene på avslutningsspørsmålet forteller også noe om de ansattes ambisjonsnivå og deres entusiasme for arbeidet i kanalen. Etter intervjuet ble møtet med informantene ofte avsluttet med en kopp te hvor informantene mine og jeg enten drøftet den seneste utviklingen i Irak- krisen, Israel- Palestina- konflikten eller noe lignende. Min bakgrunn fra tidligere Midtøstenstudier og lange opphold i regionen var til stor hjelp i denne avsluttende fasen, og gjorde at informantene tilsynelatende oppfattet meg som en seriøs forsker.

2.4.6. Fordeler og ulemper med å gjøre feltarbeid

De største *ulempene* med å gjøre feltarbeid er at det tar veldig mye tid. Selve felt- arbeidet i Qatar tok syv uker, og da jeg kom hjem brukte jeg cirka fire uker på å transkribere alle intervjuene. Etter transkriberingen forelå det rundt 800 håndskrevne

sider intervjudata, noe som er relativt mye for en hovedoppgave. Arbeidet var meget tidkrevende, og jeg er glad jeg ikke på forhånd visste hvor mye tid transkriberingen av intervjudataene mine ville ta. Kvale (1997:106) hevder at en erfaren maskinskriver bruker rundt fem timer på å skrive ordrett et intervju på en time. Et en- times intervju gir 20- 25 maskinskrevne sider med enkel linjeavstand. Malterud (1996:76), legger likevel vekt på at forskeren selv bør transkribere intervjuene sine, siden dette både gir nyttig repetisjon av materialet, samtidig som forskeren selv gjerne husker momenter som oppklarer uklarheter, eller som er av betydning for meningen i teksten. *Fordelene* med å gjøre feltarbeid er at du selv kan oppsøke kildene og få primærdata på fenomenet du ønsker å studere. I mitt tilfelle var dette også helt nødvendig, siden sekundærdataene jeg fikk tak i i Norge var så pass begrensede. Noe jeg i tillegg opplevde som positivt, var det personlige forholdet jeg fikk til de dataene som jeg selv hadde innhentet. Under selve skriveprosessen har jeg kunnet se for meg personene og situasjonene, og dette har forhåpentligvis gitt større liv til selve fremstillingen. Et personlig forhold til data kan selvfølgelig også være uheldig siden det ubevisst kan legges inn føringer i fremstillingen av disse, men så lenge forskeren er klar over dette dilemmaet, tror jeg at store feil kan unngås. For å øke min egen forståelse av det samfunnet Al- Jazeera virker i, har også feltarbeidet vært viktig. Selv om jeg har studert Midtøsten og Nord- Afrikakunnskap, har reist mye i Midtøsten og gjort lengre feltarbeider der før, hadde jeg aldri besøkt Qatar. Qatar er et meget spesielt land slik det balanserer politisk mellom stormaktene Saudi-Arabia og USA. Tradisjon og modernitet møtes på en helt spesiell måte i dette landet hvor Mac Donalds, Burger King og Tommy Hilfiger symboliserer den vestlige konsumkulturen, samtidig som innbyggerne er svært religiøse og praktiserer en total segregasjon av kjønnene både i skole og helsevesen. Den innsikten som feltarbeidet mitt har gitt meg, har gjort det lettere for meg å forstå virkeligheten Al- Jazeera har oppstått og virker i, og de begrensningene og utfordringene dette medfører for kanalens journalister og redaktører.

2.5. Etterarbeid - fra tale til tekst

For å kunne gjøre en innholdsanalyse av datamaterialet må all data omsettes fra tale til tekst. Når materialet struktureres i tekstform blir det lettere å få oversikten over det, og struktureringen er i seg selv en begynnelse av analysen (Kvale 1997: 105). Malterud (1996:73) sier at den kvalitative forskningsprosessen omformer virkeligheten til *tekst* fra materiale som stammer fra observasjon eller samtaler, i motsetning til den kvantitative, hvor virkeligheten omsettes til *tall*. Etter feltarbeidet skal rådata bearbeides og organiseres til en form som gjør dem tilgjengelige for analyse. Den kvalitative analysen forutsetter at materialet er sammenfattet til tekst på en tilgjengelig og håndterbar måte. Mine intervjuer fra feltarbeidet ble transkribert til tekst. Under selve transkripsjonen noterte jeg i margen slående utsagn som kunne brukes som sitater i oppgaven til å beskrive poenger, samtidig som utsagn som gikk igjen hos alle informantene, såkalt clustering, ble notert. Samtidig ble veldig sprikende meninger sett etter. Kvale (1997: 135) kaller denne formen for intervjuanalyse for *ad hoc meningsgenerering*, fordi metoden kombinerer ulike tilnæringsmetoder og teknikker for meningsgenerering. Denne metoden er den vanligste, og er en meget nyttig begynnestrategi, siden den åpner for et fritt spill mellom ulike teknikker. Ad hoc meningsgenerering kan allerede ved første gjennomlesning av intervjuene gjøre forskeren i stand til å få frem sammenhenger og strukturer som har betydning for forskningsprosjektet. Forskeren kan således lese gjennom intervjuene og danne seg et generelt inntrykk, og deretter gå tilbake til bestemte avsnitt, og kanskje foreta noen generelle kvantifiseringer som å telle hvor mange uttalelser som indikerer ulike holdninger til et fenomen. Hun eller han kan foreta dypere tolkninger av enkelte uttalelser, plassere deler av intervjuet i en fortellersammenheng og utarbeide metaforer som kan fange opp materialet (ibid). Meningsgenereringen av intervjudataene som benyttes i denne oppgaven, ble gjort lettere av at jeg tidligere hadde delt intervjuguiden min inn i kategorier, på metodespråket ofte kalt indekser. Indeksene gav meg bedre oversikt over hvilke spørsmål i intervjuguiden som særlig henvendte seg til de ulike kjernebegrepene i denne undersøkelsen som er blant annet ytringsfrihet, sensur og demokratisering. Noen eksempler på dette ble presentert ovenfor under punktet om intervjuguiden.

2.5.1. *Identifisering av informantene i undersøkelsen*

Et viktig metodologisk spørsmål er om man i undersøkelsen skal velge å skjule eller om man skal velge å tilkjenne informantenes identitet. Det er skrevet en del om dette temaet, og de fleste metodebokforfattere legger vekt på at man skal være svært forsiktig med å tilkjenne informantens identitet, fordi dette vil kunne få følger for informantene enten juridisk eller også mentalt. Identiteten skal derfor i utgangspunktet skjules hvis tillatelse til noe annet ikke er gitt (Thagaard 1998:123). Som tidligere nevnt under punkt 2.4.2 i dette kapitlet, står jeg imidlertid i den situasjonen at jeg under intervjuene ble bedt av informantene mine om å sitere dem i teksten. Informantene ønsket å fremstå identifisert, og de mente selv at uttalelsene deres ikke ville skape problemer for dem. De fleste hadde allerede gitt utallige intervjuer til internasjonale tidsskrifter som *Time Magazine* og lignende, og så derfor en norsk hovedoppgave som helt ufarlig. På dette grunnlag valgte jeg å ikke skjule informantenes identitet i teksten bortsett fra under punkt 5.5 i analysen, hvor informantene gav meg sensitiv informasjon om sensur i Qatar, utenfor intervjuets rammer. Off the Record, som man ville kalt det på engelsk. Under dette avsnittet vurderte jeg selv at informasjonen var såpass sensitiv at jeg ikke kunne se bort fra at uttalelsene ville få følger for informantene. Dette eksempelet viser at det er viktig at alle avgjørelser om å skjule eller evt. identifisere informanter tas på individuelt grunnlag. Forskeren må ha et bevisst forhold til de avgjørelsene hun eller han tar i dette henseende. I tvilstilfeller bør alltid identiteten til informantene skjules.

3. Teoretisk tilnærming

3.1. Innledning

Dette kapitlet dreier seg om menneskerettighetene og hvordan de forstås i vestlig og i islamsk tankegang. Er menneskerettighetene universelle eller kulturrelative, og hva er det eventuelt som ikke oppfattes som universelt i Midtøsten? Jeg vil spesielt fokusere på menneskerettigheten ytringsfrihet, siden denne er særlig relevant i forhold til mediene og til fjernsynskanalen Al- Jazeera. Jeg vil se på grensene for ytringer og begreper som sensur og selvsensur.

Det er stor enighet om at ytrings- og pressefrihet må ligge til grunn hvis et demokrati skal kunne konsolideres. I alle demokratiske stater fungerer ytrings- og pressefrihet som en kontroll av myndighetenes maktbruk, samtidig som den frie informasjonen fremkommet gjennom mediene gjør det mulig for borgerne i et land å ta informerte avgjørelser ved valg til nasjonalforsamlingen. Frie valg kan bare sikre regimeskifte hvis opposisjonens argumenter kommer frem til velgerne gjennom mediene. Flere av landene i Midtøsten befinner seg i en situasjon der visse demokratiske skritt er tatt, uten at demokratiet på noen måte kan sies å være konsolidert. Et av disse positive skrittene er myndighetenes lettelse av sensuren overfor mediene. Men fører denne åpningen nødvendigvis mot demokrati? Noen av teoribidragene nedenfor systematiserer betingelser som må oppfylles for at denne prosessen skal gå i riktig retning. Teoribidragene vurderer medienes påvirkningsmakt og ser på hvilke muligheter mediene har til å påvirke demokratiseringsprosesser gjennom å fungere som vaktbikkje, som rapporterer om de styrendes maktmisbruk, som informasjonskanal, hvor informasjon utveksles mellom de styrende og de styrte, og sist men ikke minst, som et sivilt forum, der ulike meninger møtes under like vilkår og debatter og kompromisser oppstår. Til slutt presenteres noen nyere teoribidrag som fokuserer spesielt på hvordan mediene kan spille en aktiv rolle som demokratibygger, også i land i Den tredje verden.

3.2. Menneskerettighetsbegrepet

Ideen om at mennesket har en verdi i seg selv uavhengig av rase, klasse eller kjønn bygger på en grunntanke i stoisk og kristen filosofi. Stoikerne opererer med en logos, en fornuft som er i alle og som foreskriver en felles lov for alle (Skirbekk 1988:46). Howard og Donnelly (1987:1) beskriver menneskerettigheter som de rettighetene man har kun i kraft av å være menneske. Selve definisjonen kan virke nokså enkel ved første øyekast, men hvis en går nærmere inn på begrepet, mener Howard og Donnelly at det fremstår mer komplisert. Begrepet rettigheter har en rekke ulike betydninger på engelsk. På den ene siden refererer begrepet til noe som er moralsk riktig eller avkrevet, altså konformitet med samfunnets moralske standarder. På den andre side kan rettigheter referere til en personlig berettigelse, den spesielle hjemmel en har til et gode, eller til en anledning. Det er i denne forstand at man har rettigheter, og at man har den fordi man er menneske (Krokan 1998: 41). Tore Lindholm (2001 [forelesning]) hevder at det enkelt kan settes opp en modell for kjerneideen til enhver rettighet. Denne modellen inneholder fem elementer:

1. *A holder, of a right (also labeled: bearer, possesor)*
2. *Is entitled to a type of right: claim of freedom or authority or immunity*
3. *A good, (alternatively labeled: advantage, benefit)*
4. *Against an addressee (The holder of the correlative burden)*
5. *In virtue of the legal sources or the moral foundations of the right.*

Bæreren av rettigheten er i moderne vestlig tankegang individet som har et krav på en rettighet fra staten, på bakgrunn av internasjonale traktater som de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene.

3.2.1. **Historikk- menneskerettighetenes grunnlagstanker**

Ideen om menneskerettighetene slik vi kjenner den i dag er relativt ny. Tanken om at alle mennesker har umistelige rettigheter, og har verdi i seg selv uavhengig av rase, klasse eller kjønn, er blitt knyttet til det moderne personlige frihetsbegrepet til Locke og de franske opplysningsfilosofene Voltaire, Montesquieu og Rousseau. Denne opplysningstidens rettighetstankegang manifesterte seg i den amerikanske uavhengighetserklæringen (Declaration of Independence) av 1776, og i den franske revolusjons nye republikks erklæring om menneskers og borgeres rettigheter (Déclaration du droit

de l'homme et du citoyen) av 1789. Begge disse erklæringene legger vekt på individets ukrenkelige sivile og politiske rettigheter.

Etter første verdenskrig, i 1919, ble Folkeforbundet opprettet som et forsøk på å få til et mellomstatlig organ som skulle kunne forhindre en ny storkrig i Europa. Folkeforbundet ble gitt en viss makt til å beskytte etniske minoriteter i de landene der det etter Versaillesforhandlingene hadde blitt grenseforandringer (Polen, Tsjekkoslovakia, Ungarn, Jugoslavia, Bulgaria, Albania og Romania). Imidlertid var Folkeforbundets mulighet til å utøve makt svært liten, ikke minst på grunn av USAs manglende deltakelse i forbundet (Donnelly 1989). Mangelen på tvangsmaktmidler gjorde også at mange land, som blant annet Tyskland, kunne unngå å etterfølge kravene som forbundet stilte. Menneskerettighetene, som hovedtema i internasjonal politikk, oppstod derfor først etter annen verdenskrig med opprettelsen av FN og utarbeidningen av Verdenserklæringen i 1948.

3.2.2. *Menneskerettighetene blir internasjonal lov*

Opprettelsen av De forente nasjoner hadde en enorm betydning for menneskerettighetene. Asbjørn Eide (1988:215), som regnes som nestoren innenfor norsk menneskerettighetsforskning, hevdet i artikkelen ” Det internasjonale menneskerettighetsvern: De siste 10 års utvikling i FN” at: *”Først med tilblivelsen av FN startet et internasjonalt engasjement for menneskerettighetene for alle, overalt på kloden.”* Verdenserklæringen, som ble vedtatt den 10. desember 1948, ble grunnleggende for all moderne menneskerettighetstenkning i og med at den konkretiserte ideen om menneskets umistelige rettigheter i erklæringens 30 artikler. Verdenserklæringen var ikke folkerettslig forpliktene i seg selv, men den skapte en moralsk standard som hadde stor innflytelse internasjonalt. I 1966 ble de to internasjonale konvensjonene Den internasjonale konvensjonen for sivile og politiske rettigheter (ICCPR) og Den internasjonale konvensjonen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ICESCR) vedtatt av FNs generalforsamling. Ti år etter, i 1976, hadde tjuefem stater ratifisert konvensjonene, det antallet som skulle til for at konvensjonene skulle bli gjeldende internasjonal lov. Alle overtredelser av konvensjonene ble fra nå av hva Bugenthal (1995:38) kaller: *”Matters for internasjonal concern, and no longer within the states domestic jurisdiction.”*

De internasjonale konvensjonene ICCPR og ICESCR går lenger enn Verdenserklæringen i forhold til presisering av en del rettigheter, og unnlater å ta med andre, som for eksempel retten til å eie eiendom. Grunnen til dette var den ideologiske uenigheten mellom Østblokklandene og Vesten som hersket i FN på den tiden da konvensjonene ble vedtatt.

3.2.3. *Er menneskerettighetene vestlige, universelle eller begge deler?*

I Den tredje verden har menneskerettighetene ofte blitt avfeid som vestlige utenrikspolitiske virkemidler, som i relasjonen mellom land i Sør og i Nord brukes av de rike vestlige landene som skalkeskjul og legitimeringsgrunnlag for å tvinge gjennom deres realpolitiske interesser. Mange ser med skepsis på at menneskerettighetene i sin ytterste konsekvens til og med brukes som grunnlag for humanitære intervensjoner og andre angrep for å fjerne sittende regimer i land som har et dårlig forhold til USA. I denne forbindelse har begrepet menneskerettsimperialisme blitt brukt. En av de mest kjente forskerne som langt på vei har støttet dette synet i boken *Menneskerettighetene. Vestlige, universelle eller begge deler?* er Johan Galtung (1997). Ifølge ham dreier de internasjonale menneskerettighetene seg om en konstruksjon med tre nivåer; individer, stater og det internasjonale samfunn, som består av organisasjoner som FN. Denne konstruksjonen kom inn i historien parallelt med middelaldersystemets sammenbrudd, og Westfaliasystemets vekst etter freden i Westfalen i 1648. I flere av de europeiske landene vokste det frem et moderne byråkrati som til slutt ble kjent som staten. Galtung knytter videre denne prosessen til noe han kaller Den europeiske konsert, som fra 1815 var et stormaktssystem som inkluderte England, Frankrike, Østerrike, Preussen og Russland. Videre hevder han at utviklingen av internasjonale organisasjoner og internasjonal rett (Haagsystemet) i det 19. århundret for å bygge et internasjonalt samfunn og organisasjoner av stater som Folkeforbundet 1919, og senere etableringen av De Forente Nasjoner i 1945, bare var et skritt videre i denne prosessen (ibid: 16). Menneskerettighetene som institusjon og sosial konstruksjon er, ifølge Galtung, knyttet til denne utviklingen i europeisk historie.

I forhold til å fastslå om innholdet i menneskerettighetene tjener som bærer av en vestlig sivilisasjon, foretar Galtung en såkalt kosmologianalyse, hvor sivilisasjonene

analyseres langs syv dimensjoner for å finne hvilke forestillinger de har om rom, tid, kunnskap, naturen, personer, samfunn og det transpersonale. Etter å ha analysert den vestlige sivilisasjonen langs disse dimensjonene, finner Galtung et overveiende samsvar mellom menneskerettighetene og vestlige forestillinger, og konkluderer derfor med at menneskerettighetene er vestlige og dermed tjener som bærer av vestlig sivilisasjon. Galtung hevder at: " Å bidra til menneskerettighetenes utbredelse er derfor samtidig å bidra til den vestlige sivilisasjons utbredelse, og da er vel også dette en del av formålet." (ibid: 33). Dette betyr imidlertid ikke at menneskerettighetene ikke kan være universelle. Kriteriet for om de er universelle kan imidlertid ikke være at alt vestlig er universelt per definisjon. For Galtung er det viktig å understreke at andre sivilisasjoner enn den vestlige også kan bære i seg universelle normer som bør inkorporeres i det internasjonale menneskerettighetssystemet. Slik han ser det, har imidlertid vestlig arroganse hittil satt en stopper for dette (ibid: 9).

Åshild Samnøy (1988) hevder, i motsetning til Galtung, at Verdenerklæringen var et resultat av mange kompromisser mellom representanter fra alle verdens FN- land. Hun tar i artikkelen "Då menneskerettserklæringa vart til, 1945- 48" for seg hele hendelsesforløpet i FNs generalforsamling: Fra initiativet til Verdenerklæringen ble til, arbeidet i komiteene og drakampen mellom stormaktene og mellom Sør og Nord. Samnøy fremhever samtidig den enorme optimismen og kompromissviljen mellom partene. I hennes fremstilling er det ingen land som dominerer arbeidet, og ulike meninger og interesser blir tatt hensyn til. "I tur og orden hadde dei delegerte understreka kor viktig denne erklæringa var, samstundes som ingen var absolutt nøgd. Erklæringa var eit kompromiss. Her fanst idear fra dei franske og amerikanske revolusjonane, frå fridomskampar i Latin- Amerika og Asia- idear som finn sine fremste talsmenn i Aust- Europa. Ingen einskildstat kan seiast å ha dominert det endelege utfallet, noko som har gjort sitt til at det vart ei verdserklæring." (ibid:9).

Universalismedebatten i forhold til menneskerettighetenes gyldighet er stor, og jeg skal ikke gå særlig dypere inn på den her. Det som imidlertid må frem, er at store deler av verdens befolkning ikke føler at menneskerettighetene gjelder likt for alle. Mange land i Den tredje verden hevder at landene i Vesten bare legger vekt på at artiklene i Den internasjonale konvensjonen for sivile og politiske rettigheter oppfylles, og at de bryr seg lite om oppfølging av sosiale og økonomiske rettigheter. Mange spør seg hva man skal med ytingsfrihet hvis barna dør av sult. Et annet tema

som blir diskutert er verdenssamfunnets unnlatenhet i forhold til menneskerettighetsbrudd i land som Vesten enten oppfatter som vennligsinnede stater rent sikkerhetspolitisk, eller som har ressurser (olje og gass) som det er stort behov for i vestlige stater. Særlig er det kommet kritikk mot USAs unnlatenhet i forhold til å påpeke saudiarabiske myndigheters omfattende brudd på menneskerettighetene. Saudi-Arabia er et land USA og mange andre vestlige land er helt avhengige av for å opprettholde store stabile oljeleveranser. I Midtøsten blir imidlertid særbehandlingen av Israel særlig lagt særlig merke til. Man spør seg hvorfor verdenssamfunnet bombet Irak da de ikke etterfulgte FNs resolusjoner, men unnlater å gjøre det samme med Israel, som systematisk har brutt alle resolusjonene fra Sikkerhetsrådet de har fått mot seg. Det synes så mye lettere å kritisere internasjonale paria-stater som Burma og Nord-Korea, som verken har mektige venner eller viktige naturressurser som Vesten er avhengige av.

Spillet om menneskerettighetene er viktig fordi det definerer hvilke stater som har tilgang til det gode selskap. Inngangsporten til både NATO og EU er brolagt med krav om utbedring av menneskerettinghetssituasjonen. Tyrkia er et land som særlig har fått merke presset i forhold til landets ønske om medlemskap i EU. For noen land kan fattigdom og et svakt utbygget byråkrati og infrastruktur føre til at det blir vanskelig å innfri innbyggernes sivile og politiske rettigheter. Dårlige veier kan for eksempel føre til at det ved valg kan være vanskelig å nå frem til alle de stemmeberettigede i landet. Dette, og mange lignende argumenter er blitt brukt av statsledere i land i Sør, som først ønsker å gjennomføre Konvensjonen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, for så å innføre sivile og politiske rettigheter når folket har det de trenger materielt, og når infrastruktur og byråkrati er bygget ut. I Vesten forstås dette primært som et ønske om å skyve ansvarsbyrden for innbyggernes manglende rettigheter over på vestlige land. Fordeling av økonomiske goder er et internasjonalt problem og kan ikke løses av statslederne i landene i Den tredje verden alene, mangel på sivile og politiske rettigheter derimot, ses hovedsakelig som et internt problem. Denne debatten er viktig, men noen rangering av konvensjonene er ikke ønskelig, siden folk både har behov for mat og tak over hodet, samtidig som de har krav på en mulighet for å si sin mening og bestemme over sin egen skjebne gjennom demokratiske kanaler.

3.2.4. *Islam og menneskerettighetene, eller menneskerettighetene sett fra Midtøsten*

Historisk har forholdet mellom landene i Midtøsten og landene i Vesten vært preget av stor skepsis. Da europeerne for alvor satte seg fast i regionen på 1860- tallet, førte de med seg en kolonialistisk overlegenhetstankegang som fremhevet at alt ”orientalerne” stod for var mindreverdige og annenrangs. Orientalerne ble oppfattet som fatalistiske, late og mindre intelligente. Denne vestlige imperialismen førte etter hvert til at det bygget seg opp et raseri blant store deler av befolkningen i Midtøsten mot alt som var vestlig eller som hadde sin opprinnelse i Vest; det være seg kvinnefrigjøring, sekularisering eller demokrati. Det er i denne historiske konteksten at man må forstå menneskerettighetenes stilling eller mangel på sådanne i Midtøsten. Kari Vogt fremhever dette problemet i boken *Islams hus* (1995). Ifølge Vogt hadde representanter for alle muslimske FN-land vært med på å forberede teksten til Verdenserklæringen i 1948, og det var bare Saudi- Arabia som unnlot å stemme for erklæringen. Senere ble det imidlertid klart at flere av statene ikke aktet å ratifisere de internasjonale konvensjonene og derved gjøre dem folkerettslig bindende. Innvendingene fra de muslimske landene gikk alltid på det samme; kvinners juridiske status og alle spørsmål angående religionsfrihet, meningsfrihet og ytringsfrihet. Den historiske arven fra kolonitiden har gjort at disse spørsmålene er blitt sterkt politiserte. Vogt hevder at i dagens Midtøsten har for eksempel kvinners status og rettigheter blitt et symbol på den islamske livsformen, i motsetning til den vestlige, sekulære. Alle likestillingsspørsmål polariserer Øst- Vest konfliktlinjen, noe som fører til at alle endringsforsøk oppfattes som vestlig kulturimperialisme, hvor muslimske kvinner og menn som gir uttrykk for likestillings-tanker raskt blir mistenkelig- og latterliggjorte, og sett på som vestliggjorte og representanter for en konspirasjon mot islamske verdier og kultur. Vogt understreker likevel at det vil være høyst misvisende å fremstille spørsmålet om islam og menneskerettigheter som et spørsmål mellom Den muslimske verden på den ene siden, og Vesten på den andre. ”Det finnes muslimer på begge sider.” (ibid:139).

I 1981 ble en universell islamsk menneskerettighetserklæring fremlagt som et motstykke til det mange muslimer oppfatter som den vestlige Verdenserklæringen. Her fremheves alle de rettighetene som islamsk lov faktisk gir, men på alle kontroversielle

punkter nøyer den islamske menneskerettighetserklæringen seg imidlertid med å henvise til shari'a.⁵ Dette gjør ifølge Vogt at erklæringen bare har mindre interesse.

Andre muslimske tenkere argumenterer for menneskerettighetene slik vi kjenner dem fra FNs Verdenserklæring, og begrunner sin tilslutning ved å vise til muslimske verdier (jmf Galtung). Den kanskje mest kjente av disse er Abdullahi An- na'im, som er jussprofessor ved Emory universitet. An- na'im (1994) mener at det ikke er noen konflikt mellom islam og FNs menneskerettigheter. Det er imidlertid en fundamental konflikt mellom shari'a og menneskerettighetene. An-na'im argumenterer derfor for en nytolkning av de islamske rettskildene, og utvikling av en ny islamsk lov som er mer i takt med det moderne samfunnets normer. Bare på denne måten kan man få en islamsk lov som inkorporerer, og som ikke står i konflikt med menneskerettighetene. An- na'im hevder at historisk har tolkningen av Koranen og Sunnaen⁶ alltid vært basert på det muslimske fellesskapet "at any given time or place". *"What muslims says on any given matter is therefore what the muslims of the time and place believe it to be."* (ibid:123). Vogt (1995:140) understreker også dette poenget, og hevder at shari'a slik rettssystemet eksisterer i dag må ses som et produkt av utviklingen i de muslimske samfunnene. De fire store islamske lovskolene skapte et rettssystem som var tilpasset sin tids behov, og på samme måte som man da formulerte lover med deduksjoner fra Koranen og Sunnaen, kan man i dag begrunne sin tilslutning til det internasjonale menneskerettighetssystemet. For An- na'im (1994: 125) er det ellers viktig å understreke for verdenssamfunnet at muslimer er forpliktet til å leve i forhold til islam, og at sekularisering av samfunnets lover ikke er et alternativ. *"Secularism came to the Islamic world in the suspect company of colonialism, and is often confused with Western Christianity. Most muslims believe there is a strong, organic link between Islam and politics since several verses of the Quran clearly instruct them to implement its dictates in their public as well as private affairs."* En nyfortolkning av shari'a er

⁵ Sharia: Det islamske rettssystem. Betraktes av muslimer som det rettssystem, som prinsipielt berører alle sider av tilværelsen. Det islamske rettssystem baseres på : Koranens bestemmelser, profetens sunna; dvs hans sedvane som den kjennes overlevert gjennom hadith, analogislutninger (qiyas), som de rettslærde tolker som rett islamsk sedvane på bakgrunn av bestemmelser i Koranen og profetens sunna, og konsensus (ijma), som er de rettslærdes tolkning av riktige måter å forholde seg til bestemte forhold, som det ikke finnes direkte forskrifter for verken i Koranen eller profetens sunna, men som allikevel gjøres til gjenstand for analogislutninger (Simonsen 1995:158).

⁶ Sunna: Muhammeds sedvane. Profetens sunna er kjent gjennom en rekke overleverte tradisjoner (hadith), som i korte glimt beskriver hvordan profeten pleide å gjøre det ene og det andre. Allerede i Koranen gjøres det klart at Muhammad er et forbilde for alle muslimer (Simonsen 1995:164- 165).

derfor helt avgjørende hvis man skal bringe islamsk rettspraksis nærmere i takt med menneskerettighetene slik de tolkes av FN.

3.3. Ytringsfrihet

Ytringsfriheten tilhører de såkalte opprinnelige menneskerettighetene, også kalt førstegenerasjonsmenneskerettighet, og er en viktig forutsetning for utvikling og opprettholdelse av levedyktige demokratier (Giæver 2000:35). Selve begrepet ytringsfrihet er et moderne begrep som tilhører samfunnsstenkningen fra opplysningstiden og fremover. Ytringsfrihet er knyttet til den vitenskapelige rasjonalitet, til et begrep om individuelle rettigheter og til en samfunnsform der man skiller mellom en offentlig og en privat sfære (NOU 1999:27:20).

3.3.1. Ytringsfrihetens begrunnelser

Ytringsfriheten, slik vi kjenner den i Vesten, begrunnes vanligvis med å henvise til tre prinsipper: Sannhetsprinsippet, autonomiprinsippet (individets frie meningsdannelse) og demokratiprinsippet.

Francis Sejersted (2000: 102) hevder i sin bok *Norsk Idyll?* at den mest robuste begrunnelse for ytringsfrihet er sannhetsargumentet. Den vitenskapelige tankemåte med dets postulat om at sannhet må nås gjennom en verdslig og kulturuavhengig meningsutvekslingsprosess der fremsatte påstander kan korrigeres i konfrontasjon med andre meninger. Bedre innsikt kan oppnås ved at motargumenter kan minske innflytelsen av menneskers personlige begrensninger, irrasjonalitet eller maktforhold. Ytringsfriheten er helt nødvendig for at motargumentene skal komme til orde, og for at vi gjennom diskusjon skal kunne komme nærmere sannheten.

Autonomiprinsippet har bakgrunn i den klassiske liberale tradisjonen, og henger sammen med forestillingen om det ”myndige mennesket”. I NOU (1999:27:21) heter det at: *”Det er en tradisjon i de vestlige land i retning av å hevde at individet i utgangspunktet er født med ukrenkelige, førpolitiske rettigheter til frihet i handling så vel som i talehandling. Begrensninger i denne friheten kan bare begrunnes med andre individers tilsvarende frihet.”* På en enklere måte kan dette oversettes til politimester Bastianspråket: *”Man skal ikke skade andre man skal være grei og snill, og for øvrig kan man gjøre hva man vil.”* I den senere tid er argumentet kommet under kritikk og blitt beskyldt for å ikke ta hensyn til fellesverdiene i det moderne samfunnet. Det

hevdes at individets autonomi er knyttet til en sosialisering- eller dannelsesprosess ved deltakelse i den offentlige samtale, fordi samfunnet på en måte eksisterte før individet, og ikke motsatt (ibid).

Demokratiargumentet ligger i forlengelsen av sannhetsargumentet med vekt på offentlig meningsutveksling for å oppnå bedre innsikt. Men i tillegg ligger det i demokratiargumentet et krav om åpenhet og kritikk (Sejersted 2000:103). Dette er de viktigste aspektene ved et demokrati. I NOU (1999:27:23) festes det tre aspekter til denne åpenheten, som er informasjonsfrihet, den offentlige meningsutveksling og offentlighet som kontroll. Informasjonsfrihet går ut på at man uhildet skal kunne holde seg underrettet fra tilgjengelige kilder. Forutsetningen for dette er naturligvis at relevant informasjon faktisk er tilgjengelig for menigmann. Dette betyr at det må være offentlighet rundt viktige samfunnsprosesser, og at makten har et ansikt. Demokratisk maktutøvelse må skje i åpenhet; vi har krav på å vite hvem som tar beslutningene, og hvorfor, enten det er politikere eller storinvestorer. Et demokrati er blant annet basert på prosedyrer for valg av representanter og prosedyrer for flertallskvoterings, men forut for dette må en meningsutveksling mellom myndige mennesker finne sted. Minst like viktig som de demokratiske beslutningsprosedyrer som voterings er, er det kommunikative aspektet ved demokratiet (ibid). I et demokrati er det viktig, og et grunnleggende prinsipp, at denne meningsutvekslingen foregår i det offentlige, slik at ingen utestenges fra å delta i debatten.

Mediene er offentlighetens viktigste kontrollorgan overfor den statlige så vel som den private maktutøvelse. Mediene er viktige i institusjonaliseringen av demokratiets offentlige rom. Selve kontrollfunksjonen mediene innehar hviler på allmenn frykt for offentlighet, eller det man kan kalle gapestokkeeffekten. Offentlig uthengig er ofte mer virkningsfullt, og kan virke mer skremmende, enn formell makt. På denne måten kan vi forstå at mediene ofte kalles den fjerde statsmakt, fordi deres makt over være seg regimers eller enkeltpersoners skjebner, er helt avgjørende, og uten sidestykke i den globaliserte verden vi lever i, der nyheter fra verdens fjerneste avkroker kan spres over hele verden ved hjelp av et tastetrykk. I NOU (1999:27) understrekes det allikevel at mediene bare er formidlere, det er den opplyste leser eller seer, som egentlig er maktens kontrollorgan. Et medium kan bare opplyse om hendelser, og så er det opp til

mottakeren om noen reaksjon skal settes i verk. På bakgrunn av menneskerettighets-tankegangens positivistiske menneskesyn, er det gode grunner til å ha tiltro til denne mottakeren.

Ytringsfrihet er et konstituerende element ved demokratiet. Ytringsfrihet bør og skal diskuteres, men må ikke gjøres til gjenstand for demokratisk votering. Den norske ytringsfrihetskommisjonen mener at det er her grensene for demokratiet går, nettopp ved dets mulighet til å oppheve seg selv (ibid). Ytringsfrihet, rett til kritikk av politiske aktører og individer, er av de ting som må sikres ved konstitusjonelle garantier. Dette synspunktet er det imidlertid uenighet om, og diskusjonen omkring demokratets muligheter til å oppheve seg selv gjennom kvalifisert flertall, er noe som er blitt heftig diskutert av intellektuelle i Midtøsten og ellers i verden. Dette spørsmålet har vært særlig framme i forhold til Algerie og Tyrkia, der islamistiske partier har blitt demokratisk valgt på en plattform som kanskje vil innebære opphevelse av demokratiet. Spørsmålet i denne sammenheng er om man i en demokratisk stat som Tyrkia kan innføre sensur mot politiske opposisjonelle som for eksempel kurdere, og fremdeles kalle seg et demokrati? I følge vestlig tankegang er slik sensur ikke komparativ med ideen om et demokrati. I alle demokratiske stater, også de i Vesten, er det imidlertid satt grenser for ytringsfriheten. Man har blant annet injurielovgivning, og ytringer som oppfattes som ærekrenkende fordi de enten går på etnisk tilhørighet, religiøs tilknytning eller kjønn, kan stevnes inn for en domsstol. Denne form for begrensninger på ytringsfriheten oppleves vanligvis ikke begrensende på pressens virksomhet, og oppfattes ikke som sensur av folk flest. I autoritære stater er lover som direkte fokuserer på å begrense journalister og vanlige folks ytrings- og pressefrihet vanlig. Statene kan utøve sensuren ved systematisk forhåndskontroll av alle medieoppslag, publiseringsnekt av stoff som allerede er tilgjengelig, informasjonskontroll som blant annet går på å regulere tilgang på offisielle og uavhengige kilder, og/ eller selvsensur. Selvsensur går ut på at journalister unnlater å rapportere det de har sett eller fått kjennskap til i frykt for hvilke represalier det kan få for ham eller henne personlig ved publisering (Fosland 1993:19). Kevin Boyle (1988) hevder i boken *Information, Freedom and Censorship* at selvsensur er et produkt av direkte systematisk ekstern sensur, der journalisten møter et reelt krav fra staten om å unnlate

å skrive om kontroversielle saker. Dette er ifølge Boyle den eneste form for selv-sensur. Hvis en journalist eller forfatter har en reell mulighet til å velge å skrive hva han selv ønsker, selv om denne retten ikke tas i bruk på grunnlag av moralske eller kulturelle barrierer, kan dette ikke kalles verken sensur eller selvsensur (ibid:17). Helge Rønning (1994) utdyper begrepet selvsensur i sin artikkel "Media and Democracy. Theories and Principles with Reference to an African Context". I forhold til den afrikanske konteksten fremhever Rønning at innbilte grenser for ytringsfrihet, eller internaliserte antagelser om hva man kan skrive om og hva man ikke kan skrive om, representerer en stor del av de afrikanske medienes sensur. Rønning hevder at dette utgjør en mye enklere form for journalistikk enn hva han kaller "proper reporting". Slik selvsensur har å gjøre med dårlig opplæring og lav sosial bakgrunn. Rønning fremhever at dette poenget ikke betyr at selvsensur ikke også ofte oppstår som et resultat av reell frykt for represalier fra myndighetene, men hevder imidlertid at disse formene for selvpålagte begrensninger eller selvsensur ofte fungerer vel så effektivt som alle formaliserte former for sensur (ibid:8).

Bak alle former for sensur ligger det en tanke om at kunnskap er makt, og den kanskje viktigste tilveiebringeren av kunnskap i vår globaliserte verden er mediene. Derfor er kontroll av mediene gjennom ulike sensurinnsanser viktig for alle autoritære regimer som ønsker å beholde makten. John Street (2001) hevder i sin bok *Mass Media, Politics and Democracy* at for at autoritære regimer skal beholde sin legitimitet og politisk protest skal forhindres, må folket holdes uvitende om hva som virkelig skjer. Regimers eventuelle tortur av dissidenter og forurensning av drikkevann og matvarer må skjules for å unngå politisk ustabilitet. Den beste måten å unngå krav om demokrati, er å kneble pressen. John Street fremhever medienes utøvelse av diskursiv makt. Diskursiv makt vil si makt til å bestemme hvilke diskurser eller debatter som skal settes på dagsorden. Denne makten må forstås på bakgrunn av antakelsen om at mennesker handler på bakgrunn av hva de tenker, og at tanken blant annet blir formet av hva slags virkelighetsbilde av verden som presenteres gjennom mediene. Denne makten kan imidlertid ikke overføres direkte til atferd. Vi kan ikke anta at selv om en avis for eksempel støtter en viss partiideologi, så vil dette direkte influere alle som leser denne avisen til å stemme på dette partiet, på samme måte som vi ikke entydig

kan anta at en voldelig film vil føre til at alle som ser den nødvendigvis vil få en mer voldelig atferd. Street hevder likevel at mediene har en påvirkningskraft som også anerkjennes av de fleste medievitere. Denne er imidlertid vanskelig å måle, siden man i samfunnsvitenskapelig forskning har vanskelig for å isolere for spuriøse og indirekte effekter (ibid: 232-233).

3.4. Medienes rolle i utviklingen av demokrati

"A free press is not a luxury. A free press is the absolute core of equitable development, because if you cannot enfranchise poor people, if they do not have a right to expression, if there is no searchlight on corruption and iniquitable practices, you cannot build the public consensus needed to bring about change."
(James Wolferson leder for Verdensbanken den 10.11.1999)

En lang rekke liberalistiske teoretikere som Milton, Locke, Madison og John Stuart Mill, har understreket at en fri og uavhengig presse (i hver stat) kan spille en viktig rolle i utviklingen av demokrati ved å bidra med en pluralistisk plattform for ytrings- og meningsfrihet. I tillegg mener de at en fri presse vil styrke ansvarligheten til sittende politikere gjennom å fungere som en kontrollmekanisme i forhold til maktmisbruk. John Keane (1991) diskuterer i sin bok *Media and Democracy* fire klassiske argumenter for ytrings- og pressefrihet. Det første argumentet kommer fra John Milton (1644), som i *Aeropagitica* begrunner sitt negative syn på sensur på grunnlag av menneskets gudegitte og medfødte evne til å tenke fornuftig. John Locke ser ytrings- og pressefrihet som en utvidelse av naturrettighetene til også å gjelde det politiske området. Institusjonaliseringen av pressefrihet blir fremhevet som en garanti mot myndigheters slaveri og maktmisbruk. Samtidig fungerer pressefrihet som en sikkerhetsanstaltning i forhold til individets frihet og styre ved lov. Det tredje argumentet kommer fra utilitarismen og Jeremy Bentham, som hevder at sensur av den offentlige meningsdannelse er et trekk ved despotiet, en statsform som ikke er forenelig med utilitarismens aksiom, å maksimere størst mulig nytte for flest mulig mennesker. Pressen skal tjene som et kontrollorgan overfor de styrende få. Den fjerde teoretiske tilnærmingen er knyttet til John Stuart Mill, som fremhever at den frie presse fungerer som garantist for en stadig tilstrømming av fakta og argumenter omkring fakta. Den frie pressen kultiverer menneskets vane med å stille spørsmål og debattere, og fører som en konsekvens til at sannhet seirer over falskhet (Rønning 1995: 6-7). Selv om

utgangpunktet for de klassiske teoretikerne er forskjellig, fremhever de alle tre viktige demokratiske funksjoner med den frie pressen: 1) Vaktbikkjefunksjonen, 2) Informasjonsfunksjonen, og 3) Siviltforumsfunksjonen.

3.4.1. *Medienes vaktbikkjerolle*

Offentlig maktmisbruk er et tema som har vært drøftet av filosofer og lærde fra de tidligste samfunnsdannelsene til i dag. Allerede på 1600- tallet, i boken *Second Treatise on Civil Government*, satte filosofen John Locke frem en teori om borgeres rettigheter til å kaste herskere som misbrukte sin makt (Middleton & Mersky 1981). I tiden som fulgte fortsatte teoretikere å utdype temaet, og tanken om medienes mulighet til å fungere som et kontrollorgan overfor de styrende ble lansert. Dette på bakgrunn av det aksiom at makt korrumpere. Man antok at et slikt kontrollorgan måtte til for å unngå at offentlige statstjenestemenn og andre skulle misbruke borgernes tillit. Klassiske liberale teoretikere fremhevet at medienes rolle som vaktbikkje var den viktigste rollen for mediene i et demokrati.

Utviklingen av vaktbikkjerollen foregikk på 1800-tallet i Europa og USA også på det praktiske plan, ved at mediene forsvarte sine redaksjonelle valg i domstolene gjennom å vise til de klassiske liberale argumentene. De fleste europeiske land hadde på den tiden relativt streng sensurlovgivning, og redaktører og journalister ble ofte stevnet inn for retten anklaget for offentlig ærekrenkelse. Mediene selv mente at de trengte full ytringsfrihet og særskilt beskyttelse av lovverket for å kunne fungere effektivt som et kontrollorgan i forhold til offentlig maktutøvelse. I følge Gleason (1990:4-5) forstås i dag konseptet pressefrihet som medienes vaktbikkjerolle. Mer moderne teoretikere har også argumentert for vaktbikkjerollen. Det mest sentrale argumentet er at offentlig maktmisbruk er et udiskutabelt onde. Tanken er at myndigheter og offentlige maktorganer kontrolleres best gjennom den offentlige opinion, som igjen hviler på borgenes muligheter til å kaste et korrupt regime ved valg. Dette hviler på en realistisk holdning til menneskenaturen og menneskeskapte styringsstrukturer (Ndelela 1997: 40). Edmund Burke innførte på 1700- tallet begrepet "*Den fjerde stat-smakt*", og fremhevet ved dette medienes rolle som en "*check on government and the division of powers*" (Korcher 1986: 43-64). Curran (1991) driver teorien videre, og argumenterer i liberalistisk tradisjon med at mediene ikke bare skal være på permanent

vakt overfor offentlig maktmisbruk, men at de også skal verne om individets friheter (Dahlgren & Sparks 1991: 29). Frie medier kan fungere som vaktbikkjer ved at de verner allmennheten mot statens tendens til alltid å styrke sin makt, og gjennom det å snevre inn på borgernes rettigheter (Lichtenberg 1990:70). Dette er liberalistiske tanker som særlig har vært fremmet i mediedebatten i Vesten. I Midtøsten har ikke tanken om medienes rolle som en beskytter av individets friheter vært fremmet. Antagelsen om ”Den onde stat” er heller ikke fremtredende.

3.4.2. *Medienes informasjonsrolle*

Medienes informasjonsrolle er nært knyttet til medienes vaktbikkjerolle. Argumentene bak medienes informasjonsrolle finner vi blant annet i Miltons klassiske teorier fra 1644, som så vidt ble nevnt i innledningen til dette avsnittet. Milton fremhever i *Aeropagitica* viktigheten av at folket fritt får utveksle meninger og ideer. Dette har også vært viktige argumenter for senere demokratiteoretikere, som har fremhevet medienes rolle som en viktig informasjonskanal fra de som styrer til de styrte. I et demokrati er mediene forventet å innhente og spre all den informasjon som er nødvendig for at borgerne skal kunne ta ”riktige” avgjørelser ved valg. I demokratier er mediene forventet å gi velgerne informasjon om hvilke kandidater som stiller til valg, og hvilken politikk disse kandidatene står for. På den måten vil inkompetente kandidater lettere falle gjennom. Dette fremmer også konkurranse innenfor både regjering og nasjonalforsamling. Kandidatene forventes å kommunisere med velgerne gjennom mediene, og kandidatene forventer å få informasjon om borgernes ønsker og behov gjennom de samme kanalene. Samtidig er det viktig at politikk på nasjonalt plan blir formidlet til borgerne gjennom aviser og fjernsyn. Curran sier at mediene har som rolle å informere borgerne om alle synspunkter, og samtidig å fungere som en plattform for debatt (Dahlgren & Sparks 1991: 29). Alexander Melkejon fremhever at fordi demokrati betyr folkesuverenitet, må folket som de ultimate beslutningstakere få informasjon for å ta intelligente politiske avgjørelser (Lichtenberg 1990:110). Argumentasjonen omkring medienes informasjonsrolle går hovedsakelig på konsepter som offentlig debatt og offentlig meningsdannelse i et demokrati. Ndelela (1997: 42) hevder at: ” *A society is deemed to be democratic when its citizens have an influence in the decision making process. The media facilitate this process by making available information upon which public opinion is formed.*

The participation of citizens in decision making in the spheres of politics, social and economic life is essential to democracy and admittedly the media have a role to play.”

3.4.3. *Medienes sivile- forumsrolle*

En annen demokratisk rolle for mediene som fremheves av teoretikerne, er medienes representasjonsrolle. Mediene skal fungere som et sivilt forum der alle tanker og ideer representeres. Medienes sivile- forumsrolle utfyller på mange måter vaktbikkje- og informasjonsrollen. Både Curran (1991) og Lichtenberg (1990) hevder at mediene må være en plattform for representasjon, og gi ulike sosiale grupper muligheten til å uttrykke alternative synspunkter. Som en plattform for representasjon bør mediene reflektere det sivile samfunnet. Dette betyr at både opposisjonelle, rettighetsaktivister, fagforeninger, studentgrupper, minoritetsgrupper, kvinnegrupper, religiøse grupper, kulturelle organisasjoner og politiske partier bør representeres i mediene. Mediene bør ta hensyn til deres ideer og gi dem plass i sendingene. På denne måten kan en representativ offentlig plattform bli etablert og fungere som et sivilt forum for offentlig meningsutveksling. Lichtenberg (1990:111) sier at: *“Democracy functions as it should only when people’s interests are represented in a public forum.”* For å gjøre det lettere for ulike sosiale grupper å fremlegge sine argumenter i mediene, er det flere teoretikere som er opptatt av at mediene må organiseres på måter som gjør denne tilgangen enklere. Curran hever at mediene i demokratiske stater bør representere forskjellige interessegrupper i samfunnet. I følge ham bør mediene også legge til rette for at disse gruppene skal få en lettere adgang til den offentlige arena (Dahlgren & Sparks 1991:30). Andre teoretikere mener at mediene må gå enda lenger enn dette, og hjelpe sivile organisasjoner til å få økt støtte og oppslutning (Ndelela 1997:43).

For at mediene skal kunne ivareta disse rollene, mener liberalistiske teoretikere at mediene ikke kan være statseide, de må være både økonomisk og politisk uavhengige for å effektivt fungere som vaktbikkjer, informatorer og sivile forum. Konsentrasjon av eierskap i mediebransjen regnes også som uheldig, og mange land har derfor eierskapslovgivning som skal hindre monopolvirksomhet i mediebransjen. Tanken bak dette er at konsentrasjon av eierskap har en tendens til å redusere mangfoldet i mediene, og man ser ofte at færre ideer og politiske ståsteder blir representert.

3.4.4. *Kritikk av de klassiske teoriene*

Rønning (1995), Keane (1991) og An- Na'im (1997) hevder at de klassiske medie-teoriene har store begrensninger og må utvikles videre hvis de skal kunne anvendes i det moderne samfunnet. Det første argumentet deres er at de klassiske teoriene fremhever ytringsfrihet som en negativ frihet. Ytringsfrihet oppfattes som en frihet fra statens sensurinstrumenter. De moderne teoretikerne fremhever noe à la Curran (1991) i avsnittet over, at ytringsfrihet også må ses på som en positiv frihet hvor mediene aktivt skal stå til tjeneste for sine seere og lyttere. An- Na'im (1997:38) hevder at: *"Freedom of expression should be understood not only in the "negative" sense of absence of official restraints , so as to permit individual persons to express themselves in political, artistic, literary, scholarly and other ways, but also to include positive action to enable inarticulate individual and collective social and cultural forms of self-expression."* Det andre kritikkargumentet mot de klassiske teoriene er, at de ikke går inn på problemene i forhold til selvsensur. De tidlige forkjemperne for ytringsfrihet unnlot å anerkjenne at individet er hva Rønning (1995) kaller *"situated interpreters"*, som frivillig begrenser sine ytringer i tråd med samfunnets begrensninger og normer. Keane (1991:38) hevder at alle individer er: *"constructed by communicative practices such as the structures of the media, which sets agendas, constrain the contours of possible meanings, and thereby shape what individuals think about and discuss and do form the day to day."*

3.4.5. *Medienes demokratiserende rolle i Den tredje verden*

Moderniseringsteoretikere som Lerner, Lipset, Pye og Cutright hevdet på 1950- og 60- tallet at spredningen av massemediene representerte et avgjørende skritt på veien mot demokrati. Ifølge disse teoretikerne førte urbanisering og alfabetisering til en voksende bruk av moderne teknologi som telefoner, aviser, radio og fjernsyn. Spredningen av massemediene la basisen for den informerte borgers muligheter til deltakelse i det politiske liv (Norris & Zinnbauer 2002:5). Daniel Lerner (1958: 60) hevder i sin bok *The Passing of Traditional Societies* at: *"The capacity to read , at first aquired by relatively few people, equips them to perform the varied tasks required in the modernizing society. Not until the third stage, when the elaborate technology of industrial development is fairly well advanced, does a society begin to produce newspapers, radio networks and motion pictures on a massive scale. This, in turn accelerates the spread of literacy. Out of this interaction develop those institutions of participation (e.g. voting) which we find in all modern societies."* Mot slutten av 1960- tallet begynte man imidlertid å tvile på om moderniseringsprosessen virkelig kunne betegnes så skrittvis og enkel som moderniseringsteoretikerne hadde beskrevet. Man fikk store tilbakeslag i forhold til

utviklingen av demokrati i Latin Amerika, Afrika og Asia (Huntington:1993), og det vokste frem en erkjennelse av at kontroll over mediene kunne bli brukt av autoritære regimer til å styrke de eksisterende maktstrukturene, like mye som til å fremme menneskerettighetene, og gi en stemme til de svake i samfunnet. På grunnlag av denne kunnskapen begynte utviklingsforskerne Norris og Zinnbauer (2002) sin forskning på medienes rolle i demokratiserings- og utviklingsprosesser. De mente at det var behov for å videreutvikle de eksisterende teoriene, som hadde vist seg å ikke stemme med utviklingen i mange land i Den tredje verden. I rapporten *Giving Voice to the Voiceless*, hevder de at massemediene vil ha en positiv innvirkning på ”good governance”⁷ og ”human development”⁸ bare hvis de fungerer effektivt som vaktbikkjer eller kontrollmekanismer, som kan holde de offentlige makthaverne ansvarlige. Samtidig må mediene fungere som et lett tilgjengelig sivilt forum, hvor alle borgerne kan få tilgang på den offentlige debatt. I praksis er imidlertid mediene ofte begrenset fra å utfylle denne rollen, særlig i autoritære stater hvor menneskerettigheter som ytringsfrihet og pressefrihet ikke respekteres. Til tross for medienes potensiale til å styrke demokratiet, er rammebetingelsene som mediene eksisterer innenfor ofte så dårlige at mediene ikke klarer å bidra slik man i utgangspunktet skulle anta. Elementer som begrenser medienes rolle kan være autoritære staters propagandaapparat, offisiell sensur, og juridiske restriksjoner på ytrings- og pressefrihet. Det kan dreie seg om streng injurielovgivning eller unntakstilstandslover. Norris og Zinnbauer har foretatt en stor kvantitativ undersøkelse der de ser på medienes effekt på utvikling i forhold til parametrene ”good governance” og ”human development” i 135 land i verden. Konklusjonen på undersøkelsen er at det i hovedsak er to forhold som særlig innvirker på medienes effekt. Disse er 1) Om man har ubundne og frie medier og 2) Om statens innbyggere har ubegrenset tilgang til disse mediene (ibid: 12).

Forskerne hevder at både uavhengighet og tilgang er nødvendig. Frie medier i seg selv er ikke tilstrekkelig for å garantere utvikling, hvis fattige mennesker er ekskludert fra mediene. De tenker da først og fremst på aviser, radio, fjernsyn og Internett.

⁷ Governance indikatorene som Norris & Zinnbauer (2002: 31) legger til grunn er: Political stability, rule of law, government efficiency and corruption.

⁸ Human development indikatoren som Norris & Zinnbauer (2002:30- 31) legger til grunn er tallene fra Human Development Index fra UNDP fra 2000. Dvs. Per capita GDP, economic equality, infant mortality, public health expenditure, life expectancy, adult literacy rate and percentage of secondary education.

Tilgang til mediene er heller ikke i seg selv tilstrekkelig, hvis mediene bare fremfører maktelitens tanker og ideer. Er mediene ukritiske i forhold til offentlig korrupsjon og maktmisbruk, feiler de i sin vaktbikkjerolle og holder ikke politikere og andre samfunnstopper ansvarlige overfor landets innbyggere. Oppsummeringsvis kan man si at Norris og Zinnbauers undersøkelse viser at stater som har inkorporert punkt 1) Ubundne og frie medier og punkt 2) Ubegrenset tilgang på disse, korrelerer sterkt positivt med de systemiske indikatorene ”good governance” og ”human development”. Norris og Zinnbauer foreslår derfor noen paktiske tiltak for å styrke medienes stilling. I tråd med de liberalistiske teoretikerne, fremhever de viktigheten av at mediene ikke er avhengige av statlig finansiering. Innblanding i redaksjonell politikk er enklere hvis myndighetene har en reell mulighet til å kvele en mediebedrift økonomisk. Norris og Zinnbauer fremhever i tillegg at det er viktig med en organisasjonsstruktur i mediebedriften som hindrer politiske utnevnelser av sjefer og redaktører. Intern pluralisme i en mediebedrift er også viktig, og ulike interesser bør være representert i styrene. I tillegg må det institusjonaliseres kanaler for tilbakemelding fra seere eller lyttere. Innringingsprogrammer kan være et eksempel på en slik kanal for tilbakemelding (ibid:2).

Wisdom J. Tettey (2002) fokuserer i rapporten sin *Media, Accountability and Civic Engagement in Africa* på det dialektiske forholdet han mener det er mellom teknologiske- og politiske endringer. Man ser store endringer i dag med utvikling av nye former for informasjonsteknologi, satelittfjernsyn, radio, Internett og mobiltelefoni, samtidig som man opplever en større liberalisering, mer ytringsfrihet og en styrking av det sivile samfunn. Disse endringene mener Tettey vil fungere som en katalysator for å konsolidere den tredje demokratibølgen, og hjelpe til i utbredelsen av demokratiske styreformer i hele verden. Tettey har hovedfokus på Afrika, og ser særlig på hvordan utviklingen av massemediene har hatt effekt på den relative makten som ulike aktører har innenfor forskjellige afrikanske politiske systemer. Han stiller spørsmålet: Har den bemerkelsesverdige oppblomstringen og utbredelsen av massemedier som har foregått de siste årene i Afrika sør for Sahara, blitt ledsaget av en tilsvarende utvidelse av en demokratisk uttrykksform og større transparens i forhold til statlige beslutningstakere? Hvilke stemmer og krav blir hørt? Tettey hevder at mediene

har et ansvar som de må være seg bevisst i en slik demokratiseringsprosess, fordi de på tre viktige områder er viktige bidragsytere til politisk ansvarlighet. Mediene kan:

- 1) Sikre at politikere forplikter seg til å gjennomføre en demokratiseringsprosess og demokratisk konsolidering gjennom å fremheve og støtte demokratiske prinsipper, prosesser og institusjoner.
- 2) Holde myndighetspersoner ansvarlige i forhold til det embetet de forvalter. Mediene kan og bør påse at disse ikke forsømmer sine ansvarsområder, og at de ikke deltar i aktiviteter som har en negativ effekt på statens sosio-økonomiske utvikling, for eksempel korrupsjon.
- 3) Mediene må også sikre at staten oppfører seg ansvarlig i forhold til alle mennesker i samfunnet, uavhengig av status. Som en konsekvens av dette påtar mediene seg en utdannings- og informasjonsrolle. Denne rollen består i at mediene må sikre at borgerne har en nødvendig forståelse av det politiske systemet, og at de vet hvilke rettigheter de har som borgere. (ibid:6).

På bakgrunn av undersøkelsen sin (av flere afrikanske land), konkluderer Tettey med at i de landene der mediene har vært sitt ansvar bevisst, i Kamerun, Senegal og Ghana, er det blitt større politisk transparens. I disse landene, hvor valgfusk og andre irregulære hendelser under valg er blitt rapportert i mediene, har dette stort sett fått følger i form av internasjonal overvåking og eventuelle gjenvalg. Tettey fremhever også den preventive rollen medienes tilstedeværelse har. Det er mye vanskeligere for myndighetene å drive valgfusk når de vet at pressen vil rapportere det. Medienes innblanding i afrikansk politikk har allikevel ikke vært uten konsekvenser verken for journalister eller redaktører. Det politiske drapet på mozambikanske journalisten Carlos Cardoso fremheves som et bilde på den innsatsen som flere afrikanske journalister må betale for å oppfylle sin vaktbikkjerolle, i land hvor verken ytringsfrihet eller pressefrihet er sikret gjennom lovverket (ibid:8).

3.5. Avsluttende kommentarer

Av de teoretiske bidragene ovenfor kan vi se at mediene er blitt fremhevet som en helt sentral demokratisk aktør de siste 400- årene. Allerede på 1600- tallet ble medienes vaktbikkje- og informasjonsrolle proklamert, og senere skulle også medie- og demokratiteoretikerne bli opptatt av medienes funksjon som et sivil forum. De klassiske medieteoriene som er behandlet i dette kapittelet gir teoretiske forventninger

om at hvis mediene skal ha en påvirkning på demokratisering, så vil det skje gjennom medienes informasjonsrolle, vaktbikkjerolle og sivile- forumsrolle. I den kommende analysen vil jeg i hovedsak fokusere på disse tre kjernefunksjonene til mediene, og se på hvordan de ansatte i Al- Jazeera oppfatter at kanalen gjennom disse rollene kan påvirke demokratiseringsprosesser i Midtøsten og i Qatar. Teoriene som jeg anvender er som tidligere nevnt meget generelle, og er i utgangspunktet tenkt i forhold til Vesten. Både Norris, Zinnbauer og Tettey har imidlertid vist at klassiske medieteorier ofte med små modifikasjoner, også kan anvendes på land utenfor Europa og USA. Mediene i land i Den tredje verden har ofte helt andre livsbetingelser enn medier i land i Vesten, dette må selvfølgelig tas hensyn til også i mitt tilfelle. Men siden teoriene er så pass generelle, har jeg allikevel valgt å bruke de klassiske medieteoriene som et rammeverk for å drøfte Al- Jazeeras evne til å påvirke ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten og i Qatar.

4. Bakgrunnskapittel om fjernsynskanalen Al- Jazeera

4.1. Innledning

Al- Jazeera satte seg på den internasjonale dagsordenen den 7. oktober 2001, da fjernsynskanalen CNN brøt sitt oppsatte sendeskjema den første dagen med amerikanske bombingene i Afghanistan for å sende, direkte fra Al- Jazeera, en seks minutters tale ved Osama bin Laden. Denne dagen ble den tidligere så anonyme satellittfjernsynskanalen med hovedkontor i Qatar, kjent for hele verdens fjernsynsseere. Selve kanalen ble startet ved at BBC World Service, som i mange år hadde sendt radionyheter til Midtøsten på arabisk, i 1995 undertegnet en avtale med det saudiarabiske medieselskapet Orbit. Avtalen gikk ut på at BBC skulle ta seg av nyhets-sendingene på Orbits fjernsynskanal i Midtøsten. BBC- Arabic Service hadde i 1994 rundt 14. millioner tilhørere, og det ble regnet med at man ville trekke disse tilhørerne med seg til den nye fjernsynskanalen. Med den massive finansielle støtten fra det store saudiarabiske selskapet Mawarid, trodde man at den nye kanalen ville bli det mest innflytelsesrike medieforetaket i Midtøsten. Ganske snart ble det imidlertid klart at de BBC- ansatte journalistenes aspirasjoner, og ledelsen i Orbits aspirasjoner for den nye kanalen, ikke samstemte. De største problemene oppsto fordi de saudiarabiske eierne i Orbit, som var tett knyttet til det saudiarabiske regimet, ikke ville tillate BBC-journalistene å rapportere fritt omkring kontroversielle spørsmål som korrupsjon, maktmisbruk og menneskerettighetsbrudd i de autoritære arabiske regimene. Og da journalistene fra BBC- Arabic Service, etter tjue måneders vanskelig samarbeid, i 1996 sendte et program om henrettelser i Saudi-Arabia, hvor man blant annet viste halshugginger, sa ledelsen i Orbit opp avtalen med BBC. Det var ut av dette kaoset at den nye kanalen Al- Jazeera oppsto, som en fugl Fønix av asken. Den unge emiren av Qatar, Sheikh Hamad bin Khalifa al- Thani, hadde lenge ønsket å starte en ny satellittkanal, og nå så han sin sjanse med så mange vel kvalifiserte journalister på markedet. I februar 1996 opprettet emiren, sammen med noen private investorer, satellittkanalen Al- Jazeera. Kanalen startet sendinger den 1. november samme året.

Mange av journalistene som i dag jobber i Al- Jazeera var med fra oppstarten av kanalen. De fleste hadde jobbet sammen i BBCs Arabic Service, som på grunn av sin kontroversielle redaksjonelle politikk mistet avtalen med Orbit. Denne felles arbeids-erfaringen fra BBC Arabic Service var noe som skulle vise seg å skape stor lojalitet og samhold blant de ansatte i kanalen, selv om de kom fra mange ulike land i Midtøsten. Dette samholdet skulle også bli viktig i fremtiden når det skulle storme som hardest rundt fjernsynskanalen.

Da USA gikk til krig mot regimet i Afghanistan i oktober 2001, ble det etter hvert flere innslag fra Al- Jazeera både på CNN, BBC og NRK. Al- Jazeera var den eneste fjernsynskanalen som hadde et kontor i Afghanistan, og kunne derfor eksklusivt sende direkte fra de første krigshandlingene på afghansk jord. CNN hadde opprinnelig også fått tillatelse av Taliban til å ha kontorer i Afghanistan, men hadde trukket seg ut siden det fra et amerikansk ståsted ikke så ut til å foregå mye av nyhetsinteresse i landet. For de som ikke visste om CNNs tillatelse til å sende herfra, kunne det synes som om Al- Jazeera hadde eksklusive rettigheter i Talibanregimets Afghanistan, og mange i Vesten stilte spørsmål ved kanalens lojaliteter. Al- Jazeeras kringkasting av talene til Bin Laden etter 11. september 2001 ble svært dårlig mottatt i Washington, hvor man mente at budskapet i talene kunne inneholde skjulte ordre til Al- Qaida- tilhengere om utførelse av nye terrorhandlinger. Fra amerikanske myndigheters side het det at man ville stille ledelsen i Al- Jazeera personlig ansvarlig hvis så skulle hende. Spekulasjonene omkring amerikanske antipatier mot kanalen ble forsterket i Midtøsten etter at Kabulkontoret til Al- Jazeera den 13. november 2001 ble truffet og ødelagt av en amerikansk rakett. Kontroversene som omgav kanalens operasjoner, policy, journalistiske integritet og dekning av krigen i Afghanistan, ble satt i medienes søkelys med artikler i *New York Times* og andre store aviser. Noen støttet Al- Jazeera og fremhevet kanalen som et eksempel på et ytringsfrihetens fyrtårn, mens andre igjen mente at journalistene misbrukte sin stilling og oppmuntret til arabisk radikalisme. Dette var imidlertid ikke første gang Al- Jazeera var ute i hardt vær. Helt siden åpningen av kanalen i november 1996, har kanalens kontroversielle tilnærming til nyhetene fått folk i Midtøsten til å sperre øynene opp.

4.2. "One opinion and the other opinion"

Al- Jazeera, som betyr øy eller halvøy på arabisk, sender fra en region med liten tradisjon for fri pressedekning. Nyhetssendinger på vanlige kanaler i Midtøsten domineres, slik de alltid har blitt, av ferdig sensurerte nyheter fra informasjonsministeriene i landene. Seerne får med seg presidentens gjøren og landen, og eventuelle statsbesøk. På underholdningssiden går det i libanesiske såpeoperaer og egyptiske filmer. Som den anerkjente professoren i medievitenskap Douglas Boyd hevdet på en internasjonal konferanse i Kairo februar 1999: *"The hardware of getting the signal out in a professional way becomes the goal, instead of the means, while the software is left to the existing diet of government news, cheap Arabic soap operas and the worst Hollywood programming. Once the signal is out, and the picture of the king or the ruler is seen against a background of classical music, the operation is declared a success."* (El- Nawawy & Iskandar 2002: 30).

Al- Jazeera har revolusjonert arabisk kringkasting ved å sende det ingen andre arabiske fjernsynskanaler har våget å sende, reportasjer og programmer som på ulike måter belyser den harde sannheten om arabisk liv, kultur og politikk. Man diskuterer temaer som etter arabisk standard blir oppfattet som tabuer, deriblant sex, polygami, korrupsjon innenfor de arabiske regimene, menneskerettighetsbrudd, kvinners sivile rettigheter og islamsk fundamentalisme. Al- Jazeera er i tillegg den første arabiske fjernsynskanalen som har latt israelske toppolitikere som Ehud Barak få tid på luften, og kanalen er derfor blitt beskyldt av mange arabiske ledere for å sympatisere med Israel. Mer enn noe annet er Al Jazeera likevel blitt kjent i Midtøsten for dens billedlige dekning av Den andre palestinske intifadaen som startet i september 2000. Direktesendte demonstrasjoner og usensurerte bilder av drepte og skadde har hatt en enorm effekt på arabiske seere, og har fått autoritære arabiske ledere til å beskyldte Al- Jazeera for å oppildne innbyggerne til opprør mot regimene, fordi Al- Jazeera indirekte viser seerne at lederne deres ikke gjør nok for å få til en løsning på Israel- Palestina-konflikten. I tillegg har både amerikanske og israelske kilder beskyldt Al Jazeera for å initiere ulovlige demonstrasjoner i de okkuperte palestinske områdene. Qatar hadde inntil februar 2003 mottatt over 400 offisielle klager fra andre arabiske regimer, på kanalens sendinger. Al- Jazeeras granskende journalistikk og uredde kritikk av de arabiske autoritære regimene har skaket hele den arabiske verden i dens grunnvoller. At kanalen har latt menneskerettsforkjempere, feminister og opposisjonelle som

kommunister og islamister få komme på luften, har gjort at representanter fra Al-Jazeera er blitt nektet adgang til flere arabiske land deriblant Algerie, Tunisia, Kuwait, Bahrain og Saudi-Arabia. I løpet av de siste fem årene har Al-Jazeera blitt bedt om å moderere eller sensurere sine sendinger fra personer som den nå avdøde palestinske presidenten Yasser Arafat, til USAs tidligere utenriksminister Colin Powell. Disse forespørslene er alltid blitt besvart ved å referere til kanalens tro på ytringsfrihet og journalistenes ønske om å presentere nyheter og saker som ”en mening, og en annen mening”, på arabisk ”al-rai w`al-rai al-akher”, en policy som er blitt kanalens slagord.

4.2.1. *Populær blant seerne men økonomisk svak*

Al-Jazeeras innflytelse strekker seg i dag langt utover Midtøstens grenser, noe man gjerne kan kalle ekstraordinært, siden kanalen i dag kun har sendinger på arabisk. Kanalen har blitt et førstevalg i forhold til nyheter både i Midtøsten og i arabiske samfunn utenfor Midtøsten. Det er få foretningshistorier fra Midtøsten som har fått så mye internasjonalt omtale som Al-Jazeera, og det er blitt fremhevet at kanalens suksess har styrket selvfølelsen til mange arabere. Al-Jazeera, med sine 50 millioner seere, er noe mange arabere også i Vesten kjenner at de kan være stolt over (Tucker 2003 [intervju]). Ali Al-Hail (2000), qatarsk forsker, hevder at rundt 70 prosent av de arabere som har parabolantenne er avhengig av Al-Jazeera som nyhetskilde. Den 11. september, og den etterfølgende krigen, trakk til seg enormt mange arabiske seere, og i måneden etter angrepet opplevde man i Midtøsten en økning i salget av parabol-tjenester på 300 prosent (ibid). Al-Jazeeras styrke og innflytelse i Midtøsten er imidlertid asymmetrisk i forhold til vertslandet Qatars innflytelse i regionen, en innflytelse som frem til Al-Jazeera ble startet har vært relativt minimal. Kanalens tilstedeværelse i Qatar har på mange måter satt Qatar på kartet, og har etter 1996 svekket de tradisjonelle regionale stormaktenes rolle. Som tidligere nevnt er det Saudi-Arabia og Egypt som siden 1960-tallet har dominert mediene i Midtøsten, og man har i disse landene hatt vansker med å akseptere Al-Jazeeras kontroversialitet, popularitet og vekst. Fra saudiarabisk hold har man forsøkt å knekke kanalen økonomisk gjennom å nekte å reklamere på kanalen. Reklamebransjen i Den arabiske golfen domineres totalt av saudiarabiske foretak, og man har trodd at Al-Jazeera ikke vil klare seg økonomisk gjennom en slik boikott. Denne boikotten, ledet fra Saudi-Arabia, har også

ført til at andre lokale og store transnasjonale selskaper har holdt seg borte fra Al-Jazeera, i frykt for å støte fra seg de andre regimene i regionen og derved miste viktige foretningskontrakter (www.meib.org/articles 10.02.02). Uten støtte fra emiren i Qatar hadde antakeligvis kneblingsprosjektet mot Al-Jazeera lyktes. For mens andre arabiske fjernsynsstasjoner henter 90 prosent av inntektene sine fra salg av reklametid, dekker disse inntektene i dag under 40 prosent av utgiftene til Al-Jazeera. I følge Al-Jazeeras markedssjef Jihad Ballout (2003 [intervju]), sliter kanalen økonomisk, men klarer for øyeblikket å dekke de løpende utgiftene. Kanalen er imidlertid avhengig av midler fra den qatarske staten til alle nyetableringer og investeringer.

Al-Jazeera hadde aldri vært en realitet uten det rentefrie etableringslånet de fikk i 1996 på \$ 137 millioner fra den qatarske emiren. Lånet var ment å subsidiere kanalens drift de første fem årene, og så skulle kanalen klare seg selv ved hjelp av reklameinntekter, salg av programmer, teknisk ekspertise og utlån av utstyr. Da reklameinntektene sviktet, ble det imidlertid klart at dette målet var urealistisk å nå. Al-Jazeera finansieres fortsatt i dag, for en stor del, gjennom bevilgninger over det qatarske statsbudsjettet. Tallene holdes hemmelige, men det estimeres at den qatarske staten hvert år bruker om lag \$100 millioner for å opprettholde kanalens drift. I 2002 jobbet det rundt 400 journalister i kanalen, 70 av disse som utenrikskorrespondenter. Tallet på utenrikskorrespondenter er meget høyt, og det er dyrt for kanalen. Satsing på kvalitet har imidlertid vært et varemerke for Al-Jazeera, og kanalens ledelse ser ikke for seg at man skal spare kostnader ved å kutte ned på antallet ansatte. De mener derimot at de har oppdaget et nytt marked for seriøs og uavhengig nyhetsjournalistikk, og ser heller at Al-Jazeera ytterligere spesialiserer seg på utenriksstoff og politiske analyser, noe som tidligere ikke vært satsningsområder innenfor arabiske medier.

Utformingen av programmene på Al-Jazeera er også litt annerledes enn på de tradisjonelle kanalene i Midtøsten, fordi man legger vekt på å få seerne til å ta stilling til ulike tema ved for eksempel å fokusere på innringingsprogrammer, i stedet for rene studiodebatter. Utviklingen av mobiltelefoni som har skjedd de siste årene i de fleste landene i Midtøsten, har gjort det mulig for Al-Jazeera å satse på innringingsprogrammer. For bare ti år siden hadde f.eks. de fleste egyptere ingen utenlandslinje fra sin fasttelefon, og slik er det fremdeles i dag, men på grunn av at de fleste har fått

mobiltelefon, er det blitt mulig å satse på at seere fra alle land i regionen skal ringe inn.

I kjølvannet av Al- Jazeeraas suksess er det oppstått noen konkurrerende kanaler. De to viktigste konkurrentene er *Abu Dhabi (Business) Channel* og *Al- Arabiyya*, som sender fra henholdsvis Abu Dhabi og Dubai. Foreløpig ser det ikke ut som om de vil legge seg på den samme kontroversielle linje som Al- Jazeera, og journalistene i Al- Jazeera ser ikke faren for utkonkurrering som overhengende. De fleste anser denne konkurransen som bra, selv om de irriterer seg over disse nye kanalenes forsøk på å stjele gode kolleger fra Al- Jazeera ved å tilby dem skyhøye lønninger.

4.2.2. Programmer og fjernsynsverter med stjernestatus

Hver tirsdag kveld klokken 9.05 GMT setter millioner av mennesker seg foran fjernsynsskjermen for å se på et av Al- Jazeeraas mest populære og kjente debattprogrammer, *Opposite Direction*, ledet av Faisal Al- Kassim, en fjernsynsvert med stjernestatus i Midtøsten. *Opposite Direction*, eller *Al Ittijah Al Mo'akis* som programmet heter på arabisk, er lagt opp etter modell fra CNNs *Crossfire*. To debattanter med helt forskjellige synspunkter på en sak møtes i studio til en to times diskusjon der både innringninger, e- post og fakser tas imot fra seerne. Det går til tider meget hardt for seg i studio, hvor det kan regne med skjellsord og anklager mellom debattantene. I debatten om polygami mellom den kjente jordanske feministen Tujan Faisal og den islamistiske forfatteren Safinaz Kazem, ble Kazem så forbannet over Faisals utsagn om at polygami var en gammeldags og utdatert praksis at hun midt i programmet stormet ut av studio i sinne. Safinaz Kazem mente at Tujan Faisals meninger stred mot Koranen, og at dette kunne koste henne evig fortapelse. Noe av det samme skjedde noen måneder senere da tidligere statsminister i Algerie Reda Malek ble angrepet i studio av en islamist, Malek forlot også studio i sinne. Siden *Opposite Direction* sendes live, får seerne med seg alt som foregår i studio, og da Safinaz Kazem stormet ut i sinne var dette noe det ble snakket om i lange tider, siden det var første gang noe slikt hadde hendt i arabisk fjernsynshistorie.

Fjernsynsverten Faisal Al- Kassim, som var en av 11 barn i en fattig bondefamilie i den syriske regionen Jebel Arab, har i Midtøsten fått tilsvarende kjendisstatus som filmstjerner og kjente sangere. Al-Kassim, som alltid har interessert seg for media,

fikk da han var 14 år oppfylt sin drøm om å besøke Damaskus Radio, noe som dannet grunnlaget for hans senere valg om å studere drama og teater ved Hull University i England, og å bli journalist. Faisal Al- Kassim jobbet sju år som ”ankermann” i BBCs Arabic Service før han begynte i Al- Jazeera (Hirst 2002). Faisal al- Kassim og hans kolleger kan fritt velge tema og debattanter til sine show, fordi debattprogrammene på Al- Jazeera på mange måter er uavhengige enheter der sjefsredaktøren verken har innflytelse over programmenes innhold eller hvem som inviteres som gjester. Ibrahim Hilal (2003), som var sjefsredaktør i kanalen frem til mars 2004, sa i et intervju at han mente dette var uheldig, fordi det ikke gjorde det mulig for den redaksjonelle ledelsen å legge en overordnet strategi for hele programutvalget ved Al- Jazeera. Hilal skulle nok også noen ganger ønsket seg litt mer kontroll over debattprogrammene, som av og til har en tendens til å gå litt over styr. Faisal Al- Kassim mener derimot at det han gjør er helt nødvendig og i intervjuer har han uttalt: *”I am quite convinced that what hinders progress in the Arab World is the absence of free press. The dirt in our society has been swept under the carpet for too long. But I am certain that this won’t be the case for much longer. Arabs are beginning to engage in lively debate over their political and social predicament. And Al- Jazeera offers a ray of hope. One day a free Arab press may help to create a real democracy in the Arab World.”* (Hirst: 2002). Det skal understrekes at Opposite Direction ikke er et program der mennesker diskuterer eller krangler for underholdningens skyld. De fleste temaene som tas opp er svært brennbare, man diskuterer islamisme, polygami, blasfemi, arabiske lederes maktmisbruk, korrupsjon og andre saker som setter sinnene i kok hos mange arabere, også utenfor studio i Qatar. I 1997 ble egypteren Nasser Hamid Abu Zeid invitert i studio. Abu Zeid er blitt anklaget for apostasi som betyr frafallenhet fra den islamske troen, en synd som skal straffes med døden i følge islam. På grunn av disse anklagene er Abu Zeid i Egypt blitt tvangsskilt fra sin muslimske kone, og har flyktet til Nederland hvor han i dag lever i eksil. Abu Zeid regnes av mange som Den arabiske verdens Salman Rushdie, og mange mennesker i Midtøsten har naturlig nok hørt om ham. Det var imidlertid ingen som hadde sett ham på fjernsyn eller hørt ham fortelle sin egen historie før han opptrådte som gjest hos Faisal Al- Kassem i Opposite Direction på Al- Jazeera (ibid: 99). Dette viser Al-Kassims målsetning med programmet. Han ønsker at det skal være en katalysator for å sette i gang debatter om kontroversielle tema i Den arabiske verden.

Et annet populært debattprogram er *More Than One Opinion*, eller *Aktar Men Ra'y*, som blir ledet av Samy Haddad. More Than One Opinion er et ukentlig program som sendes hver fredag, programmet er lagt opp som Opposite Direction, hvor to mennesker med motsatte meninger møtes til diskusjon. Tema som debatteres kan være politiske, økonomiske, sosiale, vitenskapelige eller kulturelle av natur. Selv om Samy Haddad er like provoserende som Faisal Al- Kassim i sin opptreden i studio, når populariteten til dette programmet ikke helt opp til Opposite Direction.

Al- Jazeera har fått masse kritikk av debattprogrammene sine både fra medievitere, journalister og politikere. Mange av disse har anklager Al- Jazeera for å drive med sensasjonsvirksomhet, siden de fleste av programlederne på kanalen bare inviterer mennesker med fundamentalt motsatte meninger til sine debattprogrammer. Mange vil hevde at to motsatte meninger ikke er nok for å kunne belyse et dilemma grundig, man trenger også mer moderate vinklinger på temaene. Ofte ender programmene opp i rene utskjellingskonkurranser av motstanderen, à la Ricky Lake Show, noe kritikere mener ikke hører hjemme på seriøst fjernsyn. Både Faisal Al- Kassim og Sami Haddad forsvarer allikevel programoppbyggingen sin ved å understreke at de arabiske seerne, som for øyeblikket befinner seg i en opplysningsfase, trenger action i studio for å engasjere seg. De ser imidlertid, at etter hvert som seerne modner på dette planet bør debattprogrammene på Al- Jazeera ligne mer på "siviliserte" debattprogrammer i f.eks. europeisk fjernsyn. Al-Kassim og Haddad mener imidlertid at for øyeblikket må den nye ytringsfriheten utnyttes for fullt og ingen meninger, selv de mest ekstreme, må skjules for seerne. Regionen Midtøsten er full av mennesker med sterke meninger, og dette må ikke feies under teppet.

Alle debattprogrammene på Al- Jazeera består imidlertid ikke av at to mennesker møtes til ordkrig i studio. I programmet *Without Frontiers*, eller *Bila Houdod*, inviterer programleder Ahmed Mensur en gjest i studio for å diskutere en aktuell sak. Programmet blir av mange sammenlignet med Tim Sebastians *Hard Talk*, som sendes på BBC- World. Gjestene i Without Frontiers er som oftest politikere, partiledere, intellektuelle, eller eksperter på for eksempel islam. Mensur har hatt mange nåværende og tidligere statsledere i studio, både presidenten i Yemen og i Algerie har vært gjester, og programmet hans er meget populært, siden Mensur ikke er redd for å stille

kjendisgjestene provoserende og vanskelige spørsmål. Seerne har også anledning til å delta i programmet ved å fakse eller ringe inn spørsmål og kommentarer til sakene som blir diskutert. Enkelte ganger har programmet så stor pågang at telefonlinjene bryter sammen (Mensur 2003 [intervju]). I et intervju med Malaysias statsminister Adel Hadi Owang den 31.10.01, fokuserte Mensur på Malaysias stillingtagen til krigen i Afghanistan. Owang hevdet at det malaysiske folk var mot krigen i Afghanistan, fordi den ville føre til drap av sivile mennesker. Mensur provoserte Owang med å stille ham et spørsmål om amerikanske motiver med å gå til krig og Owang begynte å skrike at det lå skjulte motiver bak USAs avgjørelse. Owang hevdet at man måtte få fokus på Sionismens innflytelse på vestlig opinion, og Israel burde bli stemplet som terroriststat på grunn av statens overgrep mot palestinerne. Debatten fortsatte meget opphetet, men ble til slutt avsluttet med at begge ble enige om at den pågående krisen i alle fall hadde økt interessen i vestlige land for islam og de politiske konfliktene i Midtøsten (El-Nawawy & Iskandar 2002: 107). I en annen "episode" av Without Frontiers, ble den tidligere algeriske utenriksministeren Boutefliqa så forarget på Ahmed Mensurs spørsmål, at han etter intervjuet på Without Frontiers valgte å stenge Al- Jazeeras kontorer i Algerie. På spørsmål om hvorfor celebriteter i det hele tatt stiller opp i Without Frontiers, svarer Ahmed Mensur at statsledere og andre kjendiser stiller opp i programmet, fordi de vet at om de gjør en god figur i programmet så vil det være meget god gratis reklame for dem selv, men det å stille opp til utspørring innebærer selvfølgelig også muligheten for å gjøre en svært dårlig figur.

Top Secret, på arabisk *Serri Lell Ghaya*, heter et annet profilert program på Al-Jazeera. Top Secret er bygget opp som en dokumentar, og programmet forsøker å gå i dybden på ulike aktuelle, men hemmeligholdte hendelser. Hvis man skal sammenligne programmet med noe innenfor norsk fjernsyn vil vel Brennpunkt, som sendes på NRK1, være det nærmeste. En episode av Top Secret, som ble laget av Al- Jazeeras byråsjef i London Yosri Fouda, gransket flystyrten til Egypt Airs fly 990 utenfor Massachusetts i 1999, der 217 mennesker ble drept. Man prøvde i programmet å belyse om selve styrten kunne ha skyldtes at piloten ville begå selvmord, det gjorde de ved å gå gjennom informasjon som blant annet de egyptiske myndighetene hadde skjult for offentligheten. Top Secret er ansett som meget kontroversielt, fordi

redaksjonen graver opp saker som ikke tåler dagens lys og legger det frem for seerne i beste sendetid. Det kan dreie seg om offentlig eller privat maktmisbruk, korrupsjon eller lignende.

Exclusively Women heter Al- Jazeeraas eneste eksklusive kvinneprogram. Programmet ble startet av den palestinsk- syriske journalisten Dima Al- Kathib, som sammen med noen kvinnelige kolleger ønsket å sette fokus på viktige saker i den moderne arabiske kvinnens liv. Det fantes allerede mange programmer på andre arabiske fjernsynskanaler som rettet seg mot arabiske kvinner. Disse fokuserte imidlertid stort sett på sminke, mote, matlaging eller hvordan kvinner på andre måter skulle tilfredstille ektemannens behov. Al- Jazeera ønsket å se på andre sider ved kvinners liv. *"Exclusively Woman is a program that we wanted to use to show that there are women who can think in the Arab World. They don't just look nice and cook nice food and do their traditional mission in society, but also think, and they can talk and debate in all aspects of life. So this program is supposed to be like a space for women to express their point of view. Arab women expressing their point of view regarding what's happening in the world."* (Al- Kathib 2003 [intervju]). I *Exclusively Women*, som i dag ledes av den tunisiske journalisten Leila Chayeb, fokuserer man på tema som polygami, fatwaer mot kvinner, kvinnelig seksualitet, kvinner i arbeidslivet, NGOer som jobber for å bedre kvinners situasjon osv. Chayeb (2003 [intervju]) fortalte at de tidligere hadde sendt et program om kvinner i forsvaret, der de blant annet hadde intervjuet en kvinnelig oberst i Libya. Chayeb medgav at verken hun eller de fleste av seerne som deltok i programmet hadde trodd at det fantes slike kvinner i Midtøsten. I februar 2003, før krigen i Irak, reiste Chayeb og hennes assistent til Irak for å intervju kvinner i Bagdad og Basra om deres sorger og bekymringer i et sanksjonsrammet Irak. Møtene med kvinnene i programmet gjorde sterk inntrykk på seerne og på programlederne. Særlig vanskelig var hjelpeløsheten til mødrene til de kreftsyke barna som bare lå og ventet på døden.

Mange intellektuelle kvinner føler at de ikke er blitt tatt på alvor i arabiske medier. I *Exclusively Women* får de mulighet til å prate om ting de er opptatt av. Selve programmene legges opp med en innledende dokumentar, så diskuterer ekspertene som man har invitert til studio hva de har sett, og til slutt åpnes telefonlinjene for seerne som kan ringe inn og komme med sine kommentarer og spørsmål (ibid).

Al- Jazeeraas religiøse program heter *Religion and Life*, på arabisk Sharia Wal-Hayat. Programmet er et to-timers talk-show hvor gjester i studio diskuterer saker relatert til effekten av globalisering og modernisering på muslimers liv. Programmet ledes av Yousef Al- Qaradawi, som er professor i islam ved universitetet i Qatar. Qaradawi er selv en kontroversiell skikkelse som på grunn av sine politiske meninger og tilknytning til Det muslimske brorskapet en årrekke satt fengslet i hjemlandet Egypt. I Den arabiske golfen regnes han imidlertid som en relativt liberal sheikh. Av saker som har vært diskutert i Religion and Life kan islamsk styre, den islamske republikk, seksualitet, polygami, og kvinnelig omskjæring nevnes. Programmet har blitt kritisert fordi de ofte har latt mennesker med fundamentalistiske ideer få tale sin sak. Mange seere mener at f.eks. forkjempere for kvinnelig omskjæring ikke hører til i beste sendetid på en progressiv kanal som Al- Jazeera (Bahry 2001:93).

4.3. Organiseringen av Al- Jazeera og kanalens fremtidsperspektiver

Det kan være vanskelig å få oversikt over selve organiseringen av satelittkanalen Al- Jazeera. Det som kanskje virker mest uoversiktlig er den geografiske spredningen av de ulike enhetene. Selve fjernsynskanalen ligger i utkanten av den qatarske hovedstaden Doha. Herfra sendes de fleste programmene og alle nyhetsbulletinene. Nyhetsavdelingen ligger også her, og her foregår all fjernsynsproduksjon og programplanlegging. Sjefsredaktøren har sitt kontor i denne bygningen, og dette regnes som selve hjertet i kanalen. Markedsavdelingen, som står for all markedsføring og pressekontakt, ligger imidlertid i 9. etasje i en skyskraper ved navn Salam Towers helt nede i Doha by. Trenger en brosjyrer, som det finnes helt minimalt av, er dette stedet å kontakte. Salgskontoret for Al- Jazeera artikler, kopper og t-skjorter, ligger et helt annet sted, lenger sør- øst på cornichen (strandpromenaden). Al- Jazeera Net, kanalens populære nettsider, som er en annen viktig Al- Jazeera enhet, ligger sør- vest i Doha i tredje etasje i en blokk like ved siden av Det amerikanske sykehuset i byen.

Al- Jazeera startet i mars 2003 en engelskspråklig nettside, etter at kanalen siden opprettelsen i 1996, hadde mottatt tusenvis av henvendelser fra mennesker rundt omkring i verden som ønsket at Al- Jazeera også skulle åpne sine sendinger og

debattfora for mennesker uten arabiskkunnskaper. De fleste av dem som henvendte seg til kanalen, sa at de så Al- Jazeera som en viktig alternativ nyhetskilde til de dominerende vestlige nyhetsstasjonene CNN og BBC. I dag arbeider det cirka 35 personer bare med den engelskspråklige nettsiden, et antall redaktøren bare tror vil stige siden etterspørselen etter deres tjenester bare er økende. Daværende sjefsredaktør Ibrahim Hilal (2003 [intervju]) fortalte at Al- Jazeera, i tillegg til de engelskspråklige nettsidene, har konkrete planer om å utvide fjernsynssendingene sine med flere fjernsynskanaler. De ønsker å utvide driften med å starte opp en engelskspråklig fjernsynskanal, en dokumentarkanal, en filmkanal, en barnekanal og en businesskanal. En egen sportskanal ble etablert allerede i november 2003. Realiseringen av utvidelsesplanene avhenger imidlertid av om Al- Jazeera får finansiell støtte til dette fra den qatarske staten. Det er også håp om at kanalen skal kunne sponse deler av utvidelsen ved hjelp av private investorer. Man planlegger også å etablere et medie-treningssenter på Al- Jazeera, hvor journalister fra Midtøsten skal kunne få opplæring i fri pressedekning, noe ledelsen i Al- Jazeera ser for seg at kan bli en lønnsom affære. Hvis disse planene skal kunne realiseres må imidlertid Al- Jazeera omorganiseres organisatorisk, og kanalen må flytte inn i nye og større lokaler hvor man kan samle og bedre koordinere alle enhetenes virksomhet. Plassmangelen er i dag åpenbar både i nyhets- og nettavdelingen. Samtidig må det ansettes flere nye journalister og teknikere som må trenes opp i Al- Jazeeras ånd. De fleste journalistene som kommer til kanalen fra andre mediebedrifter i Midtøsten, er ikke vant med å praktisere så stor grad av ytringsfrihet som man har i Al- Jazeera, og for bli kvitt selvsensuren, trengs opplæring og sosialisering inn i kanalens redaksjonelle politikk. Dima Al- Kathib (2003 [intervju]), som har hatt opplæring med mange nye journalister, forteller at i begynnerfasen er de nyansatte journalistene ofte redde for hvilke konsekvenser deres usensurerte nyhetsdekning vil få for dem og familiene deres i hjemlandet. Etter hvert får de imidlertid mer selvtillit og føler seg mer komfortable med den nye åpenheten. Dima Al- Kathib hevder at etter å ha jobbet en stund i Al- Jazeera, er det svært få av journalistene som kan tenke seg å gå tilbake til mer "mainstream" arabiske fjernsynskanaler, fordi de etter å ha opplevd friheten i Al- Jazeera føler seg kneblet her. *"Lots of people (new journalist in Al- Jazeera) are like: No, no. I am Algerian, I can't do this reporting on Algeria. And*

some people are afraid that when they go back home on holiday their governments will put them into jail or something, and they are afraid, definitely afraid. So many times I told them: We can do this! And then they cover this event even though they are a bit careful. Next time they will go a little bit further, until they got to the top. And I know they feel really good when they do this.” (ibid).

4.4. Avsluttende spørsmål

Som vi har sett ovenfor har fjernsynskanalen Al- Jazeera mange ulike sider. Kanalen oppstod som en fugl Fønix fra asken og klarte seg så bra gjennom de første vanskelige oppstartsårene, at kanalens ansatte i dag kan skryte av et daglig seertall på 50 millioner. Al- Jazeera er imidlertid meget avhengig av den økonomiske og politiske støtten kanalen får fra det qatarske regimet, og kunne neppe klart seg uten denne. Med den politiske situasjonen i Midtøsten i dag er det imidlertid viktig å stille seg spørsmålet om det er realistisk å tro at en så kontroversiell fjernsynskanal som Al- Jazeera har mulighet til å overleve uten en sterk mentor. Spørsmålet er om Al- Jazeera vil kunne fortsette med sin uredde redaksjonelle linje med det massive presset på ”å moderere seg”, som er kommet fra den amerikanske regjeringen på den ene siden og fra arabiske statsledere på den andre.

Har kanalens åpenhet i forhold til å la opposisjonspolitikere, menneskerettighetsforkjempere, feminister og islamister komme til orde ført til større åpenhet og demokratisering i Midtøsten og i Qatar? På hvilken måte har dette eventuelt skjedd? Og er det for mye å forvente av Al- Jazeera at de skal kunne ha hatt noen påvirkningskraft i denne retning? Dette er spørsmål som vil bli forsøkt besvart i de neste to kapitlene.

5. Analyse

5.1. Innledning

I analysen vil hovedfokus ligge på de ansatte i Al- Jazeera oppfatning av kanalens evne til å påvirke ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten. Jeg har 800 sider intervjumateriale fra Qatar, og dette vil jeg i her bruke som empiri for å forsøke å besvare problemstillingen for oppgaven. Jeg vil gjøre det på den måten at jeg drøfter de ansattes oppfatninger om kanalens påvirkning (empirien) på ytringsfrihet og demokratisering, mot de teoretiske forventningene som klassiske medieteorier predikerer i dette henseende. I følge klassiske medieteorier vil demokratisering ved hjelp av mediene skje gjennom medienes informasjonsrolle, vaktbikkjerolle og sivilt-forumsrolle. Medieteoriene som jeg anvender er i utgangspunktet laget i forhold til Vest- Europa, til land som i dag har substansielle demokratier. Selv om styresettet i de fleste landene i Midtøsten i dag ligger langt fra dette idealet, kan man likevel se at relativt frie mediebedrifter som Al- Jazeera på mange måter utfordrer sine politiske handlingsrom og fyller roller i samfunnet som man ikke skulle tro var mulig verken i Qatar eller i de andre landene i Midtøsten. Ved å operasjonalisere klassiske medieteorier, og la disse danne et rammeverk for å systematisere og analysere intervju-materialet fra de ansatte i Al- Jazeera, vil jeg forsøke å avdekke kanalens påvirkningskraft på ytringsfrihet og demokratisering. I denne forbindelse er det viktig å understreke at ingen av kategoriene, verken vaktbikkje, informasjon eller sivilt- forum er helt klart atskilte kategorier. Enkelte momenter vil kunne plasseres under flere kategorier, alt etter som hvordan man vurderer dem, og hva man legger hovedvekt på. Jeg velger allikevel å bruke en klassisk inndeling av medienes roller for å systematisere empirien og derved også å gjøre analysen min mer oversiktlig.

Jeg vil i analysen hovedsakelig diskutere Al- Jazeeras påvirkning i hele regionen Midtøsten, ikke bare i ett land, siden fjernsynskanalen Al- Jazeera har et meget internasjonalt nedslagsfelt. Journalistene i kanalen kommer fra de fleste landene i regionen, og deres redaksjonelle fokus er ikke nasjonalt (i forhold til Qatar). Deres fokus er

snarere internasjonalt, rettet mot det de ansatte i Al- Jazeera selv anser som viktige regionale og internasjonale spørsmål. Når jeg enkelte ganger fokuserer spesielt på Al- Jazeeras innflytelse i Qatar, vil det være fordi kanalens rolle i Qatar av og til skiller seg ut i forhold til den rollen kanalen spiller ellers i Midtøsten.

5.2. Al- Jazeeras informasjonsrolle i Midtøsten

Medienes informasjonsrolle, slik den blir fremstilt i de klassiske medieteoriene, går ut på at mediene skal være en informasjonskanal mellom velgerne og de valgte. I et demokrati forventes det at mediene skal innhente og spre den informasjon som er nødvendig for at velgerne skal kunne ta opplyste og riktige avgjørelser ved valg. De styrende myndigheter forventes å kommunisere med borgerne gjennom mediene og få informasjon om folkets ønsker gjennom de samme kanalene.

Arabiske mediers informasjonsrolle vil imidlertid fortegne seg litt annerledes enn i idealmodellen, som er beregnet på demokratier i Vesten. I Midtøsten må man tenke noe bredere i forhold til oppfyllingen av denne rollen og se mer på hele informasjonsaspektet. Fokus ligger ikke på den snevre kommunikasjonen mellom velgere og de valgte, som teoretikerne legger vekt på, men mer på en kommunikasjon mellom de som styrer (de autoritære regimene) og de styrte (borgerne), siden de fleste landene i Midtøsten ikke er demokratier med reelle valg til en nasjonalforsamling, en demokratisk samfunnsinstitusjon som de fleste medieteorier legger til grunn. Hvis man skal anvende disse teoriene på land i Midtøsten eller andre land uten substansielle demokratier, må man derfor fokusere litt alternativt.

5.2.1. Al- Jazeeras uttalte ambisjoner i forhold til informasjonsrollen

I alle intervjuene som jeg har hatt med de ansatte i Al- Jazeera, er kanalens informasjonsrolle blitt fremhevet som grunnlaget for kanalens eksistensberettigelse. Al- Jazeeras målsetning er å gi seerne objektiv og omfattende informasjon om nyheter og diskusjoner som foregår både i land i Midtøsten og i land ellers i verden. Den daværende sjefsredaktøren Ibrahim Hilal (2003 [intervju]) uttalte: *"Our mission is very clear, we are a news channel, we report the news, we tell the news accurately, comprehensively, objectively and as fast as we can."* Det samme poenget ble understreket av journalisten Dima Al- Kathib (2003 [intervju]): *"Our sole objective is to provide the Arab world with objective news that is independent*

of any interests and also to talk about things, everything. Politics, social, human rights and womens issues, religion, talk about everything that opens up horizons in the Arabic mind." I begge sitatene understrekes viktigheten av uavhengighet og objektivitet, to egenskaper som de ansatte i Al-Jazeera fremhever som ekstremt viktige. De ansatte påpeker at kanalens legitimitet hos de arabiske seerne avhenger av at seerne opplever at kanalen formidler informasjon som verken er tilrettelagt for å glede arabiske eller amerikanske statsledere. På kanalens engelske nettsider finnes en formålsparagraf for kanalen. I denne heter det at: *"Our team of dedicated journalists with their multi-national education and diversified backgrounds share a common set of attributes; objectivity, accuracy and a passion for truth."* (<http://english.aljazeera.net>: 21.04.2004). Det faktum at kanalens journalister kommer fra mange forskjellige land, og at de har ulik utdanning og erfaringsbakgrunn, fremheves som en stor fordel i forhold til kanalens mulighet til å formidle pålitelig og sannferdig informasjon til sine seere. Mange av journalistene i kanalen har omfattende nettverk i sine respektive hjemland som Al-Jazeera nyter godt av når kanalens journalister for eksempel blir utestengt fra å rapportere fra disse landene.

Rent nyhetsmessig ligger hovedfokus på å formidle informasjon fra Midtøsten til seere i Midtøsten, fordi seerne i denne regionen, av journalistene i Al-Jazeera, anses for å være sulteførede på objektiv nyhetsdekning fra sin egen region. *"We in Al-Jazeera will try to continue our message of enlightening, give inside information about the things that are happening, especially in Arab communities and Islamic communities. We will try to shed light on the matters that should be put in the right framework. We will try to promote freedom of speech. We will try to continue walking on, creating an atmosphere of democracy inside Arab communities. We will try to create a politically enlightened layer of educated people who are familiar with their causes."* (Sahali 2003 [intervju]). I dette siste sitatet knyttes Al-Jazeeras informasjonsrolle til en målsetning om å fremme ytringsfrihet og demokrati i arabiske samfunn. Ifølge informanten er Al-Jazeeras rolle å informere seerne om hva som skjer politisk i regionen, derigjennom å skape et politisk bevisst lag i befolkningen som vil jobbe for større åpenhet og demokrati. Selv om ikke alle de ansatte i Al-Jazeera nødvendigvis vil stille seg bak Sahalis uttalelser, vurderer jeg, på bakgrunn av intervjumaterialet, at mange av de ansatte i Al-Jazeera føler at den informasjonsrollen som kanalen har i regionen kan føre med seg større ytringsfrihet og åpenhet i Midtøsten. Dette synspunktet oppfattes kontroversielt i den delen av verden som kanalen virker. Enhver målsetting, eller ethvert ønske om endring i mer

demokratisk retning, er et politisk standpunkt mot den bestående samfunnsorden som naturlig nok møter motstand fra dem som har privilegier under det sittende regimet. De ansatte i Al- Jazeera er klar over dette, men flertallet av informantene mener likevel at anstrengelsene gir så positive resultater i form av blant annet større ytringsfrihet, at det er verd ”bråket” som ofte oppstår i etterkant fordi enkelte personer eller regimer føler seg ydmyket eller angrepet. Utsagnet fra den siste delen av intervjuet med Dima Al-Kathib (2003) illustrerer de ansatte i Al- Jazeeras optimisme i forhold til kanalens evne til påvirkning i demokratisk retning: *“We are practicing freedom of expression and therefore giving an example. So in that way maybe we are teaching the viewers indirectly, but our aim is just to open up horizons. And what I would like to see is people making up their own opinion about things, instead of repeating the meanings that are sort of imposed on them by their regimes. If Al- Jazeera made that happen; every Arab person would think and not just repeat sentences that they learned in their childhood from our regimes, then that’s it, that’s my mission.”*

5.2.2. *Hvordan oppfyller Al- Jazeera sin informasjonsrolle i praksis?*

De ansatte i Al- Jazeera jobber på mange måter for å oppfylle kanalens informasjonsrolle. Dette skjer først og fremst via kanalens daglige nyhetsbulletiner, hvor regionale og internasjonale nyheter presenteres på en profesjonell og utdypende måte. Det spesielle ved Al- Jazeeras nyhetssendinger er at de inneholder mange direkteoverførte tv-bilder hvor journalisten enten er til stede i bildet og snakker på luften, eller hvor journalister eller gjester i studio kommenterer de direktesendte bildene, mens kameraet går. Flere av kanalens kameramenn og journalister er blitt drept i situasjoner hvor de har stått midt i skuddlinjen og formidlet situasjonen på bakken for Al- Jazeeras seere. Direkteoverføringer fra konfliktområder brukes veldig mye av Al- Jazeera. Dette virkemiddelet blir ifølge journalistene i kanalen brukt for å formidle nyheter så troverdig som mulig til kanalens seere. Direkteoverføringer kan selvfølgelig også være fargede eller skjeve fordi journalister og redaktører velger hvilke hendelser man skal sende direkte fra, men samtidig får seerne ved direktesendinger selv muligheter til å gjøre seg opp en mening om hva bildene viser. I nyhetsredaksjonen vet man ikke hva bildene vil vise, og mulighetene for å klippe bort ubehagelige scener (sensur) er ikke til stede. Det er særlig Israel- Palestinakonflikten, krigen i Afghanistan og krigen i Irak som blir dekket på denne måten. I disse konfliktområdene har Al- Jazeera etablert permanente byråer, og kanalen bruker store ressurser for å få dekket alle aspekter ved

disse konfliktene, som oppleves svært viktige for de fleste av kanalens seere. Al-Jazeera har imidlertid over 70 utenlandskorrespondenter på verdensbasis, og det er ikke bare saker fra Midtøsten som dekkes på en utdypende måte. *"We have developed an agenda in Al- Jazeera which is an agenda of covering parts of the world that mainstream media tend to ignore, for instance South Asia, Pakistan, Afghanistan, South East Asia, Indonesia, and also other parts of the world in dept. Not only Palestine, Israel, Egypt. Society, culture and politics here. Morocco, Oman, Bahrain, the Gulf. We have a coverage that I don't think any of the mainstream western media networks have, because they tend to see the Arab world, and also the rest of Asia, through the prism of war, conflict and terror. So you know we try to give a wider perspective."* (Tucker 2003 [intervju]). De ansatte i Al- Jazeera forsøker altså også å dekke områder i verden som tradisjonelt ikke får så stor dekning i andre medier. Reportasjer fra land i Den tredje verden er relativt ofte å se i kanalens nyhetssendinger. Den omfattende humanitære katastrofen i Darfur i Vest- Sudan, ble beskrevet i Al-Jazeeras sendinger flere måneder før den ble tatt opp av vestlige medier som NRK. I Norge var det først etter at Jan Helgesen, den tidligere generalsekretæren i Norges Røde Kors, hadde beklaget seg over det internasjonale samfunnets manglende engasjement på Dagsnytt 18 i P2, at saken ble aktuell i norske medier. Maktkampen rundt presidentembetet i Venezuela fikk også en meget stor plass i Al- Jazeeras nyhetssendinger sommeren 2004. Kanalen hadde et eget fjernsynsteam i landet, og flere reportere både i hovedstaden Caracas og ute på landsbygda. De sendte en av sine stjernereportere til landet, og la vekt på at Hugo Chavez sin skjebne har betydning langt utover Venezuelas og Latin- Amerikas grenser. Al- Jazeeras fokus på å dekke konflikter og andre hendelser i land i Den tredje verden er også et viktig aspekt ved kanalens informasjonsrolle.

I Al- Jazeeras nyhetssendinger rapporteres det om sensitive saker som menneskerettighetsrapporter som er lagt fram av Amnesty eller Human Rights Watch, og om amerikanske og europeiske forslag til politiske reformer i de arabiske landene. Al-Jazeeras engelske nettsider har et eget diskusjonsforum om reformforsøk i regionen som de har kalt *"In Pursuit of Arab Reform"* (Disse sidene foreligger også på arabisk). Her ligger det amerikanske forslaget *The Greater Middle East Initiative* i fullversjon, sammen med kommentarer fra EU, FN, Den arabiske Liga og en hel rekke arabiske intellektuelle som Yousef Al- Qaradawi, Mostafa Al- Sayyid og Amir Al- Naffakh. Initiativet er også kommentert av enkelte arabiske statsledere som den egyptiske

presidenten Hosni Mubarak. Meningene om temaet er mange, og ulike aspekter vektlegges av de ulike debattantene. Nettsiden til Al- Jazeera systematiserer synspunktene, og gir seere og andre muligheter til å følge diskusjonen og få informasjon om forskjellige ståsteder. De ansatte i Al- Jazeera hevder at det er veldig viktig at kanalen gir seerne informasjon om aktuelle debatter, spesielt hvis disse vedrører seernes hverdag. *“Let me give you just a little example; my grandma, she never went to school, she doesn’t know how to read her name or something like this. But she sees Al- Jazeera and now she knows many things you know. She knows about America and about Palestineans and the Israel- Palestinian conflict. And I am very glad to see this. It’s very nice. My grandmother who is an illiterate... I hope that my grandmother is not an exception. We (the journalists in Al- Jazeera) meet many people who are like this, and it is our hope that we can change something, we can inform the people.”* (Ziami 2003 [intervju]).

Journalisten Dima Al- Kathib (2003 [intervju]) hevder at mangelen på politisk kunnskap er omfattende i arabiske samfunn. Mye av dette mener hun skyldes den omfattende pressesensuren man har hatt, og fremdeles har, i de fleste land i Midtøsten. De arabiske regimene, som nesten uten unntak har sittet med makten siden frigjøringen fra kolonimaktene for over femti år siden, har effektivt gjennom ulike sensurinnstanser forhindret mediene i regionen å oppfylle sin informasjonsrolle. Dette ønsker de ansatte i Al- Jazeera å gjøre noe med. *“I can imagine that for instance in Opposite Direction or in any other program where we (Al- Jazeera) have debates discussing for instance political prisoners rights or freedom of speech, the families are watching and they suddenly realize that this touches my life, and after the debates they start discussing with their family members and their friends:” Did you see Opposite Direction?” “Oh, my god, did you see what they were saying about Syria? He said that we have hundreds of thousands of political prisoners. Did you know that? I didn’t know that!” “I think this intrigued many people and made them realize that so many things were taboos before, and they are not supposed to be taboos. I mean it’s ok to talk about them. They discover things about their own life. Things about their own government that they didn’t know. Things that their government does and nobody knows before an opposition candidate pops up in Paris or in London or in Washington or even in Oslo. Oslo has a lot of opposition figures from the Arab World. And through Al- Jazeera they tell their people back home what their governments are doing that is not good for the people.”* (ibid).

De ansatte i Al- Jazeera fremhever at det gjelder å vise arabiske seere og verden for øvrig at kanalen mener alvor med sin ”anti-sensurlinje”. For Al- Jazeera, som primært ble opprettet for å være en troverdig nyhetsformidler i forhold til arabiske seere, dreier dette spørsmålet seg om å følge det de kaller ”Den arabiske pulsen”, for å opprettholde kanalens troverdighet overfor sine arabiske seere. Til tross for gode intensjoner om å unngå all form for sensur, innrømmer likevel journalistene at en viss

form for selvsensur også praktiseres av de ansatte i Al- Jazeera. *"Well, probably in the Arab World there is something like self- censorship. You don't really criticize anyone, especially sensitive things like royal family or the religion of Islam or in fact any other religion."* (Tawfik 2003 [intervju]). De ansatte i kanalen mener at selvsensuren i hovedsak bygger på kulturelle begrensninger som i liten grad går ut over kvaliteten på kanalens sendinger. Man er engstelig for at kanalens seere skal ta anstøt og snu seg mot kanalen hvis de går for hardt ut mot islam. De ansatte i Al- Jazeera hevder at kanalen til tross for selvsensuren likevel er ti ganger mer utfordrende både politisk og kulturelt enn alle de konkurrerende fjernsynskanalerne i Midtøsten.

5.2.3. *Reaksjoner på Al- Jazeeras informasjonsrolle*

Reaksjonene på Al- Jazeeras informasjonsvillighet har ikke latt vente på seg..... Som nevnt i bakgrunnskapittelet er bildene som Al- Jazeera viser fra krigsområder ofte meget sterke. Ofte inneholder de så mye blod at kritikere har beskyldt journalistene i kanalen for å være for sensasjonsfokuserete. I denne sammenhengen er det særlig bilder fra Den andre palestinske intifadaen og fra krigen i Afghanistan og krigen i Irak som er blitt kritisert. Bildet av drapet på den 12 år gamle palestinske gutten Mohammed Al Durra som ble skutt i sin fars armer i Gaza i september 2000, ble i flere måneder sendt, gang på gang, nesten like ofte som CNN viste flyene som krasjet inn i Twin Towers i månedene etter 11. september. Al- Jazeeras fokus ble, i motsetning til CNNs, kritisert både fra Øst og Vest.

Arabiske statsledere, med den egyptiske presidenten Hosni Mubarak i spissen, har ved flere anledninger hevdet at den direktesendte volden fra de palestinske områdene har skapt intern splid i de arabiske landene. Det er blitt hevdet at Al- Jazeera har bidratt med bilder som har satt innbyggerne i f.eks. Egypt opp mot Mubarak og hans regime, som mange egyptere mener gjør for lite for å bedre situasjonen for palestinerne. Amerikanske myndigheter har vært av den samme oppfatning, og den qatarske emiren ble i oktober 2001 bedt av den amerikanske utenriksministeren Colin Powell om å *"tone down Al- Jazeeras inflammatory rhetoric."* (El Nawawy & Iskandar 2002:76). Både arabiske og amerikanske statsledere har altså reagert sterkt på den måten Al- Jazeera har gått løs på sin informasjonsrolle, og visse sanksjonsmidler er blitt satt i

verk. Hvis man ikke kunne presse Al- Jazeera til å endre den redaksjonelle politikken, ville man i alle fall forsøke å forhindre kanalens journalister i å få tak i informasjon.

Under alle intervjuene jeg hadde med de ansatte i Al- Jazeera våren 2003, ble det uttrykket sterk beklagelse over begrensningene som blir lagt på de ansatte i Al- Jazeeras muligheter til å innhente informasjon. Informasjon/ nyhetssaker som er blitt formidlet i kanalens sendinger har gang på gang gjort at kanalens journalister er blitt kastet ut av arabiske naboland. Al- Jazeeras kontorer er blitt stengt i land som Algerie, Tunisia, Irak, Jordan, Kuwait, Saudi-Arabia og Bahrain. Våren 2003 hadde kanalen stengte kontor i Jordan, Saudi-Arabia (på permanent basis) og i Kuwait. Året etter ble kanalen også kastet ut av Irak. Problemet er at nesten alle statlige beslutninger og dokumentasjon blir unndradd offentlighet i de arabiske landene. Dette betyr at hvis man ikke har journalister på stedet som kan ta pulsen på reaksjonene på gateplan, så kan det være vanskelig for mediene å få tak i pålitelig informasjon. I slike situasjoner blir Al- Jazeera avhengig av telefoner og e- post fra kontakter og seere som befinner seg i disse landene, og det oppstår nødvendigvis problemer i forhold til kildekritikk. For hvordan kan journalistene i Al- Jazeera vite at informasjonen de får fra seere stemmer hvis de ikke selv har vært inne i landet og sett situasjonen an. *"The refused work permits and the close down of our offices has limited us a lot in presenting all opinions."* (Al- Kathib 2003 [intervju]). De samme problemene i forhold til informasjonstilgang har Al- Jazeera også opplevd i USA. I mars 2003 ble Al- Jazeera utestengt fra Wall Street- børsen fordi kanalens journalist, ifølge børsens ledelse, ikke presenterte børsresultatene på en riktig måte. Året etter, i mai 2004, ble Al- Jazeeras journalister nektet å intervju den amerikanske presidenten om mishandlingen av irakiske fanger i Abu Ghraib fengselet i Bagdad. Begrunnelsen for denne avgjørelsen var at amerikanske myndigheter fremdeles mener at Al- Jazeera støtter Bin Laden og internasjonal terrorisme. Kanalen skulle derfor straffes ved å bli nektet intervju. George Bush lot seg imidlertid intervju på kanalen Al- Hurra og Al- Arabiyya i forhold til fangemishandlingen. De ansatte i Al- Jazeera mener at alle hindrene som legges i veien for at mediebedrifter skal få pålitelig tilgang på informasjon, gjør at det er mye vanskeligere for mediebedrifter basert i Midtøsten, i forhold til mediebedrifter basert i Vesten, å oppfylle sin informasjonsrolle i samfunnet.

Det er ikke bare George Bush som mener at de ansatte i Al- Jazeera har en farget fremstilling av nyheter, kanalen blir til stadighet beskyldt for å være både pro- arabisk, pro- Taliban, pro- sionistisk osv. Av de ansatte i kanalen oppfattes dette som forsøk på å undergrave kanalens legitimitet og troverdighet. *"People have accused us and said to me: But you are pursuing an agenda. Surely you are pro- Arab. But you see its pro- Arab now to provide the Arab perspective. Why is that pro- Arab? Why can't we provide the Arab perspective and the other side and be pro- nothing and pro- everything. You know it's now anti Western automatically and pro- Arab if you just give more than 20 seconds of Arabic sound beat."* (Tucker 2003 [intervju]). Kritikken som er kommet mot Al- Jazeera på dette planet virker sårende på de ansatte i kanalen, fordi de oppfatter det som en urettmessig kritikk. Samtidig understreker de at alle institusjoner, også medieinstitusjoner, virker innenfor en virkelighet. Ingen kan eksistere i en luftboble uten å bli farget av sine omgivelser. Dette faktum gjelder imidlertid også for vestlige medieinstitusjoner, som av arabiske seere blir oppfattet som meget pro-vestlige. *"We don't claim to be the source of truth. You know, we know everything and everything else is wrong, but right now there really is a bias in the way the world is reported. You really are either for the mainstream line, or you are somehow banished from civilized society, and this is ridiculous, because if we are for democracy, surely we are for the democratic majority in the world who do not live in either USA or Europe."* (Tucker 2003 [intervju]).

5.2.4. *Kommentar*

På bakgrunn av denne diskusjonen synes det riktig å hevde at Al- Jazeera fungerer som en effektiv informasjonskanal mellom de styrende og de styrte i Midtøsten, ved at kanalen gjennom sine omfattende nyhetssendinger gir regimene informasjon om hva som foregår på grasrotplanet, samtidig som de gir vanlige folk innsikt i hva som foregår på toppen av den politiske samfunnspyramiden. Hvis antallet reaksjoner kanalen har fått på sendingene sine kan være et mål for effektiviteten av denne kommunikasjonen, kan man vel si at graden av vellykkethet er relativt stor. Når man i tillegg vet at Al Jazeera har rundt 50 millioner seere daglig, kan man anta at Al- Jazeera som kommunikasjonskanal er meget viktig i Midtøsten. Det er særlig gjennom kanalens mange nyhetssendinger at informasjon om hendelser, beslutninger og viktige debatter kommer frem til seerne. Al- Jazeera har tatt nyhetsformidlingen på alvor. Kanalens enorme antall utenrikskorrespondenter forsterker også dette inntrykket. I 2003, da jeg besøkte kanalen, hadde Al- Jazeera 77 utenrikskorrespondenter, NRK

hadde 10. Al- Jazeera legger stor vekt på at informasjonen som kanalen distribuerer via sitt programutvalg skal gjøre seerne i stand til å gjøre seg opp sine egne meninger om hva som skjer i verden. Som illustrert ved en del av sitatene over, er kanalens journalister meget kritiske i forhold til en del arabiske regimer og statsledere. Med slike holdninger er det naturlig at kanalens journalister møter motstand. Min vurdering er likevel at slike kontroversielle målsetninger som kommer frem i blant annet i intervjuet med Dima Al- Kathib (2003) må til for å oppfylle informasjonsrollen til enhver mediebedrift; man bør ha ambisjoner på vegne av seerne. *"Our aim is to open horizons, and what I would like to see is people making up their own opinion about things instead of repeating the meanings that are sort of imposed on them by their regimes."* (ibid). Kildekritikk er essensielt for de ansatte i Al- Jazeera, og særlig når de vet at all informasjon som kommer ut fra statsapparatet er forhåndssensurert, må dette formidles til seerne på en åpen måte. Min oppfatning på bakgrunn av diskusjonen ovenfor og på bakgrunn av samtaler med mennesker i forskjellige land i Midtøsten, blant dem Libanon, Egypt og Qatar, er at Al- Jazeera langt på vei har lyktes i å utøve sin informasjonsrolle i Midtøsten. For selv om ikke alle kanalens seere, det være seg president Mubarak eller den egyptiske journalisten Moustafa El- Gaffar, er fornøyd med, eller er enige i det som blir sagt på Al- Jazeera, er hovedsaken at alle nyhetssaker som oppfattes som interessante for kanalens seere blir tatt opp. De blir ikke gjemt bort i en skuff om de er sensitive, i frykt for offentlige reaksjoner. Slik jeg har oppfattet det, både gjennom egne intervjuer med ansatte i Al- Jazeera, og gjennom uttalelser som jeg har sett i aviser og tidsskrifter, er kontorversialitet omkring et tema bare enda en beveggrunn for at en sak skal på luften i Al- Jazeeras sendinger. Dette understrekes av Faisal Al- Kassim: *"For fifty years the media in the Arab World have been feeding people nothing but lies. Now, with Al- Jazeera, it is getting impossible to hide the truth from the people."* (Davan 2001).

5.3. Al- Jazeeras informasjonsrolle i Qatar

Al- Jazeeras informasjonsrolle i Qatar er mindre ambisiøs enn kanalens rolle i forhold til de andre landene i Midtøsten. Kanalens fokus, fra opprettelsen i 1996, var aldri på Qatar, og det viser også igjen i den litt mangelfulle dekningen av hendelser i landet. De ansatte i Al- Jazeera hevder at den manglende dekningen kommer av at det ikke

foregår ting av nyhetsinteresse i dette lille landet og at kanalens seere i de store arabiske landene som Egypt og Syria ikke er interessert i hva som foregår i denne avkroken av Den arabiske verden. *"They (the Al- Jazeera leadership) say that Qatar is not a big country with real political problems that we must talk about."* (Chayeb 2003 [intervju]). Al- Jazeeras ledelse anser nyhetsdekningen fra den statlige qatarske fjernsynskanalen Qatar Television (QTV) som tilstrekkelig for å dekke qatarernes behov for innenriksnyheter. Al- Jazeeras uttalte ambisjoner i forhold til kanalens nyhetsdekning i Qatar er ikke stor. Det finnes bare en journalist i hele kanalen som jobber spesielt med Qatar, og da jeg besøkte Al- Jazeera våren 2003 fortalte journalisten at han dekket alt fra sports- evenementer til åpninger av nye shoppingsentre. Denne holdningen til nyheter fra Qatar gjenspeiler kanskje også det faktum at nyhetsredaksjonen i Al- Jazeera ikke er dominert av qatarere, men heller av palestinere, jordanere, syrere, egyptere, algerere og irakere, som kanskje ikke personlig er så interessert i hva som skjer i Qatar. *"We do cover what's happening within the country (Qatar) whether it is political, economic or commercial; we cover what is happening in Qatar like any other country. But we usually don't give focus unless it was a very big event happening in Qatar."* (Sahali 2003 [intervju]). Kanskje gir dette sitatet en god illustrasjon på forskjellen mellom Al- Jazeeras dekning av nyheter fra Qatar sammenlignet med kanalens dekning av nyheter fra andre steder i Midtøsten. I følge Tawfik Sahali må det mye til (big event) hvis en sak fra Qatar skal bli dekket i Al- Jazeeras sendinger. I Al- Jazeeras formålsparagraf, som finnes på english.aljazeera.net, er ikke Qatar nevnt med et eneste ord, så det er vanskelig å vite hva kanalens offisielle standpunkt til denne saken er. Konklusjonen en likevel kan trekke, er at det faktum at Qatar ikke er nevnt i formålsparagrafen, gjenspeiler mangelen på ambisjoner i forhold til Al- Jazeeras informasjonsrolle i landet.

Al- Jazeera har rapportert om enkelte saker i Qatar som kanalens journalister har funnet viktige nok til å få plass i kanalens sendinger. En slik sak var Sheikh Hamad bin Khalifa Al- Thani sin omstridte beslutning i 1997, om å la Israel delta på det pan- arabiske økonomiske toppmøtet "The Middle East Economic Summit", som skulle avholdes i Qatar dette året. Denne beslutningen var meget kontroversiell, siden mange arabiske statsledere ser på Israel som fiende nummer en etter den israelske statens mange ekspansjonsforsøk og okkupasjoner av arabiske staters landområder gjennom de siste femti årene. Den qatarske emirens kontroversielle beslutning ble møtt med

massiv kritikk fra de fleste av statsoverhodene i Midtøsten. Noen land, som Egypt, nektet å delta på møtet siden den israelske regjeringen skulle delta, andre arabiske land nøyde seg med diplomatiske protester. Al- Jazeera rapporterte om hele saken fra begynnelse til slutt, og mye av kritikken som ble fremmet fra andre arabiske stater mot den qatarske emirens beslutning ble kringkastet via Al- Jazeera. Kanalen sendte blant annet et intervju med en kuwaitisk professor som mente at denne saken bare understreket at den qatarske regjeringen nå var falt helt i hendene på sionistene (El Nawawy & Iskandar 2002: 83).

En annen sak fra Qatar som har fått relativt god dekning fra Al- Jazeeras side de siste årene, er fremmedarbeiderne fra Den tredje verdens meget vanskelige situasjon i Qatar, og i landene i Den arabiske golfen for øvrig. Som nevnt i innledningskapittelet under avsnittet om Qatar, lever nesten to tredjedeler av innbyggerne i de arabiske golfstatene som arbeidsslaver, mens en tredjedel, de opprinnelige qatarerne, lever i luksus. Mange qatarere behandler arbeiderne sine meget dårlig, og hendelser som mishandling og seksuell utnyttning er noe som relativt ofte kommer fram. Al- Jazeera har rapportert om fremmedarbeidernes situasjon, og selv om Al- Jazeera ikke har stått i første rekke her, (som lokale qatarske aviser), er det kommet frem en del materiale, bl.a. menneskerettighetsrapporter og kritiske bemerkninger på denne praksisen, i Al- Jazeeras sendinger. Mulighetene til å være så kritisk som både Al- Jazeera og andre qatarske mediebedrifter (i første rekke qatarske aviser) har vært til fremmedarbeidernes situasjon i Qatar, gjenspeiler forbedringen av ytringsfrihetssituasjonen som har skjedd de siste fem årene i Qatar. I følge uttalelser fra de ansatte i Al- Jazeera og nordmenn som bor og jobber i Qatar, er endingene meget store i forhold til hva som i dag kan leses om i qatarske aviser, og hva som for bare få år siden ville vært sensurert.

Selv om utviklingen har vært positiv i forhold til medienes rapportering av interne saker i Qatar, er det fremdeles en del som mangler i forhold til medienes informasjonsrolle i landet. Al- Jazeera har for eksempel ikke rapportert om den viktige grensekonflikten mellom Qatar og Bahrain om Hawarøyene, som ligger mellom de to landene. Saken om disse øyene, som har vært gjenstand for en grensekonflikt mellom de to landene siden selvstendigheten i 1971, kunne vært av interesse for seere også utenfor Qatars grenser. Konflikten var i 2001 gjenstand for en domsavgjørelse ved

Den internasjonale domstolen i Haag (ICJ), der Bahrain fikk suverenitet over øyene. Qatar Television (QTV) har ved enkelte anledninger hatt saken oppe i sine nyhets-sendinger. QTV drives imidlertid som alle andre statlige fjernsynskanaler i Midtøsten, og kanalen har naturlig nok en helt annet vinkling på saken enn det Al- Jazeera antakeligvis ville hatt. På QTV blir en slik konflikt, hvis den i hele tatt blir tatt opp, vinklet på en temmelig nasjonalistisk måte, og utenlandske eksperter og kommentarer blir ikke trukket inn. Hadde saken blitt drøftet i Al- Jazeeras sendinger, er det meget trolig at internasjonale eksperter ville blitt bedt om å kommentere saken, og at debatten var blitt dradd opp på et mer intellektuelt og analytisk nivå. Al-Jazeera har allikevel ikke dekket denne saken, grunnen til det er ukjent.

Demokratiprosessen i Qatar er også en sak som Al- Jazeera har valgt å la foregå uten å gi for mye oppmerksomhet. Faktum er at det har vært en del skjær i sjøen under hele prosessen. Noen mener demokratiseringen har gått for sent, andre mener den har gått for fort, og over hodene på qatarere flest. Det har vært en del brutte løfter fra emiren, og fra den qatarske regjeringen er det kommet uttalelser som har overrasket mange qatarere. Selv om det er vanskelig å vurdere hvor langt prosessen har kommet og hvor langt den bør gå, og ikke minst når dette bør skje, hadde det vært naturlig om demokratiseringsprosessen i Qatar, som kanskje er den mest omfattende i noe arabiske land for øyeblikket (demokratiske valg til nasjonal- forsamlingen innen 2005), hadde blitt tatt opp og diskutert i Al- Jazeeras sendinger. En skulle tro at denne prosessen kvalifiserte til kategorien ”big event” også i et internasjonalt perspektiv, som de ansatte i Al- Jazeera sier kreves for at en sak skal bli tatt opp.

De siste to årene er det skjedd mye positivt i Qatar som man kunne anta at hadde vært interessant å høre om også for seere andre steder enn i Qatar. Den qatarske regjeringen vedtok en ny grunnlov i april 2003, som legger grunnlaget for opprettelsen av et folkevalgt parlament i Qatar, det første i landets historie. I tillegg har det qatarske regimet det siste året åpnet mulighetene for at arbeidere i Qatar kan opprette fagforeninger, som kan jobbe for å bedre arbeidernes rettigheter i landet (mai 2004). Dette har tidligere vært ulovlig i Qatar, som i resten av landene i Den arabiske golfen. I mai 2004 trådte det også i kraft en ny lov om arbeideres rettigheter i Qatar, noe som viser at fremmedarbeidernes situasjon nå tas på alvor av regimet i landet. Forandringene i

Qatar er altså på mange måter omfattende. Mange arabiske kommentatorer antar at de store demokratiske skrittene som Qatars regjering har tatt den siste tiden ikke er blitt utbrodert så mye i Al- Jazeera's sendinger, fordi de ansatte i kanalen ikke ønsker at Qatar skal få større problemer med sin konservative storebror i vest, Saudi-Arabia. Man tror at reformprosessen har bedre vekstmuligheter utenfor offentlighetens, og derigjennom andre arabiske regimers søkelys (El Nawawy & Iskandar 2002: 81- 82).

5.3.1. *Kommentar*

Som vi ser fra eksemplene ovenfor er informasjonsrollen til Al- Jazeera i Qatar ikke helt entydig. Av og til kan det virke som de ansatte ikke er riktig interessert i hva som skjer i Qatar, noe som gjenspeiles i kanalens manglende dekning av hendelser som finner sted i landet. Dette synes imidlertid som en litt for enkel slutning å dra. Etter å ha truffet så mange journalister i Al- Jazeera som brenner av entusiasme og energi, kan jeg nesten ikke tro at de selv tror på sine egne uttalelser når de sier at det ikke finnes noe av interesse å dekke for Al- Jazeera i Qatar. Jeg kan jo selv se at det finnes interessante saker som nesten skriker etter en skikkelig debatt på Al- Jazeera. Det jeg er kommet frem til er at vi ikke skal undervurdere effekten av journalistenes selvsensur i forhold til sensitive saker i det qatarske samfunnet. Dette poenget reflekteres også i Al- Jazeera's tidligere sjefsredaktørs uttalelser: *"The red line for freedom of expression at the moment is direct criticism of regimes and political leaders."* (Helal 2003 [intervju]). Journalisten Mawafak Tawfik (2003), som ble sitert tidligere i kapittelet, nevnte at selvsensur også er utbredt i forhold til direkte kritikk av religioner, blant dem islam. Så lenge grensen for ytringer ligger på dette planet, er det vel litt optimistisk å tro at de ansatte i Al- Jazeera skal informere om alt som foregår i det qatarske samfunnet, eller i noe annet samfunn i Midtøsten for den saks skyld. Fremtiden mener jeg likevel er optimistisk i forhold til mulighetene for Al- Jazeera å gjøre en bedre informasjonsrolle i Qatar. Den omfattende kritikken som ble kringkastet mot emiren etter hans Israel-vennlige beslutning, viser at Al- Jazeera i enkelte tilfeller har våget å nærme seg minefeltet. Israel- saken var åpenbart meget sensitiv for det qatarske regimet. At regimet ikke grep inn og stanset kritikken som ble fremført på Al- Jazeera, var en slags prøvestein både for den snart demokratiske staten Qatar, og for Al- Jazeera, som igjen fikk testet grensene for kanalens ytringsfrihet. Mangelen på inngripen som den qatarske

staten viste, vil forhåpentligvis gi de ansatte i Al- Jazeera mot til å fortsette å forbedre sin informasjonsrolle også i forhold til det qatarske samfunnet, ved å bli bedre på å rapportere om saker som primært foregår i Qatar, men som også kan være av betydning for Al- Jazeeras internasjonale seermasse. Kanalen sliter med sanksjoner og krav om sensur, og det finnes utallige begrensninger og "*red lines*" for Al- Jazeeras ansatte. Til tross for dette må det likevel kunne hevdes at kanalen langt på vei har lykket i sin informasjonsrolle.

5.4. Al-Jazeeras rolle som vaktbikkje i Midtøsten

Vaktbikkjerollen går, som utdypet i teorikapittelet, ut på at massemediene fremmer transparens av den politiske maktelitens offentlige maktutøvelse. Mediene undersøker om folk, både i offentlig og i privat sektor, gjør det de er forventet å gjøre i følge gjeldende etiske retningslinjer, og om de i ytterste konsekvens holder seg innenfor lovens rammer. Hvis disse retningslinjene ikke overholdes, er det medienes plikt å rapportere om dette til borgerne. Det er gjennom mediene at borgerne får innblikk i eventuell offentlig maktmisbruk, gjennom medienes avslørende reportasjer om politiske og økonomiske skandaler som korrupsjon og nepotisme. Den klassiske demokratitanken er at myndigheter og offentlige maktorganer best kontrolleres gjennom den offentlige opinion. Denne hviler på borgernes muligheter til å kaste et korrupt regime ved valg. Selv om denne demokratiske kontrollmekanismen ikke er gjeldende for de fleste regimene i Midtøsten, fordi de ikke er valgt av folket, og derfor heller ikke kan kastes ved valg, fører avsløringer i mediene til svekket legitimitet også for de autoritære regimene, og til mer politisk opposisjon. Av denne grunn ser de fleste autoritære makthavere med stor uvilje på frie medieforetak som Al- Jazeera.

5.4.1. Al- Jazeeras uttalte ambisjoner i forhold til å være vaktbikkje

Al- Jazeeras uttalte ambisjon i forhold til å være en vaktbikkje i Midtøsten kan synes litt vag. Fra de ansattes side blir det hele tiden understreket at kanalen ikke har som målsetning å kritisere arabiske statsledere eller regimer. Informasjonsrollen blir av de fleste journalistene heller trukket frem som sentral. Det er imidlertid naturlig å se vaktbikkjerollen i sammenheng med informasjonsrollen, som en utvidelse av denne. Vaktbikkjerollen går jo nettopp på å frembringe informasjon om sensitive saker der

enkelpersoner og regimer ikke har overholdt etiske retningslinjer og lover som gjelder i samfunnet. Flere av journalistene i Al- Jazeera innrømmer imidlertid, at selv om de personlig ikke vil komme med ”sviende” avsløringer i beste sendetid, inviterer de gjerne gjester i studio som de vet vil komme med kontroversielle avsløringer eller med direkte kritikk av regimer eller personer. Sitatet fra talk- showverten Ahmed Mensur (2003 [intervju]), som leder et av Al- Jazeeras mest kontroversielle programmer, understreker dette poenget: *”We are a TV- station, we don’t have a political agenda. But the people we invite to the shows might have.”* En annen informant, Dima Al- Kathib (2003 [intervju]), sier det på en litt annen måte: *”It’s not us (Al- Jazeera) who offend the people really. It’s the people who come to Al- Jazeera and speak, or the viewers who call in who offend the other people. So we are just reflecting a conflict that exists in our society.”* Det er på denne måten de fleste spørsmålene om Al- Jazeeras kontroversialitet blir besvart av de ansatte i kanalen. Denne litt vage fremstillingen av kanalens vaktbikkjerolle kan enten oppfattes som en avskrivning av ansvar, eller rett og slett som en overlevelsesmekanisme i møte med mektige regimer og statsledere i Midtøsten, som gjerne stevner kanalens journalister for retten anklaget for ærekrenkelse.

I kanalens formålsparagraf finnes det ingen direkte uttalelser i forhold til kanalens rolle som vaktbikkje, men det finnes en mengde sitater som fremhever at Al- Jazeera ser det som sin hovedoppgave å alltid bringe sannheten frem til kanalens seere: *”Truth will be the force that will drive us to raise thorny issues, to seize every opportunity for exclusive reporting, to take hold of unforgettable moments in our history, and to rekindle the willpower within every human being who strives for the truth.”* (<http://english.aljazeera.net>: 2004:21.04). De uttalte ambisjonene til Al- Jazeera om alltid å fortelle sannheten vil måtte bety at kanalen må fungere som en vaktbikkje. For det å være vaktbikkje betyr egentlig ikke noe annet enn å fortelle seerne sannheten, hvor ubehagelig den enn måtte være. Og sannheten er ofte ubehagelig, både for den som angripes og for budbringeren, i dette tilfelle Al- Jazeera. Dette understrekes av journalisten Mohammed K. Bourini (2003 [intervju]): *”Many governments are worried about what Al- Jazeera says. As I came to know, many Arab leaders, if not all of them, are watching Al- Jazeera every day and they know that their people is watching Al- Jazeera. Al- Jazeera will tell their mistakes, or if we won’t tell, we will bring some local VIPs, politicians or whatever, to speak on behalf of the people. That will go on screen and people will see it. It’s for us a news item; professionally we don’t mean to make trouble! But the truth itself is trouble, I think, for the leaders who don’t like the truth. It causes them*

trouble.....You know as they are practicing dictatorship with their people, they think they can practice it with Al- Jazeera. But this doesn't work with us. So we insist to tell the truth whether our offices are closed or open."

5.4.2. Hva gjør Al- Jazeera rent faktisk som vaktbikkje?

Al- Jazeera bringer "sannheten" frem til seerne på mange ulike måter. Gjennom kanalens nyhetssendinger ble for eksempel den dengang så overdrevne pengebruken til Saddam Husseins bursdagsfeiring kommentert. Al- Jazeeras journalister var lett sarkastiske over den overdrevne feiringen i Irak som fant sted hvert år den 28. april. De passet nøye på å sammenstille den overdådige feiringen med en reportasje om flertallet av Iraks befolkning som virkelig led under FN- sanksjonene mot landet. Årsaken til sanksjonene lå i det irakiske regimets politikk, og selv om direkte kritikk mot den irakiske presidenten verken ble fremmet i nyhetssendingene eller i dokumentarprogrammene som ble sendt på Al- Jazeera, ble saken lagt frem for seerne med en kritisk vinkling. Det saudiske regimets pengesløsning er også tatt opp på en slik subtil måte. I Al- Jazeeras sendinger har man sammenstilt kongefamiliens pengebruk med den enorme nedgangen i levestandard for saudiarabere flest, godt illustrert ved en arbeidsledighet på over 20 %, og en nedgang i GNP i løpet av hele 1990- tallet og frem til i dag. Sannheten om de arabiske regimenenes manglende respekt for gjeldende internasjonale normer, som blant annet menneskerettighetene og opposisjonelles manglende rettssikkerhet, kommer frem gjennom Al- Jazeeras dekning av alle mulige demonstrasjoner og rettssaker i de arabiske hovedstedene. Nyhetssendingene viser demonstranter som blir brutalt banket av politiet og som blir fraktet bort for avhør. De ansatte i Al- Jazeera hevder at kanalen langt på vei er alene i den arabiske verden om å vise arabiske regimers overgrep mot egne innbyggere. " *We cover their (the peoples) marches in the streets. They see themselves on Al- Jazeera, where they don't see themselves in their own TV- stations in their countries. Many Arab countries have demonstrations that they don't show. They are having demonstrations and the police are hitting the people, torturing them, and they don't show this to their own viewers, but Al- Jazeera shows this.*" (Bourini 2003 [intervju]). Al- Jazeeras aktive vaktbikkjerolle kommer også frem i intervjuet med Ibrahim Hilal (2003), som var sjefsredaktør i Al- Jazeera frem til våren 2004. Hilal legger særlig vekt på de ansatte i Al- Jazeeras avslørende journalistikk: "*They (the Arab Regimes) cannot hide things anymore because of Al- Jazeera. They cannot hide that there has been an accident in Riyadh, that an American soldier has been killed in Qatar in a road*

accident, that the government in Jordan is increasing the prizes of power, that the Egyptian authorities had a lot of troubles in Alexandria during the election last year, and that soldiers used teargas to finish it up."

En enda mer direkte kritikk av arabiske regimer og arabiske statsledere kommer frem i Al- Jazeeraas debattprogrammer. I *Opposite Direction* og i *Without Frontiers* fremlegger gjestene i studio ofte krasse anklager om maktmisbruk og korrupsjon. Noen ganger handler dette "bare" om beskyldninger, andre ganger har debattantene med seg bevis som torturmerker på kroppen, tallmateriale og hemmelige dokumenter, fotografier, og til og med film som understøtter påstandene. Programvertene gjør ingenting for å stoppe slike uttalelser, debattanten blir bare bedt om å utdype påstandene, og hvis det er mulig, å fremlegge beviser for å understøtte påstandene han eller hun kommer med. Det eneste som ikke aksepteres er direkte sjikane og banneord, som blir forsøkt stoppet av programverten. De ansatte i Al- Jazeera er flinke til å få tak i gode debattanter, og de henter ofte eksilpolitikere og opposisjonelle til studio i Qatar fra både Europa og USA. Når disse møter representanter fra det undertrykkende regimet de har flyktet fra i studio, er det klart at beskyldninger hagler fra begge sider.

Enkelte har hevdet, at den oppsøkende virksomheten flere av journalistene i Al- Jazeera driver i forhold til regimekritikere, grenser opp til sensasjonalisme fordi man blant annet graver opp kontroversielle saker fra fortiden og setter dem på dagsorden igjen i studio i Doha. Journalistene selv mener at dette er en nødvendighet på grunn av den politiske situasjonen regionen Midtøsten befinner seg i, og har befunnet seg i de siste femti årene, der ytringsfrihet for folk flest har blitt oppfattet og fremdeles oppfattes som et nesten uoppnåelig gode. Faisal Al- Kassim, som leder et av Al- Jazeeraas mest kontroversielle program *Opposite Direction*, fortalte i et intervju med avisen *The Guardian* hvorfor han startet debattprogrammet sitt: "*I started Opposite Direction because I felt that it was time that the opposing point of view, virtually unheard in the Arab World for more than half a century, be heard.*" (Hirst 2002). Selv om talk-showene står i fremste rekke når det gjelder å påpeke maktmisbruk og manglende legitimitet hos arabiske regimer, er også dokumentarprogrammer som *Top Secret* viktige elementer i Al- Jazeeraas sannhets-søkende redaksjonelle politikk (vaktbikkjerolle). Yousri Fouda, som leder programmet, fremhever at han ser det som en hovedoppgave for redaksjonen å grave opp sensitive saker som korrupsjon og legge dette frem for seerne på en troverdig måte. Saker som innebærer for eksempel drap og forsvinninger av opposisjonelle er ikke

glemt av de pårørende, selv om sakene er gamle og aldri har blitt tatt opp i mediene. (På grunn av at man har hatt en så sterkt sensurert presse). Det er bare myndighetene som helst ser at disse sakene blir forbigått i taushet, ikke de involverte parter. Selve programmet Top Secret er, som tidligere nevnt i bakgrunnskapittelet, lagt opp som NRKs Brennpunkt. Programmet setter et granskende og kritisk søkelys på hendelser både innenfor det offentlige og innenfor privat virksomhet. Både Fouda og Kassim roser ledelsen i Al- Jazeera for at de ikke på noe tidspunkt blander seg inn i de respektive programmenes redaksjonelle politikk, og programlederne mener at de under alle omstendigheter har Al- Jazeeras ledelses støtte. Dette mener de er helt nødvendig i det samfunnet de lever i, hvor verken ytrings- eller pressefrihet, og derved ingen journalister, er skikkelig beskyttet gjennom lovverket.

5.4.3. *Reaksjoner på Al- Jazeeras rolle som vaktbikkje*

Al- Jazeera er naturlig nok mislikt av mange arabiske statsledere fordi kanalen helt siden oppstarten i 1996 har latt regimekritikere og opposisjonelle komme til orde for å kritisere de sittende arabiske regimenenes manglende legitimitet, korrupsjon, maktmisbruk og systematiske brudd på menneskerettighetene. De ansatte i Al- Jazeera forsvarer sin undersøkende journalistikk, men hevder samtidig at kanalen ikke har som en uttalt målsetning å kritisere arabiske statsledere. Al- Jazeera vil bare fortelle seerne sannheten: *"Our aim is to say the truth..... In the process of telling the truth some of the Arab countries will get angry about it, because in some parts of this world you are free to say whatever you want, except the truth."* (Shouly 2003 [intervju]). Arabiske regimer og andre kritikere oppfatter imidlertid ikke denne distinksjonen mellom sannhet og kritikk som viktig. De mener at journalistene i Al- Jazeera bevisst er ute etter å sverte arabiske stater og statslederes rykte. Lederen i den saudiarabiske avisen også med navn Al- Jazeera den 7. januar 1999, er et eksempel på de mange kritiske kommentarer som skrives om fjernsynskanalen Al- Jazeera i arabiske aviser: *"Simply speaking, the poisonous ideas that are conveyed via the Western satellite channels are easy to handle, because the Arab viewer knows the thought they are trying to convey in advance. However, when this poisonous thought is conveyed via an Arab satellite channel, it becomes all the more dangerous, because it is concealing itself behind our culture."* (El- Nawawy & Iskandar: 2002:116). Mange kritikere, deriblant flere arabiske statsledere, hevder at det er det qatarske regimet som står bak Al- Jazeeras kritiske redaksjonelle politikk. De hevder

at Al- Jazeera brukes som et utenrikspolitisk virkemiddel av regimet i Doha for å straffe naboland som er kritiske til den qatarske emirens demokratiseringspolitikk. Marokko er et av en hel mengde arabiske stater som har blandet sammen Al- Jazeeras sendinger og qatarsk utenrikspolitikk. Landet trakk i juli 2000 sin ambassadør fra Qatar, med følgende begrunnelse: " *The Moroccan government has lately been noting with astonishment and regret the various stands and attitudes adopted by the brotherly country of Qatar, both at the political and at the media levels.*" (El- Nawawy & Iskandar 2002:123). Denne sammenblandingen oppleves feilaktig og urettferdig i Doha. I et intervju med den qatarske avisen *The Peninsula* den 09.05.04 sa den qatarske utenriksministeren Sheikh Hamad bin Jassem bin Jabor Al- Thani følgende: " *Unfortunately, not only some of our brothers and neighbours, but also some friends in the world, still find it difficult to draw the distinction between what they see and hear on Al- Jazeera, and the Qatari government policy. We have tried our best to explain to them that the independent channel neither reflects nor represents official government policies, and we will keep trying, because for us the right of free speech is a major pillar of our drive towards democratization and has enshrined in our new constitution.*"

Mange arabiske regimer føler at de ikke får tilstrekkelig respons på sine diplomatiske protester overfor Qatar, og forsøker på forhånd å forhindre skader ved å sanksjonere Al- Jazeera på ulike måter. Her følger noen eksempler: Den 27. januar 1999 kuttet det algirske regimet strømmen i Alger og andre store byer i Algerie for å hindre innbyggerne i landet å se et talkshow på Al- Jazeera. I talk- showet skulle to opposisjonelle dissidenter, en journalist og en diplomat, drøfte det algirske regimets manglende legitimitet og korrupsjon innenfor det algirske statssystemet. Dette er langt fra det eneste eksempelet på direkte sensur av fjernsynskanalen. Det saudiarabiske regimet nekter konsekvent Al- Jazeeras reportere tilgang til kongedømmet etter at kanalens gjester og innringere gjentatte ganger oppfattes å ha fornærmet både kongefamilien og islam (El Nawawy & Iskandar 2002:113-114). Særlig upopulær ble Al- Jazeera i 1999, da kanalen trakk frem Amnesty Internationals rapport om landet. Rapporten hadde navnet *Saudi Arabia: A Secret State of Suffering* og var naturlig nok meget kritisk i sine kommentarer. De ansatte i Al- Jazeera fremhever at Al- Jazeera er den eneste fjernsynskanalen i Midtøsten som har våget å "ta i" slike menneskerettighetsrapporter, fordi alle som driver innenfor mediebransjen vet hvor sensitive slike menneskerettighetsspørsmål er i regionen. Den saudiarabiske kronprinsen

Abdullah bin Abdul Aziz kom med kraftig kritikk mot Al- Jazeera i et intervju med den libanesiske avisen Al- Anwar den 17. januar 2002. Ifølge prinsen er Al- Jazeera ansvarlig for å: *"discrediting the GCC countries, harming its members' royal families, threatening stability in the Arab world , and encouraging terrorism."* (ibid:118). Egyptiske myndigheter har vist sin uvilje mot Al- Jazeera på andre måter. De har blant annet nektet egyptiske statsborgere som skulle være gjester i Al- Jazeeras programmer utreise fra Egypt. En av de mest kjente av disse gjestene er Montasser Al- Zayyat, den mest kjente forsvarsadvokaten for egyptiske islamister. Al- Zayyat ble stoppet på flyplassen i Kairo den 1. september 1997, da han var på vei til Qatar og programmet "Opposite Direction". I programmet skulle han snakke om Mubarak- regimets menneskerettighetsbrudd mot fanger i egyptiske fengsler. Al- Jazeeras kontroversielle sendepolitikk førte til at Egypt boikottet et pan- arabisk økonomisk møte som skulle avholdes i Qatar senere i 1997. I tillegg kom Mubarak- regimet med anklager mot qatarske statstjenestemenn som det egyptiske regimet mente finansierte egyptiske islamistiske gruppers kamp mot regimet i Kairo. Svaret fra den qatarske direktøren i Al- Jazeera, Mohamed Jasim Al- Ali, som ble publisert i den egyptiske avisen Al-Ahram, var at Al- Jazeera ikke hadde som mål å grave i Egypts skittentøy. *"We merely give the opportunity for the expression of opposing views with great impartiality."* (ibid: 131- 132). Selv om det qatarske regimet fremholder Al- Jazeeras uavhengighet, blir det meste av den internasjonale kritikken rettet mot det qatarske regimet, som må ta i bruk alle mulige diplomatiske grep for å roe ned fornærmede arabiske statsledere.

Som tidligere nevnt, under del 1 av analysen, (om Al- Jazeeras informasjonsrolle), skaper arabiske staters uvilje mot Al- Jazeera store problemer i forhold til de ansattes muligheter til å innhente informasjon. Disse problemene er selvfølgelig enda større når det gjelder innhenting av ekstra sensitiv og kontroversiell informasjon. Slik informasjon må imidlertid ligge til grunn hvis kanalen effektivt skal kunne fungere som vaktbikkje i regionen. Dima Al- Kathib (2003 [intervju]) illustrerer denne situasjonen med sitt innspill: *"The refused work permits and the close down of our offices has limited us a lot in presenting all opinions. When Jordan closed our office in Amman I remember that lots of things happened back then with the Islamists, and they cracked down on some groups in Amman and we didn't have any access. We didn't have interviews, we didn't have anything. The same thing is happening i Kuwait now; everybody is making coverings of the American soldiers in Kuwait. We can't do that. So it is definately harming our coverage*

and it's a big obstacle for us. Because when a country closes our office it means that this is it. We have to depend on news agencies to get the news, and this means that we won't be objective anymore because we will reflect the point of view of that agency. I think this is very bad for the country itself, because then we will not necessarily be telling the truth, and secondly it harms our coverage because it's incomplete. But you know; what can you do about it. If you tell the truth they will kick you out. Getting people from these countries is sometimes possible if we fly them out of for instance Algeria. But even this way we've had problems with Tunisians and Egyptians that they wouldn't let them out..... So they (the Arab regimes) don't only close our bureaus and stop our correspondents from working, they also try to control any access to anyone inside the country. So it's quite bad."

5.4.4. Kommentar

Disse eksemplene mener jeg at på mange måter viser at Al- Jazeera har spilt en aktiv rolle som vaktbikkje i forhold til mange land i Midtøsten. Fokus har hele tiden ligget på å få sannheten frem, nesten uansett hva dette har kostet av konsekvenser for kanalen og kanalens ansatte: Stengte kontorer, utestengelse eller anholdelse av kanalens journalister, diplomatiske klager og klipping av kabler eller forstyrrelse av sendeforhold. ” *We are not giving people in the Middle East new ideas of politics. We are tickeling their inner beliefs. We respect their opinions that they had before but never dared to express. People do not whisper anymore, they speak, via Al- Jazeera, they dare now.*” (Ballout 2003 [intervju]). Selv om det ikke finnes noe uttalt mål i kanalens formålsparagraf om at Al- Jazeera skal fungere som vaktbikkje i Midtøsten, forstår man på bakgrunn av intervjuer, og ved å titte på kanalens sendeskjema, at denne målsetningen hele tiden ligger til grunn for de ansatte i kanalens arbeid. Det betyr egentlig ikke så mye om de ansatte i Al- Jazeera kaller målsetningen de jobber mot for sannhetssøken (til ytterste konsekvens) eller vaktbikkje-journalistikk. Rent faktisk, i forhold til redaksjonell politikk og programinnhold, betyr disse to begrepene det samme. Men, saken er ikke helt klar og bildet er dessverre ikke helt entydig i forhold til Al- Jazeeras sannhetssøken. Noen Al- Jazeeraansatte, som Leila Chayeb, fremhever i intervjuene at det fremdeles foreligger mye selvsensur i arabiske medier, også i Al- Jazeera. En del saker får ikke den plassen de skulle ha hatt på sendeskjemaet til Al- Jazeera på grunn av den selvsensuren journalistene også her fremdeles underlegger seg. “*As I told you in the beginning; theoretically there are no red lights. But when it comes to reality.... you know yourself will put your own red lights. Because, you know, against moral, against so many things that will bring problems for yourself. So I tell you: No personal things! No personal things! Who stole money is irrelevant!*” (Chayeb 2003 [intervju]). Faktum er at den

virkeligheten Al- Jazeera eksisterer innenfor verken er hvit eller sort, og dette gjenspeiles i kanalens dekning. Selv om Al- Jazeera virkelig forsøker å oppfylle sin rolle som vaktbikkje i Midtøsten, er det fremdeles en del grenser for hvilke saker som kan drøftes. I forhold til å underrette om de politiske og økonomiske forholdene i de store arabiske landene har innsatsen vært bemerkelsesverdig. Mange saker er kommet frem som har vært hemmeligholdt i årtier. Al- Jazeera er virkelig den først mediebedriften som har våget å gå inn på saker med direkte tilknytning til makthaverne i de arabiske landene. Sitatene ovenfor illustrerer noen av de problemene Al- Jazeera og regimet i Qatar har opplevd som et direkte resultat av Al- Jazeeras vaktbikkjerolle.

5.5. Al- Jazeeras rolle som vaktbikkje i Qatar

Al- Jazeera er et nytt fenomen i Midtøsten, og fordi de fleste arabere ikke er vant til pressefrihet og frie mediebedrifter, avviser mange at kanalen kan opptre uavhengig fra den qatarske staten. De arabiske kritikerne fremhever i dette henseende at båndet til den qatarske staten bl.a. gir seg uttrykk i det *de* oppfatter som manglende kritikk av hjemlige forhold i Qatar. De fleste journalistene som jeg intervjuet i Qatar våren 2003, imøtegikk denne kritikken ved å fremheve at det skjer veldig lite av nyhetsinteresse i Qatar som er verd å rapportere om i Al- Jazeeras sendinger. *"The problem is that you don't have political debate in this country, so what are you going to reflect in the newspapers? There is no political debate, no political parties in this country. It's a monarchy and the rest of the people, and that's it."* (Al- Kathib 2003 [intervju]). Mange journalister innrømmet allikevel at det også manglet noe på oppfølgingen av Al- Jazeeras vaktbikkjerolle i landet. *"Well, as far as I know we are not really discussing all events happening in Qatar."* (Understatement), (Sarey El- Din 2003 [intervju]). Etter alt å dømme er kanskje ikke Qatar det landet i verden som har flest offentlige hemmeligheter, mest korrupsjon og vannstyre. Det qatarske statssystemet er lite og relativt gjennomsiktig, og emiren virker oppriktig i sine forsøk på å demokratisere landet. Allikevel er det sikker ting som foregår som ikke tåler dagens lys i Qatar som i alle land, inkludert Norge. (Brennpunktredaksjonen virker ikke som de har problemer med å finne saker å ta opp). Det kan faktisk også synes litt merkelig at Al- Jazeera har hatt opposisjonelle gjester i studio fra alle de arabiske landene, unntatt Qatar. Hvis man skal snakke om nyhetsinteresse i forhold til størrelse på land,

så er jo faktisk Bahrain et like lite land som Qatar, uten at dette har kunne merkes i forhold til manglende dekning fra Al- Jazeera side. I 1996 satte den avsatte emiren i Qatar, Sheikh Khalifa Al- Thani, i gang et kuppforsøk mot sin egen sønn ved hjelp av lojale støttespillere som var kritiske til den nye emirens lederstil. Kuppforsøket var ledet av fetteren til den sittende emiren, tidligere finansminister og politisjef Sheikh Hamad bin Jassim bin Hamad Al- Thani. De fleste av deltakerne i kuppforsøket kom ellers fra det qatarske politiet og fra forsvaret. Kuppmakernes motiver og beveggrunner skulle man nesten tro at kunne vært interessante å presentere på Al- Jazeera, disse representerte jo en politisk opposisjonsbevegelse mot det sittende regimet i landet. Og som vi tidligere har sett, har Al- Jazeera vært aktiv i forhold til å få tak i opposisjonspolitikere til sine debattprogrammer. Den påfølgende rettsaken mot kuppmakerne, som gikk for qatarske domsstoler i 2000, fikk passere nesten uten å bli nevnt på Al- Jazeera. Selve rettsaken endte, i følge BBC Word Online, med at 33 kuppmakere ble dømt til livsvarig fengsel (<http://news.bbc.co.uk>: 19.08.04).

Et nytt kuppforsøk mot det qatarske regimet ble rapportert via den engelskspåklige avisen *Middle East Times*, som virker ut fra Kypros.⁹ Avisens nettsider rapporterte i oktober 2002 om et kuppforsøk som skulle ha funnet sted mot den sittende qatarske emiren Sheikh Hamad bin Khalifa Al- Thani på kvelden den 13. oktober samme år (www.metimes.com: 19.08.04). Nettsiden Arabic News.com rapporterte allerede den 16. oktober at gruppen av kuppmakere bestod av "high ranking" militære offiserer fra Qatar, samt en del pakistanske og yemenittiske soldater i fra det qatarske forsvaret. Halvparten av de ansatte i forsvaret i Qatar er ikke qatarere, men kommer blant annet fra Yemen, Oman og Pakistan. Arabic News hevdet at amerikanske tropper med base i Qatar bistod qatarsk politi med å fukke kuppmakerne, etter at kupplanene var blitt avslørt. Amerikanerne fra Al- Udeidbasen satte opp veisperringer og var også med på arrestasjonen av kuppmakerne. Kuppforsøket skal ha blitt avslørt ved at en av de involverte tystet til politiet, mot en større pengebelønning. Begrunnelsen som kuppmakerne skal ha gitt for selve kuppforsøket, var at de var uenige med den sittende emirens amerikavennlige politikk. Kuppmakerne ønsket blant annet å kaste de

⁹ Middle East Times og noen andre aviser som retter seg mot Midtøsten og har sin leserskare der, virker ut fra Kypros fordi det her er mye mindre begrensninger på pressefriheten enn det er i de arabiske landene.

amerikanske troppene ut av Qatar. Det blir antatt at kuppmakerne hadde moralsk støtte i religiøse lag av befolkningen og blant en del imamer i Qatar (www.freerepublic.com :19.08.04). Denne hendelsen føyer seg også inn i rekken av innenrikspolitiske saker fra Qatar som ikke har fått mye sendetid på Al- Jazeera. Om rettsaken som antakelig kommer opp til neste år får mer oppmerksomhet, er uvisst. Det disse to kuppforsøkene som vi kjenner til forteller oss, er at det finnes en opposisjon mot det sittende regimet også i Qatar, selv om regimet nekter for dette. Det er altså ikke bare i nabolandene Saudi-Arabia og Bahrain at de sittende regimene utfordres av ulike grupper, selv om det kan se slik ut om man følger Al- Jazeeras dekning. Som i de fleste andre land i Midtøsten, kan man anta at den ”amerika- fiendtlige linjen” også i Qatar har relativt stor støtte på grasrotnivå i befolkningen.

En annen sak som er meget sensitivt for det qatarske regimet, og som ikke er blitt belyst i Al- Jazeeras sendinger, er det omfattende barnearbeidet som foregår på kamelveddeløpsbanen i Shahaniya. Journalistene jeg intervjuet i Qatar våren 2003 ville helst ikke uttale seg om denne saken, men enkelte hevdet at det var laget programmer og artikler i qatarske aviser som var blitt stoppet fra høyeste hold. Mange hevdet med sikkerhet at noen i det qatarske regimet måtte støtte denne omfattende handelen med barn fra India, Bangladesh, Sudan og Yemen. De mente at uten støtte fra personer høyt oppe på samfunnspyramiden, ville virksomheten aldri kunnet foregå i Qatar, som er et land med nesten hermetisk lukkede grenser til nabolandene. En avisjournalist fortalte etter at intervjuet jeg hadde med ham var avsluttet, at avisen hans hadde laget en meget kritisk reportasje av virksomheten på kamelveddeløpsbanen. Denne reportasjen var blitt stoppet fra å bli trykket av representanter fra det qatarske regimet. Det samme fortalte en annen journalist i Al- Jazeera,¹⁰ da han kjørte meg hjem etter at jeg hadde intervjuet ham. Informanten hevdet at programmer som Al- Jazeera hadde laget om barnearbeidet var blitt stoppet før programmene skulle bli sendt.

5.5.1. *Kommentar*

Eksemplene ovenfor viser at Al- Jazeera på mange måter ikke har klart å være en vaktbikkje i forhold til Qatar. Det kan være mange grunner til det. Den kanskje

¹⁰ Begge informantenes identiteter er holdt skjult for å hindre at uttalelsene deres skal føre til represalier for dem personlig.

viktigste grunnen er at kanalen fra dens oppstart og frem til i dag har vært totalt avhengig av finansiering fra det qatarske regimet. Det er avgjørende mye sant i det Norris & Zinnbauer (2002), i teoribidraget, sier om viktigheten av å ha økonomisk uavhengige medier. Økonomisk uavhengige medier kan mye vanskeligere presses av stater eller kapitalkreftene i en redaksjonell retning. Al- Jazeeraas økonomiske avhengighet av det qatarske regimet har blitt ytterligere forsterket pga. reklameinntekter som er uteblitt. I følge de ansatte i Al- Jazeera er disse uteblitt på grunn av kanalens kontroversielle sendinger. På det politiske planet er også kanalen avhengig av det qatarske regimets goodwill og støtte, siden den qatarske regjeringen gjentatte ganger har påtatt seg rollen som mekler mellom fornærmede arabiske statsledere og Al- Jazeeraas ledelse. Dette avhengighetsforholdet mellom Al- Jazeera og den qatarske staten understrekes av journalistene i Al- Jazeera. *"The Qatari government has a positive influence on Al- Jazeera. They help us to get permits, help us with permits when we are abroad, with our traveling papers."* (Al- Kathib 2003 [intervju]). Betydningen av denne avhengigheten må ikke undervurderes. Samtlige informanter fortalte at de var smertelig klar over at kanalen ikke kunne drevet så fritt i noe annet land enn Qatar, fordi regimene i andre land i Midtøsten aldri ville godtatt den kritiske sendestilen som Al- Jazeera har lagt seg på. Samtidig er det også en kjent sak at det i regionen også foreligger andre grenser for moral og ærekrenkelse enn i en del land i Vesten. Rykte og anseelse er meget viktige sosiale funksjoner, og folk flest reagerer på direkte personkritikk, som lett oppfattes ærekrenkende. Kritikk av egen eller andres religion forstås på samme måte. Leila Chayeb (2003 [intervju]) understreker dette: *"I think every nation has its own value standards, or things that don't change. What is haram and what is halal. What is forbidden and what is allowed. These are red lights that we ourselves have to respect. Otherwise it would be anarchy."* Likevel, og til tross for selvsensur og langt fra fullkommen rapportering, hevder de qatarske informantene som jeg snakket med fra medieforetak utenfor Al- Jazeera, og som derfor ikke er like nær den velkjente havresekken, at forholdene med hensyn til ytringsfrihet også i Qatar er blitt bedre på grunn av Al- Jazeera, særlig innenfor lokale qatarske medier. Abdulla Al- Imadi (2003 [intervju]), tidligere redaktør i den qatarske avisen Al- Sharq (Øst), sier at tilstedeværelsen av Al- Jazeera betyr svært mye for qatarske journalister og lokale qatarske medieforetak: *"Here in Qatar Al- Jazeera is a thermometer of what can be discussed, what we can talk about and discuss in other media outlets like my newspaper. We know that the Qatari*

government cannot say yes to Al- Jazeera and no to us. Al- Jazeera opens up for us, the issues are no longer taboos when they have been discussed on Al- Jazeera. Before the new emir came in 1995 we in the Qatari media experienced tough censorship. Now the censorship concerns almost only pictures in magazines and films. Still the government will censor kissing for example.” Den standardsettende dimensjonen ved Al-Jazeeras virksomhet er det viktig å få med i analysen av kanalens påvirkning i Qatar. Selv om selvsensur fremdeles er et hinder for at Al- Jazeera skal kunne oppfylle sin rolle som vaktbikkje i det qatarske samfunnet, så vil man allikevel kunne hevde at kanalen og dens ansatte har hatt betydning i forhold til å forbedre ytringsfrihetssituasjonen i Qatar.

5.6. Al- Jazeeras rolle som sivilt forum i Midtøsten

Ideen som ligger bak teorien om medienes rolle som en arena for representasjon, er at mediene skal være et sivilt forum der alle tanker og ideer representeres. Representanter for ulike samfunnsgrupper bør ha tilgang til mediene for å uttrykke sine alternative synspunkter. Både Curran (1991) og Lichtenberg (1990) fremhever at mediene, som en plattform for representasjon, bør reflektere det sivile samfunn i sine sendinger. Dette betyr, som tidligere nevnt i teorikapittelet, at både opposisjonelle, rettighetsaktivister, fagforeninger, studentgrupper, minoritetsgrupper, kvinnegrupper, religiøse grupper, kulturelle organisasjoner og politiske partier bør representeres i mediene. Alle meninger som finnes i et samfunn bør ha tilgang til mediene. På denne måten blir en representativ offentlig plattform etablert gjennom mediene, og disse fungerer da som sivile forum for offentlig meningsutveksling.

5.6.1. Al- Jazeeras uttalte ambisjoner i forhold til å være et sivilt forum

På bakgrunn av det intervjumateriale som jeg har fra Qatar, og fra det jeg har sett av kanalens sendinger, har jeg inntrykk av at de ansatte i Al- Jazeera virkelig ønsker representasjon fra mange ulike grupper, og fra forskjellige standpunkter, i kanalens sendinger. De ansatte uttaler imidlertid ikke, slik jeg kan se, en eksplisitt målsetning om at kanalen skal fungere som et sivilt forum som sådan. Men de ansatte i Al- Jazeera sier at de ønsker at kanalen skal fungere som en arena for representasjon og meningsmangfold, noe som kan forstås som det samme som et sivilt forum, bare at det formuleres på en annen måte av de ansatte. Kanalens uttalte ambisjoner kan leses på

kanalens engelske nettsider: "Al- Jazeera English Net promises to raise traditional sidelined questions and issues. It upholds the same philosophy of the mother organization: "The right to speak up." This translates into allowing everyone to express their opinion freely, encouraging debates, viewpoints and counter viewpoints." (.....) "Our ultimate goal is to set up a more provocative relationship with our audience, where the audience is not simply a visitor at the end of the line. They are, and they will always be, an integral part of the news reporting and the news making process." (<http://english.aljazeera.net>: 21.04.04). Det som fremheves her er at Al- Jazeera vil legge vekt på å ta opp spørsmål og saker som ligger litt utenfor det som vanligvis tas opp i andre medier, noe som tidligere er nevnt under punkt 5.2.2, og at kanalen legger vekt på at alle seere og lyttere aktivt skal kunne delta i kanalens sendinger med sine meninger og tanker. Al- Jazeera oppmuntrer brukerne av kanalen til å benytte sin ytringsfrihet i kanalens sendinger gjennom å delta i debatter og annen meningsutveksling.

5.6.2. Hva gjør Al- Jazeera rent faktisk i forhold til å oppfylle sin rolle som sivilt forum?

"We allowed almost every section or opinion room to express themselves, which wasn't the norm before.... We allowed people that represent real organizations to have a say and voice their concerns, rather than just official versions of everything, which was normal in Arabic media before." (Tawfik 2003 [intervju]).

Sitatet fra journalisten Mawafak F. Tawfik sier ganske mye om hvordan de ansatt i Al- Jazeera selv mener at de har oppfylt rollen sin som et sivilt forum. I Al- Jazeeras nyhetssendinger intervjues både politikere, opposisjonspolitikere, intellektuelle og folk fra gata. Kanalen har korrespondenter i over 50 land, og deres daglige rapporter med store innslag av intervjuer, gir et mangfoldig bilde av situasjonen i den del av verden som de befinner seg. Selv om nyhetssendingene er en viktig arena for representasjon, er det vel kanskje innringingsprogrammene til Al- Jazeera som virkelig understreker kanalens åpenhet og ønske om allmenn deltakelse. Innringingsprogrammer¹¹ med politisk innhold, som faktisk var ett nytt fenomen i Midtøsten da Al- Jazeera startet opp i november 1996, er blitt en kjempesuksess for kanalen, og mange andre medieforetak har tatt etter Al- Jazeeras "nye" programstil. Det er også først og fremst disse programmene som har gitt, og som fremdeles gir, vanlige folk reelle muligheter til representasjon i fjernsynsmediet. De ansatte i Al- Jazeera legger vekt på at det er

¹¹ Innringingsprogrammer fantes på arabisk fjernsyn også før Al- Jazeera startet sine programmer. Men tidligere diskuterte man ikke reelle politiske problemer i Midtøsten på arabisk fjernsyn. Seerne ble heller oppfordret til å ringe inn for å svare på ulike konkurranser og lignende.

mange vanlige folk som ringer inn til debattprogrammene på Al- Jazeera, og selv om ikke alle innringerne som slipper til på direkten alltid har like nyanserte meninger, får de si sin mening. *“With Al- Jazeera the people in the Arab street have ideas to choose from as before they only had one that was imposed on them, and a lot of people call on air and talk, and sometimes it’s stupid, and sometimes it’s good, and sometimes it’s bad, but we just let them speak, and I think in that way they can practice freedom of expression. Sometimes they give false names, but they call in and talk about what they think of the events in Iraq, or Palestine, and this is definately practicing freedom of expression.”* (Al- Kathib 2003 [intervju]).

Debattprogrammene som åpner for innringere går ofte på direkten, og Al- Jazeera har som redaksjonell politikk å aldri stoppe noen innringeres meninger. Al- Jazeeras seere kjenner kanalens redaksjonelle politikk, og kanalens åpenhet for vanlige folks meninger gir Al- Jazeera legitimitet og anseelse i Midtøsten, der kontroversielle utsagn stort sett stoppes lenge før de når mediene. Al- Jazeeras tidligere sjefsredaktør påpeker dette: *“The privilege of our coverage is that it’s live. This is the difference between our coverage and other printed press. That we have live coverage and live discussions tackling the same issues that we are discussing freely. We opened the telephone line for normal people, normal audience, to participate and to give their say.”* (Hilal 2003 [intervju]). På denne måten fungerer Al- Jazeera som et sivilt forum der meninger fremmes, møtes med motargumenter, og forsvares. Selv om påstandene ofte er sterke, fremhever flere journalister at partene som møtes på luften ofte endrer mening, eller i alle fall modererer sine egne oppfatninger litt, etter at de har blitt møtt med motargumenter fra andre innringere eller debattanter. Og i motsetning til president Hosni Mubaraks innvendinger om at Al- Jazeera er konfliktskapende og skaper splid i arabiske samfunn, mener både redaktører og journalister i Al- Jazeera at deres sendepolitikk og åpenhet heller skaper fredelig sameksistens og en demokratisk atmosfære, der alle tema tas opp på et sivilisert vis mellom likeverdige parter. I debattprogrammene oppstår det ofte direkte kontakt mellom debattantene, som kan være representanter fra de autoritære arabiske regimene eller opposisjonspolitikere og innringerne. Denne kommunikasjonen er viktig for alle parter, fordi den nødvendigvis gir en økt forståelse og innsikt. Mange journalister tror at slike diskusjonsfora kan være et alternativ til bomber og eksplosjoner, som relativt ofte de siste årene særlig i Saudi-Arabia, har vært et utløp for aggresjon og frustrasjon mot regimer som ikke er villige til å høre på folkets meninger. De ansatte i Al- Jazeera hevder at når meninger

legges lokk på, fører dette til slutt til en eksplosjon. *“Too much oppression leads to explosion.”* (Arabic proverb) (Chayeb 2003 [intervju]).

I teoriene om mediers rolle i forhold til det sivile samfunnet hevdes det at grupper, fra politisk opposisjonelle på den ene siden til naturvernere på den andre, skal bli representert i mediene for at mediene skal sies å ha oppfylt sin rolle som et demokratiserende element. I Midtøsten må det understrekes at de fleste grupper i det sivile samfunnet oppfattes som politiske på en eller annen måte, kanskje spesielt av regimene. Så når vi ser på hvem som blir representert i Al- Jazeeraas sendinger er dette hovedsakelig politiske grupper, regimemotstandere som islamister, kommunister og intellektuelle, men også menneskerettighetsforkjempere. Denne innsnevringen av begrepet ”Det sivile samfunn” til å bare gjelde politikk, kan forstås hvis vi ser på samfunnene i Midtøsten. De er meget politiserte både fordi det i regionen pågår store internasjonale konflikter, men også fordi regimene i de fleste landene i Midtøsten styrer uten den nødvendige legitimitet fra sin egen befolkning. For øyeblikket er Israel- Palestinakonflikten, krigen i Irak og krigen i Afghanistan de viktigste konfliktene i Midtøsten av internasjonal karakter, samtidig som det kontinuerlig foregår en verdikamp mellom Den muslimske verden og det som oppfattes som den ekspansjonistiske Vesten, både på det ideologiske og kulturelle planet. Ut i fra denne politiske settingen kan man forstå at representanter fra for eksempel miljøbevegelse og kulturliv får mindre plass i Al- Jazeeraas sendinger. Disse blir rett og slett ikke oppfattet som viktige og interessante nok for Al- Jazeeraas seere, som kanskje har familie og venner i konfliktområdene, eller som selv daglig opplever undertrykkingen fra egne regimer. Fra flere av de ansatte i Al- Jazeera uttrykkes det imidlertid ønsket om en mindre politisk konfliktorientert redaksjonell politikk, særlig i forhold til den nye engelskspråklige kanalen som Al- Jazeera håper at skal komme på beina i løpet av våren 2005. *“I hope that the new mission Al- Jazeera will have, is to give a real image of what the Middle East is really about... You know those things you see in the media; violence in the Middle East, I hate that sentence! When it’s just the Gaza- strip that has some confrontations. And then you people in Norway think: Oh my god! The Middle East is dangerous, violence in the Middle East. The Middle East is just tens of millions of different people actually.”* (Al- Kathib 2003 [intervju]). Joanne Tucker (2003 [intervju]), som var redaktør for Al- Jazeeraas engelske nettsider det første året etter at nettsidene ble lansert, ser det også som en hovedrolle for Al- Jazeera, og spesielt for kanalens

engelske nettsider og engelskspråklige kanal, å presentere seerne for et balansert bilde av Midtøsten. Det mener hun kan gjøres ved nettopp å trekke inn flere ”fredelige” grupper fra det sivile samfunnet. Tucker hevder at dette ikke blir gjort bra nok på Al-Jazeera i dag. Hun mener likevel at vestlige nyhetsforetak gjør en enda dårligere jobb på området. *”They (CNN, BBC etc.) treat the Middle East as some kind of backward war zone. You know terrorist infested, extremist infested. Testing ground for weapons. And it is not like that at all! Anyone who ever visited the Middle East, anyone who ever knew the Arab World in any kind of in-depth knows that it is modern, it is progressive, it is full of educated people. Yes, there are problems! Yes, there are huge things that needs to be fixed! You know, but this doesn’t mean that people don’t have the same hopes and concerns that Westerners have.”* (ibid).

Al-Jazeeras sendeskjema er imidlertid ikke totalt dominert av politisk konfliktmateriale og politisk opposisjonelle. Man har blant annet forsøkt å presentere grupper med ulike religiøse ståsteder i det religiøse programmet ”Religion and Life”, som ledes av Yousef Al-Qaradawi, som er professor i Islam ved universitetet i Qatar. I dette programmet debatterer ulike religiøse intellektuelle forskjellige tema innenfor islam. Kristne og jødiske lærde trekkes inn hvis det er nødvendig. Seerne kan stille spørsmål til debattantene, enten ved å sende inn spørsmål på e-post eller ved å ringe inn. Mange seere deltar gjennom disse kanalene, og selv om Al-Jazeeras journalister innrømmer at de oppfatter en del av spørsmålene som kommer inn fra seerne direkte blasfemiske, hevder de at alle spørsmål og kommentarer blir besvart på et vennlig og saklig vis. I forhold til spørsmål om kvinners rettigheter innenfor islam, fremheves det at Qaradawi er liberal og ofte irettesetter menn som ringer inn og klager over sine gjenstridige koner, som kanskje vil jobbe utenfor hjemmet samtidig som de har familie (Kamel 2004 [samtale]).

Kvinner og kvinnesak blir ikke bare diskutert i ”Religion and Life”. På Al-Jazeera representeres også denne gruppen gjennom kanalens ukentlige kvinneprogram ”Exclusively Women”. Programmet retter seg både mot kanalens kvinnelige og mannlige seere, og tar opp mange ulike tema knyttet til kvinner og kjønnsproblematikk. Exclusively Women er også et program som er åpent for seerne via telefon og e-post. Programmets kvinnelige redaktører fremhever at de får mye tilbakemelding fra seerne, men at de dessverre har en oppfatning av at de som deltar aktivt i programmets diskusjonsfora ofte er intellektuelle og kommer fra overklassen (ibid).

Enkelte kvinnelige journalister uttaler faktisk en skuffelse på arabiske kvinners vegne i forhold til å engasjere seg i kvinnesak og kjønnsproblematikk: *"Actually I am disappointed with women in the Arab World because I think they would rather watch a cosmetics show. If they had the choice between Exclusively Women and a show on Lebanese television with make- up and all of this stuff, they would probably tune into the make- up stuff. This is a pity you know. From my point of view this has to do with education. We still have a problem with illiteracy in the Arab world and, also it's much easier to watch a make- up show. You don't have to do so much thinking. The Exclusively Women's show is very serious."* (Al-Kathib 2003 [intervju]).

Når vi ser på representasjon i arabiske medier er det viktig å nevne at spesielle grupper i samfunnet som homofile og lesbiske ikke representeres i noen fjernsyns-kanaler i Midtøsten, inkludert Al- Jazeera. Dette reflekterer det gjeldende samfunns-synet på slike grupper. Man ser på homofili som en sykelig tilstand som ikke skal prates om eller godkjennes. Hvis man skulle sammenligne med tabuer i vårt eget samfunn kan man se på aksepten for å slå kone og barn i Norge. I Norge hadde man antakeligvis ikke klart å skaffet noen debattanter som offentlig ville forsvart denne praksisen. På samme måte ville man antakeligvis ikke funnet noen homofile eller andre som offentlig ville forsvart retten til homofil praksis på arabisk fjernsyn. En annen side av denne saken er at det synes som de fleste mennesker i Midtøsten, inkludert de ansatte i Al- Jazeera, mener at det finnes mye viktigere saker å ta tak i i Den arabiske verden for øyeblikket. Da tenker man blant annet på mangel på demokrati, fattigdom og analfabetisme, som rammer millioner av mennesker i regionen. *"Why should we talk about homosexuality and the right to choose sexual tendency or something, when this is not a very hot matter for the whole nation, and this is haram (forbidden). It's not allowed even by our religion. So if we talk about it now it means that we make it somehow accepted. So we don't even open this. And we have more important problems to discuss."* (Chayeb 2003 [intervju]).

5.6.3. Reaksjoner på Al- Jazeeras rolle som sivilt forum

Reaksjonene på Al- Jazeeras rolle som sivilt forum kommer hovedsaklig ikke fra regimer, som vi har sett under de foregående analysepunktene informasjon og vaktbikkje, men fra intellektuelle som medievitere og journalister. Kritikken mot Al- Jazeera går i hovedsak ut på at kanalen har en for sensasjonalistisk redaksjonell politikk. Spesielt reageres det på de politiske diskusjonsprogrammene (El Nawawy & Iskandar 2002:105). Debattanter med ekstreme ideer blir hentet inn for å gi action i

studio, og mer moderate krefter, som representerer flertallet i befolkningen i de arabiske landene, med unntak av palestinere og andre som befinner seg i en direkte krigssituasjon, får ikke komme til orde i samme grad. Av vestlige kritikere blir talene til Osama Bin Laden og det tidligere Talibanregimet trukket inn som eksempler på sensasjonslysten til de ansatte, og da Al- Jazeera våren 2004 begynte å vise irakiske terroristgruppers henrettelser av utlendinger kidnappet i Irak, gav dette kritikerne bare mer vann på mølla.

De fleste av de mest kjente debattprogrammene hos Al- Jazeera er lagt opp på den måten at det er ytterliggående meninger som skal brake sammen i studio eller eventuelt spisses og møtes av frittalende og provoserende programverter. Enkelte kritikere hevder at denne redaksjonelle politikken både virker fordummende og at den også skaper et helt feilaktig og fanatisk bilde av arabere og folk som lever i Midtøsten. Innringingsprogrammene til Al- Jazeera har fått kritikk for å trekke inn "bermen" i de arabiske samfunn. Kritikerne hevder at Al- Jazeera lar programmene falle ned på et lavmål fordi en stor del av det som hevdes av innringerne på luften verken er særlig analytisk eller klokt. En del kritikere hevder også at innringingsprogrammene heller ikke viser et naturlig snitt av innbyggerne i Midtøstens meninger, siden innringerne er selvselekterte. Innringerne kan derfor ikke sies å representere det sivile samfunnet som sådan. Noen kritikere, som professor Fuad Ajami ved John Hopkins Universitetet, en mann som tilhører den nykonservative fløyen i amerikansk politikk, mener at fjernsynsvertene i innringingsprogrammene også inspirerer folk til å komme med rasistiske og anti- vestlige utsagn: *"The Channel's (Al- Jazeeras) numerous call- in shows welcomes viewers to express opinions that in the US would be considered hate speech."* (www.tbsjournal.com: 09.04.02). Ajami hevder at reportasjene fra krigsområder, og alle de radikale gruppene som får sendetid på Al- Jazeera, deriblant Al- Qaida med Osama Bin Laden i spissen, skaper radikaliserings av innbyggerne i Den arabiske verden. Ajami hevder i *New York Times Magazine* den 18.11.01 at seerne av Al- Jazeeras innringingsprogrammer oppfordres til å komme med hatefulle innlegg mot Vesten, noe Ajami mener er uheldig (ibid). De ansatte i Al- Jazeera er helt uenige i Ajamis påstander, og møter hans innlegg med motargumenter: For det første kjemper Al- Jazeera en kamp for ytringsfrihet, noe som nettopp betyr at ingen meninger skal sensureres (Ballout 2003

[intervju]). For det andre er det ikke Al- Jazeera som pådytter folk ekstremistiske meninger. Folk i Midtøsten kan faktisk tenke og gjøre seg opp meninger om saker og ting selv. *"The meanings are already there among the people. Al- Jazeera just opened the lid. We are not giving people in the Middle East new ideas of politics. We are tickling their inner believes."* (ibid).

Al- Jazeeras kvinneprogram har fått kritikk for å være for elitistisk. Kritikere hevder at programmet ikke treffer "vanlige" kvinner hjemme, noe som også programets kvinnelige redaktører innrømmer. De ansatte i Al- Jazeera mener likevel at det faktisk at de fleste kvinner i Midtøsten heller vil se sminkeprogrammer og matlagningsprogrammer enn seriøse programmer som for eksempel diskuterer det sosiologiske begrepet gender (kjønn), ikke nødvendigvis betyr at Al- Jazeera skal legge seg på en lettere linje. Håpet med et program som Exclusively Women, er at flere kvinner etter hvert som de får utdanning og kommer seg mer ut av hjemmet, skal bli interessert i tema som diskuteres i Exclusively Women og andre litt "tyngre" programmer på Al- Jazeera.

5.6.4. *Kommentar*

Al- Jazeera oppfyller på mange måter sin rolle som sivilt forum i Midtøsten, selv om de ansatte selv ikke uttrykker dette som en klar målsetning. Som tidligere nevnt fremmer kanalen allmenn representasjon gjennom kanalens mange innringings- og debattprogrammer. De fleste ansatte i Al- Jazeera hevder at representanter fra alle sosiale grupper, kjønn og aldersgrupper ringer og deler sine meninger og kommentarer med resten av den arabisktalende verden. På mange måter kan en vel hevde at Al- Jazeera har lyktes bedre med deltakelse fra det sivile samfunnet enn for eksempel NRK, som ikke har lagt opp til mange slike programmer utenom "Standpunkt". Selv om innringingsprogrammer legger grunnlaget for allmenn deltakelse, er det likevel ikke sikkert at alle grupper nødvendigvis vil ringe inn, det foregår antakeligvis en naturlig selvseleksjon av innringerne og deltakerne også i Al- Jazeeras programmer. Denne selvseksjonen kommer kanskje klarest til uttrykk i kanalens mest intellektuelle programmer som Exclusively Women, der til og med programvertene innrømmer at innringerne stort sett er velutdannede unge og middelaldrende kvinner fra overklassen. I en del av kanalens debattprogrammer, deriblant Exclusively Women, er kanskje ikke den vertikale kommunikasjonen like effektiv, fordi debattene ofte ligger på et relativt

høyt intellektuelt nivå der diskusjonene foregår mellom representanter for eliter med ulike politiske standpunkter. Likevel mener jeg at det er meget viktig å ikke undervurdere seerne. At man ikke ringer inn til et program og deltar aktivt, betyr faktisk ikke at man ikke kan ha interesse av programmet og at man ikke lærer noe av at andre deltar med sine meninger.

En mangel ved representasjonen på Al- Jazeera kan sies å være at grupper utenfor politikkenes sfære ikke får så mye plass i kanalens sendetid. Men hvis man reflekterer over dette poenget, ser man at det heller ikke er så vanlig i andre fjernsynskanaler at alle grupper fra det sivile samfunn representeres. Hvor ofte ser man speidere og nudister på norsk fjernsyn? Ikke så ofte som man skulle i følge teorien, som legger vekt på medienes rolle som et sivilt forum. Hvis Al- Jazeera allikevel skulle forbedret sin rolle som sivilt forum i Midtøsten, kunne det kanskje vært naturlig å opprette noen programmer som gikk mer spesifikt på for eksempel etniske eller religiøse minoriteters situasjon i Den arabiske verden, på natur og miljø, og på barns situasjon i Midtøsten. Det er imidlertid stor grunn til å anta at Al- Jazeeras mange utvidelsesplaner vil forbedre kanalens evne til å være et sivilt forum der alle grupper i samfunnet får en mulighet til å bli representert. Al- Jazeera har allerede utvidet med en sportskanal som nå dekker dette området. Kanalen har også planer om å utvide med en dokumentar-kanal, en barnekanal, en filmkanal og en engelskspråklig kanal.

Jeg velger å ikke gjøre Qatar til et eget case under dette punktet, medienes rolle som sivilt forum, fordi man i Qatar stort sett opplever de samme tendensene i forhold til representasjon som i Midtøsten generelt. Det sivile samfunnet er lite utbygget i Qatar, og som i de fleste andre land i Midtøsten, foreligger det en del restriksjoner på ulike grupper og organisasjoners virksomhet. I Qatar er det for eksempel ikke lov å danne politiske partier eller politiske opposisjonsgrupper. I mai 2004 ble det imidlertid lov å stifte fagforeninger for første gang i landets historie. Det var også den første gangen noe slikt hadde hendt i landene i Den arabiske golfen. Politiske analytikere som er spesialister på Midtøsten ser dette som et meget positivt tegn i demokratisk retning, og mange tror derfor at Qatar vil bli det første landet i Den arabiske golfen som åpner opp for reell representasjon av grupper fra det sivile samfunnet.

5.7. Avsluttende kommentarer i forhold til analyseresultatene

Som vist ovenfor ivaretar Al- Jazeera informasjonsrollen og vaktbikkjerollen godt i Midtøsten generelt. De ansatte er ikke redde for å trekke frem sensitive saker, og det virker som de står relativt godt imot kritikken som kommer fra mange hold. I forhold til Qatar er det imidlertid en del som gjenstår, for selv om enkelte viktige lokale saker er blitt tatt opp på Al- Jazeera, er dekning av sensitive tema relativt mangelfull. Som sivilt forum fungerer Al- Jazeera veldig bra hvis man legger vekt på alle de mulighetene for offentlig deltakelse som finnes i Al- Jazeeras sendeskjema. Det beste eksempelet på dette er kanskje innringingsprogrammene. Som vi har sett, blir imidlertid ikke alle grupper representert i kanalens sendinger. Det gjelder blant annet homofile. Realistisk sett, for at noe slikt skal kunne skje, må det antakeligvis først foregå store normative endringer i de arabiske samfunn. De ansatte i kanalen må blant annet mene at dette er et tema som er viktig for kanalens seere, noe de ikke synes i dagens situasjon. I den sammenheng må vi huske at Al- Jazeera tross alt ”bare” er en fjernsynskanal, og at man ikke kan forvente at kanalen skal kunne forandre normer og verdier i Den arabiske verden alene.

På bakgrunn av funnene som er kommet frem i denne analysen blir spørsmålet videre: Hva sier analyseresultatene om Al- Jazeeras påvirkning på ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten og i Qatar? Og hvilke generelle rammebetingelser viser analysen at må ligge til grunn for at en fjernsynskanal skal ha en positiv effekt på ytringsfrihet og demokratisering? Dette er spørsmål som vil bli forsøkt besvart i det neste, avsluttende kapitlet.

6. Avslutningskapittel.

"The media cannot change the world. But the media can start something. Give you an idea."
(Al- Jaber 2003 [intervju]).

Denne oppgaven er en studie av hvordan de ansatte i Al- Jazeera oppfatter kanalens evne til å påvirke ytringsfrihet og demokratisering i Midtøsten og i Qatar. Som teoretisk rammeverk for de ansattes oppfatninger, har jeg benyttet et analytisk begrepsapparat hovedsakelig hentet fra klassiske medieteorier. Disse medieteoriene gir, som tidligere nevnt, teoretiske forventninger om at hvis en fjernsynskanal skal ha en påvirkning på demokratisering, så vil denne påvirkningen skje gjennom mediets informasjonsrolle, dets vaktbikkjerolle og sivilte- forumsrolle. Mitt hovedanliggende i denne studien har vært å finne ut på hvilken måte en fjernsynskanal som Al- Jazeera kan presse sensurgrensene og åpne for større ytringsfrihet, og om en fjernsynskanal som Al- Jazeera kan spille en rolle i utviklingen av demokrati. I tillegg har jeg vært interessert i å se om undersøkelsen kan gi innsikt i forhold til hvilke rammebetingelser som må ligge til grunn for at en mediebedrift skal kunne ha en positiv effekt i forhold til ytringsfrihet og demokratisering i stater med autoritære regimer?

I den første delen av oppgaven, har jeg hovedsakelig sett på situasjonen for mediene i Midtøsten. Fjernsynskanalen Al- Jazeera ble hovedfokus, fordi kanalen har brutt med mange av regionens tabugrenser og utfordret både politiske, kulturelle og sosiale ideer. Dette regnes også som hovedgrunnen til at Al- Jazeera er blitt den mest populære nyhetskanalen i Midtøsten. I denne situasjonen var det naturlig å stille spørsmål ved kanalens påvirkningskraft i forhold til sine seere, som både er arabiske statsoverhoder og "mannen i gata".

I den siste delen av oppgaven har jeg gjennom en omfattende analyse av uttalelser og påstander fra Al- Jazeeras egne ansatte og andre journalister i Qatar, forsøkt å besvare om, og eventuelt på hvilken måte, Al- Jazeera har påvirket ytringsfrihetssituasjonen og demokratiseringsprosessene i Midtøsten og i Qatar.

6.1. Hovedfunn

I denne studien har det kommet frem at Al- Jazeera på mange ulike måter har klart å presse sensurgrensene både i Midtøsten og i Qatar. Så i forhold til Al- Jazeeras evne til å forbedre ytringsfrihetssituasjonen i Midtøsten og i Qatar, var informantene som deltok i undersøkelsen nokså samstemte i å si at ja, kanalen har hatt en stor påvirkning: *“Al- Jazeera is gradually, step by step, trying to consolidate the concept of freedom of speech through our programs, through our interviews and through our live coverage.”* (Sahali 2003 [intervju]). Som tidligere fremkommet i analysen, har kanalen gitt mennesker i Midtøsten mulighet til å uttrykke seg fritt i mediene uten noen form for sensur. Innbyggerne i regionen er blitt oppfordret til å ta et standpunkt, og gjennom Al- Jazeera har ytringsfrihet blitt en universell rettighet. Den nye åpenheten som kanalen har brakt på bane synes også å ha spilt en viktig rolle i forhold til de politiske debattene som det nå åpnes for i flere arabiske stater. Al- Jazeera har bidradd aktivt i denne retning, både ved at kanalen har satt sensitive saker på dagsorden, og ikke minst ved at arabiske statsledere i Al- Jazeeras sendinger er blitt presset til å møte politiske motstandere i studio, og svare på kontroversielle spørsmål foran seerne. De fleste av informantene som deltok i denne studien mener imidlertid at en forbedring i ytringsfrihetssituasjonen ikke er nok for å skape demokrati i Midtøsten. Daværende sjefsredaktør Ibrahim Hilal (2003 [intervju]) ble forelagt et spørsmål om Al- Jazeeras evne til å påvirke demokratiseringen i regionen, og var mye mer skeptisk i forhold til dette: *“We can only change the mood of the region, we can only change some of the public opinion. We can affect the movement on the streets sometimes; we can push the people to oppose the war (Irak 2003). But I don’t think we can affect the political decisionmaking process. It’s not yet a democratic process to be easily changed by a news organization or by the media. In some countries, like your country, the decisionmaking process is transparent and democratic enough to be affected by the media, but not here, I’m afraid.”* Hilals meninger blir støttet av en annen informant, Dr. Abdul Aziz Al- Hor (2003 [intervju]), som er qatarer og som jobber i det qatarske utdanningsdepartementet: *“I think Al- Jazeera is contributing to increase the awareness of the Arab audience in all areas, but not to take action. Because there are steps between awareness and action. Action doesn’t come after awareness. I mean understanding comes after awareness. Feeling of crises or a problem comes after understanding. Then the determination of wanting to do something comes after feeling. Then action comes. So you don’t just get aware and do an action. This is not what happens in real life.... I mean, channels don’t, are not responsible, they cannot be responsible for making people ready to take action.”* (...) *“Satellite channels cannot give or take human rights. They can help in improving these rights and awaring people about systems and societies. But regimes give and take these rights. I mean if you have Al- Jazeera channel*

broadcasting in one of the authoritarian regimes for even 100 years, telling people to move, telling people about their rights, nothing will happen before the system changes from within... So I think it's too much to ask from Al-Jazeera, or to expect from Al-Jazeera, to change regimes or to introduce a whole new culture to the countries in the Middle East." (....) *"Maybe if we had more than one Al-Jazeera, our governments would understand that it's time to change. It's time to give people more freedom."* Informantene mener altså at Al-Jazeera kan påvirke utviklingen av demokrati gjennom blant annet å være en forkjemper for ytringsfrihet, men at det er mange andre forutsetninger som må ligge til grunn for at det skal kunne skapes en reell demokratiseringsprosess i Midtøsten. Av viktige forutsetninger nevnes blant annet internt- og eksternt press for demokrati. Påstandene fra informantene Hilal og Al-Hor strider ikke mot analyseresultatene, som viser at Al-Jazeera stort sett har lyktes i sin rolle både som informator, vaktbikkje og sivilforum, men fremhever at bare en fjernsynskanal alene kan ikke endre et helt samfunn. Al-Jazeera kan imidlertid bidra i riktig retning nettopp ved å fungere effektivt i disse rollene. Analysen har også hjulpet meg til å identifisere noen generelle forutsetninger eller rammebetingelser som må være til stede for at en mediebedrift skal kunne påvirke utviklingen av demokrati i autoritære stater.

For det første bør mediebedriften være finansielt uavhengig både fra regimer og fra store markedsføringsfirmaer med sterke politiske bånd til autoritære regimer. Al-Jazeera er finansielt avhengig av det qatarske regimet, og analysen har vist at dette har gjort kanalens evne til å bidra i demokratiprosessen i Qatar vanskeligere enn kanalens evne til å bidra til åpenhet og demokratisering i andre land i Midtøsten. Dette fordi kanalens ansatte har vært redde for å støte den qatarske regjeringen. Et mulig resultat av for krass kritikk av det qatarske regimet ville antakeligvis bety at kanalen hadde mistet sin viktigste økonomiske bidragsyter. For Al-Jazeera ser det likevel ut til at finansiell avhengighet av det qatarske regimet har vært en bedre strategi ytringsfrihetsmessig enn å være finansielt avhengig av de store saudiarabiske markedsføringsfirmaene som har totalt monopol på fjernsynsreklame i Den arabiske golfen. På grunn av sterke bånd til det saudiarabiske regimet settes det strenge sensurkrav i forhold til hva som kan presenteres i programmer som de skal sponse.

En annen viktig forutsetning er politisk støtte fra regimet i det landet en mediebedrift sender fra til den redaksjonelle politikken mediebedriften har valgt å legge seg på. En slik støtte gir trygghet for de ansatte i mediebedriften i forhold til å

våge å rapportere om sensitive saker, siden bedriften da unngår trussler om nedleggelse eller anholdelse av kanalens journalister hver gang det i kanalens programmer rapporteres om saker som oppfattes som kontroversielle for noen. I Al-Jazeeras tilfelle, har den politiske støtten og oppbakkingen kanalen har fått fra det qatarske regimet, vist seg å være helt avgjørende for at kanalens ansatte skal kunne videreføre den redaksjonelle politikken de hittil har ført. Al-Jazeeras redaksjonelle politikk har som vi tidligere har sett, ført til store utenrikspolitiske problemer for Qatar. Det qatarske regimet har imidlertid vært villige til å ta den kampen, og har forsvart Al-Jazeera så godt de har kunnet.

En tredje forutsetning som undersøkelsen har vist at må ligge til grunn for at en mediebedrift skal kunne påvirke en demokratiseringsprosess, er at visse systemiske endringer allerede må være satt i gang, og at det er en politisk vilje til demokratisering i det landet mediebedriften virker utfra. I Qatar har vi sett at emiren allerede i 1995 proklamerte at Qatar skulle bli et demokrati, og i mars 1999 ble landets første valg til kommunestyre avholdt. I forhold til systemiske endringer har vi blant annet sett at informasjonsministeriet ble lagt ned i 1996, en faktor som gjorde det mulig å sende usensurert informasjon ut fra landet. Uten at dette grepet var tatt av den qatarske regjeringen, hadde en så kontroversiell mediebedrift som Al-Jazeera aldri kunne blitt etablert i landet.

En fjerde forutsetning er ekstern støtte fra demokratiske stater. Al-Jazeera har hatt mye ekstern støtte fra Europa, men har blitt angrepet både av politikere og av journalister i USA. Denne studien viser, at for at en mediebedrift skal kunne påvirke en politisk demokratiseringsprosess optimalt, må ekstern støtte være til stede. Al-Jazeeras utestengelse fra Wall Street-børsen, og den senere utestengelsen fra det USA-okkuperte Irak, har ikke bidradd i riktig retning. Flere av de ansatte i Al-Jazeera fremhever den amerikanske regjeringen som en ekstremt viktig politisk aktør i Midtøsten. USA er en aktør Al-Jazeera må ha med seg, ikke mot seg, hvis demokrati skal kunne kjempes fram i Midtøsten. Tidligere sjefsredaktør Ibrahim Hilal (2003 [intervju]) hevder: *“The accountability is much better and Al-Jazeera is participating in this, but I cannot say that we changed the political landscape....There are more important elements in the political process in the Middle East. The most important one is the American authority. The American will is not there and without the American will you will never find political change in the Middle East.”* Når vi ser på amerikansk støtte

til demokratisering og ytringsfrihet i Midtøsten, ser det dessverre ut som at ”kampen mot terror” er den ene faktoren som har hatt størst effekt i forhold til å dempe den positive påvirkningen som Al- Jazeera har hatt på ytringsfrihet og demokrati. Manglende politisk vilje i Washington til å presse autoritære arabiske regimer til å utbedre innbyggernes sivile og politiske rettigheter, i frykt for ulmende islamistiske bevegelser, har som tidligere nevnt, legitimert de sittende regimenes knebling av presse og regimeopponenter. *”I will tell you something; since the war in Afghanistan, which is called the war against terrorism, many leaders in the Arab world found a very good excuse to justify legal actions and undemocratic behavior against its own citizens. They (the Arab leaders) don’t tolerate any political criticism because of the situation.”* (Chayeb 2003 [intervju]). Eksternt press er ikke et tema som klassiske normative medieteorier går nærmere inn på. De har naturlig nok hovedfokus på interne drivkrefter og årsaker. Men siden den manglende amerikanske støtten til presse og ytringsfrihet likevel oppleves veldig sterk av de ansatte i Al- Jazeera, bør den allikevel settes opp på lista over forutsetning som må ligge til grunn hvis mediebedrifter som Al- Jazeera skal kunne ha en reell evne til å påvirke demokratisering.

6.2. Veien videre

Jeg vil avslutte denne oppgaven med å si at Al- Jazeera er en veldig ung kanal og er derfor på mange måter fremdeles i støpeskjeen. Mye kan skje fremover hvis de ansatte i kanalen får fortsette på det sporet de nå er inne på. Dette avhenger imidlertid av om kanalen klarer å opprettholde sin kontroversielle sendeprofil, og om seerne fortsetter å ha tillit til kanalen. Den relativt åpne politikken til det sittende regimet i Qatar er også helt avgjørende for kanalen. Uten ytringsfrihet i Qatar- ingen Al- Jazeera. Den økonomiske støtten fra det qatarske regimet ser foreløpig også ut til å være helt nødvendig for kanalens videre levekår. I regionen Midtøsten er imidlertid mye ustabilitet for øyeblikket, og bare fremtiden vil vise om Al- Jazeera klarer å befeste sin situasjon som ytringsfrihetens fyrtårn, og regionens mest grensesprengende fjernsyns-kanal i årene som kommer.

Litteraturliste

Skriftlige kilder

- Al- Hail, Ali (2000). "The Age of New Media: The Role of Al- Jazeera Satellite TV in Developing Aspects of Civil Society in Qatar." *Transnational Broadcasting Studies*, Issue No.4, Spring 2000. Cairo.
- An- Naim, Abdullahi A. (1997). "The Contingent Universality of Human Rights: The Case of Freedom of Expression in African and Islamic Contexts" s. 28- 66 i *Emory International Law Review*, Vol. 11, Spring 1997. Atlanta.
- An- Na'im, Abdullahi A. (1994). "What do we mean by universal?" s.120-128 i *Index of Censorship. The magazine for free speech*. September- October. London.
- Anderssen, Svein. S. (1997). *Case- studier og generalisering. Forskningsstrategi og design*. Bergen- Sandviken: Fagbokforlaget.
- Bahry, Loulay Y. (2001). "The New Arab Media Phenomenon: Qatar's Al- Jazeera." i *Middle East Policy*, Vol. VIII, No. 2, June 2001.
- Boyle, Kevin (1988). *Information, Freedom and Censorship*. Harlow: Longman.
- Brynen, Rex. Korani, Baghat & Noble, Paul (red.)(1995). *Political Liberalization & Democratization in the Arab World. Volume 1, Theoretical Perspectives*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers.
- Burgenthal, Thomas (1995). *International Human Rights in a Nutshell*. Second Edition. Washington D.C: West Group.
- Butenschøn, Nils A. (1995). "Norge og Midtøsten" i Knutsen, Thorbjørn L. Et al.(red.): *Norges Utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen J W Forlag A/S.
- Bøås, Morten & Dokken, Karin (2002). *Internasjonal politikk og utenrikspolitikk i Afrika sør for Sahara*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Curran, James (1991). "Mass Media and Democracy; A Reappraisal", i Curran, James & Gurevitch, Michael. (red.): *Mass Media and Society*. Edward Arnold: London.
- Dahlgren, Peter & Sparks, Colin (1991). *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere in the New Media Age*. Routledge: London.
- Davan, Maharaj (2001). "How Tiny Qatar Jars Arab Media", *The Los Angeles Times* 7. mai.
- Donnelly, Jack & Howard, R.E (red.)(1987). *International Handbook of Human Rights*. London. Greenwood Press.

- Donnelly, Jack (1989). *Universal Human Rights in Theory & Practice*. New York: Cornell University Press.
- Eide, Asbjørn (1988). "Det internasjonale menneskerettighetsvern: De siste 10 års utvikling i FN", s.211- 236 i Bernt Hagtvedts (red.): *Menneskerettighetene som forskningstema og politisk utfordring. Internasjonale perspektiver*. Oslo: Ad Notam forlag
- El- Nawawy, Mohammed & Iskandar, Adel (2002). *Al- Jazeera. How the Free Arab News Network Scooped the World and Changed the Middle East*. Pensacola , Florida & Halifax, Canada: Westview Press.
- Fosland, Geir (1993). *Sensur og propaganda, to kriger og to aviser*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap. Hovedoppgave.
- Galtung, Johan (1997). *Menneskerettigheter. Vestlige, universelle eller begge deler?* Oslo: Humanist forlag.
- Geertz, Clifford (1973). *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Giæver, Janicke (2000). *Den norske Rushdiedebatten.- En ytringsfrihetsdebutt?* Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap. Hovedoppgave.
- Hafez, Kai (red.)(2001). *Mass Media, Politics & Society in the Middle East*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, Inc.
- Haynes, Jeff (1997). *Democracy and Civil Society in the Third World. Politics and New Political Movements*. Cambridge: Polity Press.
- Hirst, David (2002). "Qatar calling", *The Guardian* 8. august.
- Huntington, Samuel (1993). *The Third Wave*. Oklahoma: The University of Oklahoma Press.
- Keane, John (1991). *The Media and Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Korcher, Renate (1986). "Bloodhounds and Missionaries: Role Definitions of German and British Journalists". s 43- 64 i *European Journal of Communication*.
- Korthner et al. (1989). *Store Norske Leksikon*. Oslo: Aschehoug & Gyldendal Forlag.
- Krokan, Borghild (1998). *Menneskerettighetene som ideologisk slaghammer. Ordkrigen mellom USA og Cuba om menneskerettighetsideens definisjon og gyldighetsområde*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap. Hovedoppgave.
- Kvale, Steinar (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Lerner, Daniel (1958). *The Passing of Traditional Society*. Glencoe: The Free Press.

- Lichtenberg, Judith (red.)(1990). *Democracy and the Mass Media*. Cambridge University Press: Cambridge
- Malterud, Kirsti (1996). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning. En innføring*. Aurskog: Tano Aschehoug.
- Middelton, Kent & Mersky, Roy M. (red.)(1981). *Freedom of Expression. A Collection of Best Writings*. William S. Hein & Co: Buffalo, New York.
- Mordal, Tove (2000). *Som man spør får man svar. Arbeid med survey- opplegg*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ndilele, Nkosinati (1997). *Press freedom and its limits. The Law and Media in Zimbabwe*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for medier og kommunikasjon. Hovedoppgave.
- Norris, Pippa & Zinnbauer Dieter (2002). *Giving Voice to the Voiceless: Good Governance, Human Development & Mass Communications*. Bakgrunnsrapport for HDR 2002, Human Development Report Office.
- NOU 1999:27. "Ytringsfrihet bør finne sted". *Forslag til ny grunnlov §100*. Oslo: Statens trykning.
- Pervin, Laurence A. (1984). *Personality: Theory and research*. New York: Wiley.
- Ragin, Charles C (1992). Introduction. Cases of "What is a case?" I Ragin, Charles C. & Becker, Howard. S.(red.): *What is a Case?* S.1-18. Cambridge: Cambridge University Press.
- Randall, Vicky (1998). "Introduction" i Randall, Vicky (red.): *Democratization and the Media*. London- Portland, Oregon: Frank Cass.
- Ricoeur, Paul (1979). *Fortolkningsteori*. København: Vinters forlag.
- Robertson, David (1993). *A Dictionary of Modern Politics*. Second Edition. London: Europa Publications Limited.
- Robinson, Gordon & Greenway, Paul (2000). *Lonely Planet. Bahrain, Kuwait & Qatar*. Victoria, Australia: Lonely Planet Publications Pty Ltd.
- Rønning, Helge (1994). *Media and Democracy. Theories and Principles with Reference to an African Context*. Harare: Sapes Books.
- Samnøy, Åshild (1988). "Historisk prolog: Då menneskerettserklæringa vart til, 1945-48", s.9-20 i Bernt Hagtvedt (red.): *Menneskerettighetene som forskningstema og politisk utfordring*. Internasjonale Perspektiver. Oslo: Ad Notam forlag.
- Sejersted, Francis (2000). *Norsk Idyll?* Oslo: Pax Forlag A/S.

- Shaffir, William B & Stebbins, Robert A. (red.)(1991). *Experiencing Fieldwork. An Inside View of Qualitative Research*. Newsbury Park, California: Sage Publications.
- Simonsen, Jørgen Bæk (1995). *Politikkens Islam Leksikon*. København: Politikens Forlag.
- Skirbekk, Gunnar (1988). "Naturrettstanken- ankerfeste for menneskerettane", s.45- 57 i Bernt Hagtvedt (red.): *Menneskerettighetene som forskningstema og politisk utfordring. Internasjonale perspektiver*. Oslo: Ad Notam forlag.
- Sreberny- Mohammadi, Anabelle (1998). "The Media and Democratization in the Middle East: The Strange Case of Television" i Randall, Vicky (red.): *Democratization and the Media*. London- Portland, Oregon: Frank Cass.
- Street, John (2001). *Mass Media, Politics and Democracy*. Basingstoke: Palgrave.
- Tettey, Wisdom J. (2002). *The Media, Accountability and Civic Engagement in Africa*. Bakgrunnsrapport for HDR 2002. Human Development Report Office.
- Thagaard, Tove (1998). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen- Sandviken: Fagbokforlaget.
- The Arab Human Development Report 2002. *Creating Opportunities for Future Generations*. UNDP- New York (Printed: Amman, Jordan: SYNTAX).
- Vilby, Knud (1997). *Den globale reisen*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Vogt, Kari (1995). *Islams hus*. Oslo: Cappelen.
- Wolcott, Harry F. (1995). *The Art of Fieldwork*. Walnut Creek, California: Altamira Press.
- Wolferson, James D. (1999). "Voices to the Poor", *Washington Post* 10. november.
- Yin, Robert K. (1994). *Case Study Research. Designs and Methods*. Second Edition. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Østerud, Øyvind. Goldmann, Kjell. Pettersen, Mogens N. (red.)(1997): *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Nettkilder

- <http://english.aljazeera.net/NR/exeres/5D7F956E-6B52-46D9-8D17-448856D01CDB...> (21.04.04). "About Al-Jazeera." Formålsparagraf.
- http://news.bbc.co.uk/1/low/world/middle_east/660887.stm (19.08.04) "Life Sentences for Qatari Coup Plotters." BBC News Online Tuesday 29. February, 2000.
- <http://www.tbsjournal.com/ajami.html> (09.04.02) "What the Muslim World is Watching." Fouad Ajami.

www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/qa.html (17.03.02) "Qatar."

www.english.aljazeera.net (20.05.04) "Qatar labour law opens door to unions."

www.freerepublic.com/focus/news/7752276/posts (19.08.04) "Qatar Coup Plot May
Twart U.S. War Plans. 24. October 2002. Om artikkel i Arabicnews.com

www.meib.org/articles/0006_me2.htm (10.02.02) "Qatar's Al- Jazeera TV: The Power of
Free Speech." by Gary C. Gambill.

www.metimes.com/2K4/issue2004-24/reg/saudi_arabia_and.htm (19.08.04) "Saudi
Arabia and Qatar struggle to settle longstanding differences."

www.thepeninsulaqatar.com (01.01.04) "Major developments in 2003."

Muntlige kilder

Intervju

Al- Hor, Abdulaziz (22.02.03). Dr. i utdanning, leder komiteen for utdanning og utvikling i
det qatarske utdaningsministeriet, Doha, Qatar (Fra Qatar).

Al- Imadi, Abdulla (25.02.03). Journalist, tidligere redaktør i den arabiskspråklige qatarske
avisen Al- Sharq (Øst), Doha, Qatar (Fra Qatar).

Al- Jaber, Khaled (23.02.03). Politisk redaktør i den arabiskspråklige qatarske avis El-
Watan (Fedrelandet), Doha, Qatar (Fra Qatar).

Al- Kathib, Dima (11.02.03). Journalist, producer i Al- Jazeera, startet programmet
"Exclusively Women" Al- Jazeeras hovedkontor, Doha, Qatar (Palestiner fra
Syria).

Ballout, Jihad (19.02.03). Markedsføringssjef på Al- Jazeeras markedsføringskontor, Doha,
Qatar (Fra Libanon).

Bourini, Mohamed K. (21.01.03). Journalist, programleder på Al- Jazeera, Al- Jazeeras
hovedkontor, Doha, Qatar (Fra Jordan).

Chayeb, Leila (16.02.03). Journalist, programredaktør for "Exclusively Women", Al-
Jazeeras hovedkontor, Doha, Qatar (Fra Tunisia).

Hilal, Ibrahim (08.02.03). Sjefsredaktør for Al- Jazeera frem til våren 2004, Al- Jazeeras
hovedkontor Doha, Qatar (Fra Egypt).

Krichene, M'hammed (25.01.03). Journalist, kjent programleder i Al- Jazeera, Al- Jazeeras
hovedkontor, Doha, Qatar (Fra Tunisia).

Mensur, Ahmed (03.02.03). Journalist, programredaktør og vert for "Without Frontiers på Al-
Jazeeras hovedkontor, Doha, Qatar (Fra Egypt).

Sahali, Tawfik (02.02.03). Journalist, assisterende producer på Al- Jazeera, Al- Jazeeras hovedkontor, Doha, Qatar (Palestiner).

Sarey El- Din, Ahmed (22.01.03). Journalist, sjef for økonominyhetene på Al- Jazeera, Al- Jazeeras hovedkontor, Doha, Qatar (Fra Egypt).

Shouly, Said (23.01.03). Assisterende sjefsredaktør på Al- Jazeera, Al- Jazeeras hovedkvarter, Doha (Palestiner).

Tawfik, Mawafak F. (22.01.03). Journalist og oversetter på Al- Jazeera, Al- Jazeeras hovedkontor, Doha, Qatar (Fra Irak?).

Tucker, Joanne (26.02.03). Sjefsredaktør for Al- Jazeeras engelske nettsider frem til våren 2004, Al- Jazeera net sitt hovedkontor Doha, Qatar (Halvt canadier, halvt libaneser).

Ziami, Fairouz (26.01.03). Journalist, programleder på Al- Jazeera, Al- Jazeeras hovedkontor, Doha, Qatar (Fra Algerie).

Samtale

Kamel, Ahmed. (16.08.04). Journalist, sjef for Al- Jazeeras Brusselkontor. Samtale fant sted i Oslo.

Forelesning

Andersen, Svein (12.04.02). Forelesning på statsvitenskap, i hovedfagskurset "Metode." Universitetet i Oslo.

Haugom, Lars (14.02.00). Forelesning på Midtøsten- og Nordafrikakunnskap, i kurset "Politisk islam." Universitetet i Oslo.

Lindholm, Tore (29.08.01). Forelesning på statsvitenskap, i hovedfagskurset "Menneskerettigheter ideologier og og politiske regimer." Universitetet i Oslo.

Vedlegg

Questionnaire

Registration of some biographical data:

Sex:

From which country:

Occupation/ profession:

How many years in Al- Jazeera:

- 1). Can you describe Al- Jazeeras profile as you know it from your own work within the channel?
- 2). What is so special with Al- Jazeeras aims and methods in comparison to other tv-networks in the Middle East?
- 3). Has Al- Jazeera through its talk shows like Opposite Direction (Al Ittijah Al Moakis) and Without Frontiers (Bila Hodoud) made it easier to utter controversial opinions and discuss sensitive issues like human rights, womens rights, islamism, authoritarian regimes and the Israel Palestinean conflict? In what ways do you see this?
- 4). What is the aim with programs like Opposite Direction? Do you feel that you have succeeded with this program?
- 5). Does Al- Jazeera have a mission to inform the Arab viewers of their rights concerning freedom of speech? If so, how do they do it?
- 6). Since 9/11 you have given space to Osama Bin Ladens opinions on Al- Jazeera. How do you think the Al- Jazeera network has worked since 9/11, have you given room for opinions from all sides of the conflict?
- 7). After 9/11 you have been given a special status by many people in the West as the one free network. Do you feel that you can live up to this status?
- 8). How will you cover the upcoming war in Iraq? Do you think that Al- Jazeera can have an influence on the general opinion on the war also in the West?
- 9). In which countries do you feel that you as Al- Jazeera journalists are welcome to work without restrictions? In which countries are you not?

- 10). For periods Al- Jazeera journalists have been refused work permits and entrance to some countries. How does this work, and how does this limit the journalists ability to fulfill the Al- Jazeera mission to present all opinions?
- 11). In which countries do you feel more popular among/ between viewers?
- 12). How do the Al- Jazeera journalists manage to maintain journalistic integrity in a region where covering the news objectively is nearly impossible?
- 13). Do the journalists often experience getting threatening e- mails and phone calls as a reponse to controversial programs? How do they/ you cope with this?
- 14). Is it states or individuals that feels more threatening to Al- Jazeera? How do you work with this within the cannnel?
- 15). Can you see/ spot a change in other Arab media networks that also here more controversial issues like islamism, womens rights and the Israel- Palestinean conflict are being discussed, or is the Al- Jazeera effect on other media networks only cosmethical, concerning layout or program profile?
- 16). Why do you in Al- Jazeera dear to discuss so many sensitive issues in comparison to other networks in the Middle East? Does it only have to do with your host country Qatar or are there other reasons such as maybe a more liberal staff?
- 17). Has Al- Jazeera enhanced civil liberties in Qatar? If so, in which way?
- 18). Do the domestic Qatari media enjoy the same level of freedom and editorial independence as that Al- Jazeera enjoys?
- 19). How much influence does the Qatari govenment exert on Al- Jazeera, and to what extent does this influence affect editorial decisionmaking?
- 20). Is there an unspoken official barrier beyond which Al- Jazeera staff cannot trespass? (Criticize the royal family, islam?)
- 21). Does Al- Jazeera play a real role in developing Arab audiences political awareness and in mobilizing public opinion to take political action? Can you say something about this?
- 22). Has Al- Jazeera in any way changed the political landscape in the Middle East? If so, in which way?
- 23). What role do you think Al- Jazeera will play in the years to come?